

EURO INFO

Dialógy v EÚ

Patriotizmus a šovinizmus

Zborník
z medzinárodnej konferencie

Úrad vlády Slovenskej republiky

Patriotizmus a šovinizmus

**Zborník
z medzinárodnej konferencie**

Bratislava, 2007

Patriotizmus a šovinizmus

Zborník z medzinárodnej konferencie

Copyright © 2007
Úrad vlády Slovenskej republiky

ISBN 978-80-88707-99-8

Zostavil:
Doc. Ing. Štefan Morávek, CSc.

Redaktor:
PhDr. Anna Majkútová

Edícia:
Dialógy v EÚ

Vydal:
Ševt, a. s.
Tel.: 02 / 53 41 61 81-6

Grafická príprava:
Ševt, a. s.
Tel.: 02 / 53 41 61 81-6

Vytlačila tlačiareň:
Ševt, a. s.
Tel.: 02 / 53 41 61 81-6

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť použitá alebo rozširovaná akýmkoľvek spôsobom bez predchádzajúceho písomného súhlasu autorov.

Obsah

Úvod

Pavel Holík, generálny riaditeľ, sekcia európskej politiky a vedomostnej spoločnosti, Úrad vlády SR6

Patriot a šovinisti v dejinách

Dušan Čaplovič, podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny 8

Stredná Európa: nádej alebo problém pre novú Európu

Jahn Otto Johansen, spisovateľ, odborník na zahraničné záležitosti, Oslo, Nórsko15

Národná identita a nacionalizmus v globalizovanom svete

Rafael Vago, Univerzita Tel-Aviv, Izrael32

Patriotizmus a šovinizmus

Marcela Gbúrová, Inštitút politológie, Prešov45

Cesty k spoločenskej súdržnosti

Zuzana Kusá, Sociologický ústav SAV, Bratislava57

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

Juraj Marušiak, Ústav politických vied SAV, Bratislava71

Identita Maďarov na Slovensku

Zuzana Poláčková, Ústav politických vied SAV, Bratislava101

Význam vplyvu výchovy mládeže k pozitívnemu vlastenectvu

Jozef Klimko, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava117

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

Viliam Hornáček, Združenia slovenskej inteligencie KORENE a Slovakia plus, Bratislava126

My a tí „druhí“ - SR a akceptácia konceptu jednoty v rôznosti

Silvia Porubánová, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava ...151

Záverčné slovo

Dušan Čaplovič, podpredseda vlády SR159

Content

Introduction

Pavel Holík, Director General, Section of European Policy and Knowledge Society, Government Office of the Slovak Republic7

Patriots and Chauvinists in History

Dušan Čaplovič, Deputy Prime Minister of the Government of the Slovak Republic for Knowledge-Based Society, European Affairs, Human Rights and Minorities11

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe

Jahn Otto Johansen, Autor and Foreign Affairs Specialist, Oslo, Norway....23

National Identity and Nationalism in a Globalised World

Rafael Vago, Tel Aviv University, Israel38

Patriotism and Chauvinism

Marcela Gbúrová, Institute of Politology, Prešov.....50

Ways to Social Cohesion

Zuzana Kusá, Institute of Sociology, Slovak Academy of Sciences, Bratislava63

European Idea and Slovak Policy since 2002

Juraj Marušiak, Institute of Politology, Slovak Academy of Sciences, Bratislava85

Identity of Hungarians in Slovakia

Zuzana Poláčková, Institute of Politology, Slovak Academy of Sciences, Bratislava108

Importance of Education for Positive Patriotism

Jozef Klimko, The Bratislava School of Law, Bratislava121

Patriotism as the Natural Relationship

Viliam Hornáček, Societies of Slovak intellectuals KORENE and Slovakia plus, Bratislava138

We and "the Others" – Slovak Republic and Acceptation of the Concept of Unity in Diversity

Silvia Porubánová, Institute for Reseach of Labor and Family, Bratislava...154

Closing address

Dušan Čaplovič, Deputy Prime Minister of the Government of SR.....160

Úvod

Téma dnešnej medzinárodnej konferencie „Patriotizmus a šovinizmus“ venovaná otázkam súvisiacim s nacionalizmom, patriotizmom a národnou identitou, ktoré boli už v dávnej i bližšej histórii mnohokrát posudzované a diskutované, stále predstavujú aktuálnu tému aj v súčasnom, globalizácii podliehajúcim svete. Výzvou pre nás všetkých je hľadanie často problematickej rovnováhy medzi našimi historickými koreňmi a väzbami a medzi novými formami identity v nadnárodných štruktúrach. Pravdepodobne najvhodnejšou cestou, ako tieto, z vnútro-politického a tiež z medzinárodno-politického hľadiska citlivé a neľahké otázky i praktické kroky riešiť, je vízia a program do budúcnosti. Určite nie pohľad do minulosti.

Príspevkom k riešeniu tejto zložitej otázky môže byť i medzinárodná konferencia „Patriotizmus a šovinizmus“, organizovaná Sekciou európskej politiky a vedomostnej spoločnosti Úradu vlády SR. Záštitu nad organizáciou tejto konferencie prevzal pán Dušan Čaplovič, podpredseda vlády pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny. Úprimná vďaka patrí významným zahraničným expertom v uvedenej oblasti, ako aj slovenským prednášateľom a účastníkom z akademickej, politickej a kultúrnej obce.

Záujem o rokovanie konferencie na túto živú a závažnú tému zo strany predstaviteľov diplomatického zboru pokladáme nielen za úprimný a konštruktívny príspevok k rozvoju našich bilaterálnych vzťahov, ale aj za snahu aktívne prispieť k vytváraniu bezpečného, nekonzfliktného prostredia v európskom regióne.

Pavel Holík, generálny riaditeľ sekcie európskej politiky a vedomostnej spoločnosti Úradu vlády Slovenskej republiky, Bratislava

Introduction

Today's international conference on "Patriotism and Chauvinism" dedicated to questions relating to nationalism, patriotism and national identity, which have been considered and discussed many times in the older and more recent past and yet remain an important topic for today's globalising world. The challenge for us all is to find the frequently difficult balance between our historical roots and bonds and new forms of identity in super-national structures. Probably the best way to approach these sensitive and difficult questions and develop practical measures at the level of both national and international policy is to develop a vision and programme for the future and certainly not to look into the past.

This international conference on "Patriotism and Chauvinism", organised by the Section for European Policy and the Knowledge Society of the SR Government Office can also make a contribution to solving this complex issue. Mr Dušan Čaplovič, deputy prime minister for knowledge society, European affairs, human rights and minorities, has agreed to act as the patron of this conference. I would also like to express my sincere gratitude to the important international experts in this field, also to the Slovak participants in the conference representing the academic, political and cultural communities, for their cooperation and participation.

We see interest the representatives of the diplomatic corps in Bratislava in the discussions on this live and important topic not only as a sincere and constructive contribution to the development of our bilateral relations but also as an active contribution to the creation of a safe conflict-free environment in the European region.

Pavel Holík, director general of the section for European policy and the knowledge society of the Slovak Republic Government Office

Patrioti a šovinisti v dejinách

Dušan Čaplovič, *podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny*

Dnešná konferencia je venovaná šovinizmu a patriotizmu, vlastenectvu a pokusu nájsť medzi nimi hranicu – ak sa vôbec dá. Historická skúsenosť nás učí, že ten istý prejav, ten istý skutok často môže jeden národ považovať za nádherný prejav vlasteneckého citu, citu patriota a druhý národ za najzvrhlejší šovinizmus a rasizmus. Práve minulosť Európy, kde sa donedávna národy navzájom zabíjali alebo utláčali, poskytuje pre to dostatok príkladov. Aj preto je dnes veľmi ťažké, ak nie nemožné, dosiahnuť spoločnú interpretáciu dejín, najmä z prelomových čias. V našich stredoeurópskych pomeroch je napríklad hodnotenie takých osobností, ako Ľudovít Košút (Lajos Kossuth) a Alexander Petrovič (Sándor Petőfi), diametrálne rozdielne. Iný pohľad majú Slováci a iný Maďari. Iný pohľad budú mať na Bacha a Metternicha Rakúšania a iný Maďari a Česi. Veľmi ťažko sa nám práve s Maďarmi hľadá spoločný pohľad na traumatické roky 1938 – 47. Možno by pomohol podobný prístup, aký volil nemecký prezident Richard von Weizsäcker, ktorý 8. mája 1985 v Západnom Berlíne povedal: „My však nesmieme a nemôžeme vidieť v konci vojny príčinu útlaku, vyhnania a neslobody. Táto príčina tkvie omnoho viac v začiatku krutovlády, ktorá viedla k vojne. 8. máj 1945 teda nesmieme oddeľovať od 30. januára 1933.“ Napokon, problémy slovensko-maďarských vzťahov rokov 1945 – 1948 v obnovenej ČSR tiež vyrástli z 2. novembra 1938, po okupácii južného Slovenska horthyovským Maďarskom.

Druhá polovica 19. storočia bola poznačená narastajúcim nacionalizmom, ktorý napokon vyvrcholil v 20. storočí vo dvoch svetových vojnách. Podobný nacionalizujúci vývoj bol aj v Uhorsku, keď jeden panujúci národ utláčal iné národy a národnosti i etniká v mnohonárodnom a v mnohokultúrnom prostredí. Maďarizácia vyvrcholila v Aponiho zákonoch, ktoré vstupovali do vzdelávania, kultúry a napokon aj do cirkevného života. Zákony uhorského ministra školstva Apponyiho sledovali úplnú maďarizáciu ľudového školstva, zakazovali učiteľom „protištátnu činnosť“ namierenú proti „slobodnému rázu Uhorska“. Prenasledovali slovenských predstaviteľov (napr. len v rokoch 1906 a 1907 odsúdili 306 Slovákov). Kroky ministrov vnútra a školstva, grófov Andrášiho a Aponiho, boli nedemokratické, nacionalistické, šovinistické a v konečnom dôsledku asimilačné. Tohto roku si pripomíname 100. výročie týchto zákonov, krutej maďarizácie a asimilácie slovenského národa

Patrioti a šoviniisti v dejinách

v Uhorsku. Paradoxne nás zachránila I. svetová vojna a najmä vznik Republiky Česko-Slovensko. Spomíname nielen na Černovú, ale aj na neďaleké Lúčky pri Ružomberku, či slovenskú Kovačicu vo Vojvodine. A spomíname i ďakujeme osobnostiam európskej kultúry a vzdelanosti: Björnstjerne Björnsonovi, L. N. Tolstému, nositeľom Nobelovej ceny, francúzskemu slavistovi Ernestovi Denisovi a nezabudnuteľnému novinárovi a historikovi Robertovi Wiliamovi Seton-Watsonovi (Scotus Viatorovi). Nielen Nóri, Angličania a Škóti, Francúzi a Rusi boli a sú na nich hrdí, ale aj Slováci. Sme im viac ako jedno storočie neustále veľmi vďační. Napríklad nórsky spisovateľ Björnstjerne Björnson odmietol pozvanie (14. septembra 1907) na mierový kongres v Mníchove z dôvodov, že si nemôže sadnúť k jednému rokovaciemu stolu s tými, ktorí utláčajú iné národy. Jeho ostrá kritika bola namierená najmä voči Albertovi Aponimu za jeho maďarizačné aktivity v Uhorsku. Robert Wiliam Seton-Watson, konkrétne v Krúžku viedenských historikov a spisovateľov (16. januára 1909) o svojej najnovšej knihe Národnostná otázka v Uhorsku, povedal: „Od národnostnej otázky v Uhorsku a od všeobecného volebného práva bude závisieť rovnováha v strednej Európe a na Balkánskom poloostrove....“ Videl ďalej, ako jeho súčasníci.

Rád by som uveril tomu, že konflikty a nacionalistické spory budú aspoň pre Európu minulosťou. Avšak explózia nacionalistických vášní a vojnové násilie, ako potvrdila napríklad trpká skúsenosť z územia bývalej Juhoslávie, dokazuje, že toto nebezpečenstvo je stále medzi nami, ba dokonca je obsiahnuté aj v moderných a blahobytných spoločnostiach. Je to zloduch čakajúci na svoju príležitosť, na ľudské zlyhanie, na chuť byť mocným, nadradeným, „vraj iným“ – menejcenným, nedokonalým, inoverným, inofarebným a inonárodným.

Táto konferencia má práve preto zmysel, aby dokázala aspoň trochu poodhaliť, že patriotizmus – vlastenectvo je dôležitou súčasťou vyváženého občianskeho a národného pohybu. Bez tohto fenoménu je človek mŕtvy; mŕtvy je národ a vyhorená je i spoločnosť.

Na druhej strane, nechcem sa dostať do pozície akéhosi populárneho i lacného odsudzovania nacionalizmu a šovinizmu. Človek je bytosť kolektívna, sám neprežije. Je na rôznych úrovniach, je príslušníkom rozličných skupín, z ktorých mnohé sú usporiadané do vekmi formovaného hierarchického systému, či systémov. A v rámci každej takejto skupiny existovala a existuje spoločná identita a spoločné, niekedy mierne iné a niekedy vyhranenejšie, postoje k iným skupinám, či spoločnostiam.

Lord Acton svojho času povedal, že národ je tá najširšia skupina, za ktorú je človek ochotný riskovať život. Zrejme bez takého rozhodnutia svojich príslušníkov by asi žiaden národ nemohol dlhodobo prežiť.

Ľudia, ktorí najviac prispievali k formovaniu podoby spoločenstva, v ktorom žili, boli vodcovia, intelektuáli, vedci, umelci, náboženský dejatelia a pod. Kultúrne a politicky sme potomkami altruistických i egoistických hrdinov. Oskar Krejčí uviedol, že skupina (spoločnosť), kde prevládajú altruisti „... je vo výhodnejšom postavení voči skupine, v ktorej prevládajú sebci.“ Sú to obetavci odhodlaní konať pre druhých, nie pre seba, myslieť na iných, nie na seba, dokázať milovať svoj národ a neurážať druhý národ. Vlastenci – patrioti, verní ideám humanizmu a tolerance, milujúci a brániaci svoj národ i štát, neútoční voči druhým štátom národom, ich kultúram, tradíciám a ich osobitej – jedinečnej identite. Akceptujúci integráciu na spoločných všeludských hodnotách, a odmietajúci akýkoľvek druh asimilácie. Bojujúci za svoj národ. Tí, ktorí za „ľudské práva život zasvätili, ktorých dar nikdy nezviedol a hrozba neskolila, či neskosila“. Sebaobet' za národ je najvyšším prejavom nacionálneho cítienia a vlastenectva.

Ak je to však spojené s bojom proti iným národom a ich potláčaním a pohrdaním nimi, to už je prejav šovinizmu. A dokonca fanatického! Také boli dejiny intolerancie druhej polovice 19. a takmer celého 20. storočia. Predovšetkým stredná Európa bola veľmi citlivá na tieto prejavy a často aj výbušná. Najmä vtedy, keď jeden národ chcel ovládať a asimilovať iné národy. Pangermanizmus a panhungarizmus bol súčasťou týchto snáh, najmä v prvej polovici 20. storočia. Dejiny Európy znelo z úst cisára Wilhelma II. z Malborku, že „Nemcom patrí svet“ a z úst predsedu uhorskej vlády Kolomana Tiszu, že „Slovenský národ neexistuje“. To boli dva z mnohých zdrojov, ktoré viedli k dvom svetovým vojnám a tragédiám súdobého sveta. Pretrvali dlho do dvadsiateho storočia a v jednotlivostiach prežívajú dodnes. Najmä, ak s nimi šermujú bezduchí politici. Ukazujú prstom na vlastencov – patriotov, označujú ich za nacionalistov, pričom sami bezducho šíria šovinizmus, volajú hlasom krvi, práva na vlasť, na zem, región, ten, ktorý si narysovali v duchu strateného sveta po prehratých dvoch svetových vojnách. A práve z tej časti strednej Euópy, kde zlikvidovali takmer všetky národnosti, asimilovali Rómov, kde prežíva krutý antisemitizmus a cez pseudohistóriu sa krími šovinizmus, xenofóbia a rasizmus. Príčiny a ich zdroje sú identifikované, avšak, žiaľ, pred ich dôsledkami si mnohí zastierajú oči. Nechcú ich vidieť, nechcú o nich počuť a uznať, že sú! Šovinizmus, ktorý si oblieka

Patriots and Chauvinists in History

šaty vlastenca a Európana, je ešte medzi nami. Píše listy, hovorí o ohrození, kruto klame, inokedy hrubo uráža a sám ohrozuje tých, ktorí sa pred touto zvlčilosťou nedokážu brániť.

Skúsme sa zamyslieť nad týmito skutočnosťami. Slobodne a odvážne sa pozrime do prítomnosti a konajme pre budúcnosť. Želám si, aby konečne bol cítiť hlas a skutky skutočných patriotov v modernom európskom reťazení.

Patriots and Chauvinists in History

Dušan Čaplovič, *Deputy Prime Minister of the Government of Slovak Republic*

This conference is dedicated to chauvinism and patriotism and efforts to find the line between them, if such a thing is even possible. The experience of history teaches us that often the same statement, the same action can be seen by one person as a beautiful expression of love of one's country, the sentiment of a patriot and by another as the most degenerate chauvinism and racism. The history of Europe, where until recently nations were killing and oppressing each other, provides plenty of examples. Even today it is very difficult, if not impossible to agree on a common interpretation of history, especially of times of transition. In Central Europe, for example, there are diametrically different views on figures like Lajos Kossuth and Sándor Petöfi. Slovaks have one view, Hungarians another. Austrians will have one view of Bach and Metternich and Czechs and Hungarians will have another. It is particularly difficult for us to find a common outlook with the Hungarians on the traumatic years 1938–47. It might help to adopt the same approach as that taken by German president Richard von Weizsäcker, who said in a speech in West Berlin on 8 May 1985: "we must not regard the end of the war as the cause of flight, expulsion and deprivation of freedom. The cause goes back to the start of the tyranny that brought about war. We must not separate May 8, 1945, from January 30, 1933." The problems of Slovak–Hungarian relations in the restored Czechoslovak Republic in the years 1945–1948 grew out of 2 November 1938 and the occupation of southern Slovakia by Horthy's Hungary.

The second half of the nineteenth century was characterised by increasing nationalism, which ultimately climaxed in the two world wars

in the twentieth century. The same intensification of nationalism also took place in the Kingdom of Hungary, where one dominant nation oppressed other nations, nationalities and ethnic groups in a multi-national and multicultural environment. Magyarisation culminated in the "Lex Apponyi", which affected education, culture and even ecclesiastical affairs. The "Lex Apponyi", the laws of the Hungarian minister of education aimed for the complete Magyarisation of communal education, prohibited teachers from engaging in "anti-state activities" directed against the "free Hungarian race" and persecuted Slovak leaders (e. g. in 1906 and 1907, 306 Slovaks were convicted). The measures adopted by the ministers of interior and education: counts Andrássy and Apponyi was undemocratic, nationalistic, chauvinistic and in the final analysis assimilationist. This year we commemorate the hundredth anniversary of these acts, the cruel Magyarisation and assimilation of the Slovak nation in the Kingdom of Hungary. Paradoxically we were saved by the First World War and above all by the creation of the Czecho-Slovak Republic. We remember not only Černová, but also nearby Lúčky by Ružomberok, or Slovak Kovačica in the Vojvodina. And we remember with gratitude persons of European culture and education: Björnstjerne Björnson, L. N. Tolstoy, Nobel Prize winners, the French Slavist Ernest Denis and the unforgettable journalist and historian Robert William Seton-Watson (Scotus Viator). Not only Norwegians, English and Scots, French and Russians were and are proud of them, but also Slovaks continue to feel gratitude to them a whole century later. For example, the Norwegian writer Björnstjerne Björnson refused an invitation (14 September 1907) to a peace conference on Munich because he could not sit down at one table with those who oppressed other nations. His sharp criticism was directed mainly against Albert Apponyi, for his attempts to Magyarise the Kingdom of Hungary. On 16 January 1909, Robert William Seton-Watson told the Vienna historians and writers circle in discussing his new book "Racial Problems in Hungary": "The balance of power in Central Europe and on the Balkan peninsula will depend on the racial question in Hungary and universal suffrage..." He saw further than his contemporaries.

I would like to believe that we have drawn a line under the conflicts and nationalistic disputes in Europe's past. Nevertheless, explosions of passions and militant violence, as shown, for example, by the bitter experience on the territory of former Yugoslavia, shows that this danger is constantly present, even in modern, wealthy societies. It is a robber waiting for its moment, for human weakness, for the desire for power,

Patriots and Chauvinists in History

the wish to dominate those who “seem different”, less worthy, imperfect, with different loyalties, a different skin colour or a different nationality.

This conference is necessary for this reason, to bear witness that patriotism is an important part of a balanced civic and national life. Without this phenomenon a person is dead, the nation is dead and society is extinguished.

I would also like to avoid the position of populist or cheap condemnation of nationalism and chauvinism. Human beings are social animals, they cannot survive alone. They exist on various levels, are members of various groups, of which many are formed into a hierarchical system or systems that have developed down the ages. Within every such group there was and is a common identity and a common, sometimes weaker and sometimes stronger attitude to other groups or societies.

In his time, Lord Acton said that the nation is the broadest group for which a person is willing to risk his or her life. It is clear that without such a willingness no nation could survive for long.

The people who made the greatest contribution to the form of society in which they lived were: leaders, intellectuals, scientists, artists, religious leaders and the like. Culturally and politically we are the successors of altruistic and selfish heroes. Oskar Krejčí said that the group (society), where altruists predominate “...is in a better position than a group where egotists predominate.” They are willing to sacrifice themselves for others rather than themselves, think of others rather than themselves, they are able to love their own nation without attacking another. Patriots who are loyal to the ideals of humanism and tolerance, who love and defend their nation and state do not attack other states and nations, their cultures, traditions or their specific individual identity. They accept integration for common human values and reject any form of assimilation. They fight for their nation, those who have consecrated their life to human rights, whose gift has never lead them astray and threats have never brought them down or cut them down. Self sacrifice for the nation is the highest form of national feeling and patriotism.

If, however, it is combined with fighting against other nations and their oppression or denigration, it becomes an expression of chauvinism. Even fanatical chauvinism! This was the history of intolerance in the second half of the nineteenth and nearly the whole of the twentieth centuries. Central Europe in particular was highly

sensitive to such expressions and sometimes even explosive. In particular when one nation wanted to take over and assimilate other nations. Pangermanism and Panhungarianism were a part of these efforts, especially in the first half of the twentieth century. In the history of Europe, we have the saying of Kaiser Wilhelm II that "the world belongs to the Germans" and that of the Hungarian prime minister Koloman Tisza that "the Slovak nation does not exist". Those are two of many sources that lead to two world wars and the tragedies of the world of that time. They lasted long into the twentieth century and in some places survive to the present day. In particular where witless politicians wave them about. They poke their fingers at patriots, claiming that they are nationalists and thoughtlessly spread chauvinism, calling loudly for blood, rights for their homeland, to land, to a region that they draw in the spirit of a lost world after losing two world wars. And precisely from that part of Central Europe where nearly all nationalities were liquidated, Roma were assimilated and where cruel anti-Semitism survives and pseudo-history nourishes chauvinism, xenophobia and racism. The causes and their sources are known, but unfortunately many people turn their eyes away from the consequences. They don't want to see them, hear about them or acknowledge that they exist! Chauvinism is still among us, dressed up in the clothes of a European patriot. It writes letters, talks about threats, tells cruel lies, at other times gross insults and itself endangers those who cannot defend themselves against such wolfishness.

Let us try to think about these matters freely and bravely face the present and act for the future. I wish we could hear the voice and witness the deeds of true patriots in the modern European context.

Stredná Európa: nádej alebo problém pre Európu?

Jahn Otto Johansen, spisovateľ a odborník na zahraničné záležitosti, Oslo, Nórsko

Pád železnej opony a následný rozvoj demokracie a trhovej ekonomiky v strednej Európe je v dejinách Európy výnimočnou udalosťou. S výnimkou Rumunska bola táto revolúcia pokojná a obišla sa bez krvi a prelievania, čo skutočne nie je obvyklým javom v dejinách Európy a ako ukázala tragédia bývalej Juhoslávie, pokojná transformácia rovnakého druhu sa už v budúcnosti možno nezopakuje. Pokojná revolúcia v piatich či šiestich európskych krajinách sa odohrala na kontinente, ktorý už mnohokrát zažil vojny, genocídu a etnické čistky.

Dnes sa budem zaoberať šiestimi stredoeurópskymi krajinami, ktoré sa od 2004 stali členmi NATO a EÚ. Do svojich úvah zaradím aj Bulharsko a Rumunsko, napriek tomu, že to bude pravdepodobne v rozpore s definíciou Györgyho Konrada, ktorý ich nepovažuje za „Mittel Europa“. Naopak Milan Kundera považuje koncept strednej Európy alebo „Mittel Europa“ za užitočný analytický nástroj na odlíšenie týchto šiestich krajín od Ruska, Bieloruska a Ukrajiny. Nebudem sa zaoberať baltickými štátmi, ktoré osobne za súčasť strednej Európy nepovažujem. Zastávam názor, že patria k severským krajinám, nie k strednej Európe. Estónci, Litovčania ani Lotyšania nemajú radi, keď ich nazývajú Baltanmi. Sami sa považujú za zvláštny prípad. A nebude sa zaoberať ani Slovinskom, ktoré je bývalou juhoslovanskou republikou, napriek tomu, že Slovinci by mali byť považovaní za súčasť habsburského impéria, ako historicky, tak aj kultúrne.

Vo všetkých šiestich stredoeurópskych krajinách voliči jasne vyjadrili svoj súhlas so vstupom do EÚ, napriek tomu, že ich účasť na referendách bola pomerne nízka. I keď niektoré krajiny alebo aspoň niektorí politici majú veľmi kritický postoj k byrokracii Komisie a EÚ ako celku, takmer nikto vážne neuvažuje nad odchodom z Únie.

Pre väčšinu národov strednej a východnej Európy bol vstup veľmi vítaným procesom „návratu domov, do Európy“. Patrili do „starej Európy“, napriek tomu, ako ich nazval bývalý minister obrany Donald Rumsfeld. Pánovi Rumsfeldovi môžeme vskutku pripisovať mnohé, nie však znalosť európskych dejín.

Bol to spôsob, akým sa vyvinula 2. svetová vojna, kedy ofenzíva Čerenej armády na území celej strednej a východnej Európy s diplomatickým schválením Teheránu, Jalty a Postupimu zapríčinila, že tieto národy sa proti svojej vôli dostali do sovietskej sféry vplyvu. Ich historické putá a väzby s európskou kultúrou a spoločnosťou boli prerušené. Ale občania, a dokonca ani komunistickí vodcovia, nikdy nezabudli, že boli Európanmi a nie Euro-ázijskymi, ako by sme mohli klasifikovať Sovietsky zväz a dnešné Rusko. Tento pocit spolupatričnosti k Európe sa nie vždy stretával s pochopením v jej západnej časti.

O všetkých týchto krajinách by sa dalo povedať to isté, čo už raz niekto povedal o Poľsku: skôr „Noch ist Polen nicht verstanden!“ než „Noch ist Polen nicht verloren!“

Západná Európa strednú Európu nechápe dostatočne. Mám taký dojem, že národy za bývalou železnou oponou chápu západnú Európu lepšie než západní Európania východnú časť kontinentu.

Šesť krajín sa rozhodlo nastoliť parlamentnú demokraciu. V parlamentoch týchto krajín fungujú mnohé politické strany a to aj napriek tomu, že ich volebný systém vyžaduje pre vstup dosiahnutie minimálnej hranice 4 – 5 percent. Vytváranie vládnych koalícií je tu skôr pravidlom než výnimkou. Žiadna z týchto krajín si nezvolila prezidentský systém fungujúci v USA ani systém dvoch strán, ktorý poznáme z Veľkej Británie. Aj toto ukazuje, že vo svojom politickom zmýšľaní zostali kontinentálnymi Európanmi.

Zároveň je tu aj ďalšia vec, ktorú majú spoločnú so západnou Európou – nedávny boom populistických strán, ktoré kontrujú strachu z cudzincov a navrhujú veľmi jednoduché riešenia veľmi zložitých problémov.

Keď my, západní Európania, komentujeme aktuálnu situáciu na poľskej politickej scéne – nazvite ju ako chcete: cirkus, fraška, tragédia či triler (The Economist) – nič z toho by nám na Západe nemalo byť až také neznáme.

Ale bratia Kaczynski zašli s populizmom ešte ďalej – stieraním hraníc medzi verejnými inštitúciami, zadržiavaním a vyšetrovaním politických oponentov, zavedením morálnej cenzúry, ktorú by aj samotní komunisti považovali za smiešnu, politickým zneužívaním spravodajských služieb, honbami na čarodejnice a proticudzineckou a najmä protinemeckou demagógiou.

Ach áno, zoznam je dlhý a odhaľuje dôvody, prečo by sme sa mali obávať o vzťahy Poľska s ostatnými európskymi krajinami. Pre budúcnosť Európy by nasledovanie poľského príkladu bolo zlým znamením.

Stredná Európa: nádej alebo problém pre Európu?

Ale EÚ už zažila „problémové deti“ aj predtým a takmer všetky charakteristické znaky súčasnej poľskej politiky môžeme po 2. svetovej vojne v rovnakej alebo obmenenej podobe pozorovať v mnohých západoeurópskych krajinách. Populizmus, nacionalizmus, šovinizmus, etnická mobilizácia, študentské nepokoje a terorizmus, nie sú západným Európanom neznáme.

Chcel by som dodať, že by bolo nespravodlivé súdiť Poľsko iba podľa toho, čo povedia alebo urobia niektorí politici. Poľsko je krajinou kultúry s vysokovzdeleným a kultivovaným obyvateľstvom, Poliaci sú vlastencami, ktorí opäť a znova bojovali za slobodu iných národov, ako aj za slobodu vlastnú.

Zanechám Poľsko samotné a skúsím sa zamerať na vzorce politického správania, ktoré sa týkajú všetkých krajín strednej Európy: v žiadnej z nových členských krajín EÚ nemá vláda samotná právomoc rozpustiť národný parlament a vyhlásiť predčasné voľby. V Poľsku je potrebná na vyhlásenie nových volieb podpora opozície. Hlava štátu nemá možnosť sama rozhodnúť o zvolaní nových volieb.

Napriek tomu, že nastolenie parlamentných systémov prebehlo v strednej Európe viac-menej hladko, ich stabilita po roku 1989 je nízka. Okrem Maďarska v 2006 sa ani raz nestalo, že by bola po sebe na ďalšie volebné obdobie zvolená rovnaká vláda. Medzi voličmi vládne nedôvera k politikom a politickým stranám. Politické strany sú slabé a majú malú členskú základňu. Maďarský príklad znovuzvolenej vlády sa ukázal ako veľmi problematický vzhľadom na to, že predseda vlády Ferenc Gyurcsany pripustil, že voličom klamal. To mi pripomenulo jedno maďarské príslovie: Ľudia nikdy neklamú viac než po poľovačke, keď sa ženia a pred voľbami!

Ak poľská vládnuca strana Právo a spravodlivosť (PiS) bude pokračovať vo vláde alebo zvíťazí opozičná Občianska platforma (PO), mohli by sme byť svedkami horúcej politickej situácie v Poľsku veľmi podobnej tej, ktorá vládne v Maďarsku. Pravicový opozičný Fidesz stále viac a viac stavia na populizmus. V Poľsku sa rovnakým smerom ubera hlavná opozičná strana Občianska platforma (PO). Dvaja bývalí koalíční partneri Liga poľských rodín (LPR) a Samoobrana by mohli nakoniec udrieť na populistickú strunu najsilnejšie a prinútiť bratov Kaczynských zájsť ešte ďalej v ich zmesi revizionistickej histórie, pohrdaní ústavou a prirovnávaní opozície ku vlastizradcom.

Jahn Otto Johansen

Pred mojimi očami sa odkrýva nebezpečný politický vzorec v strednej Európe: Po 1989 boli vytvorené prvé nesocialistické vlády, ale tieto nedokázali zabezpečiť rýchly a výrazný ekonomický a spoločenský pokrok. Potom sa vrátili ex-komunisti a priniesli so sebou opäť socialistov a sociálnych demokratov. Ani im sa výrazné pokroky dokázať nepodarilo. Nesocialistické strany dostali druhú šancu, ale znovu zlyhali. V Maďarsku socialisti vytvorili vládu po druhýkrát a minulý rok boli po tretíkrát znovu zvolení. V procese modernizácie je príliš veľa tých, čo zlyhali a príliš veľa tých, ktorí zostávajú vzadu pri demonštrácii nevkusného takmer obecného konzumu zo strany novozbohatlíkov. Bývalá komunistická nomenklatúra sa koniec-koncov tiež snažila ukryť svoj privilegovaný spôsob života za vysoké múry a hrubé závesy.

Otázkou zostáva: Ak ani socialisti, ani nesocialisti nedokážu uspokojiť voličov, dostanú šancu extrémistickí populisti? Stanú sa najpravicovejšie strany ešte populistickejšie a šovinistickejšie? Alebo dokonca budeme svedkami vzniku populistickej ľavice?

Stredoeurópske krajiny majú doposiaľ viac-menej pozitívne skúsenosti s členstvom v EÚ. Napriek tomu, že došlo k zvýšeniu spotrebiteľských cien, výrazne vzrástol aj vývoz a objem zahraničných investícií. Materializovalo sa iba veľmi málo obáv vyplývajúcich zo vstupu do EÚ. Poľsko v súčasnosti vyváža do Nemecka a ďalších krajín EÚ o jednu tretinu potravín viac než predtým. Poľskí poľnohospodári patria medzi optimistickjších spomedzi európskych poľnohospodárov, i keď treba povedať, že tento optimizmus sa netýka drobných poľnohospodárov. Poľská ekonomika v súčasnosti prosperuje bez ohľadu na to, ktorá strana je práve pri moci. Na rozdiel od mnohých politikov sú poľskí obchodníci moderní a racionálni. V severnom a západnom Poľsku, nie však na východe krajiny, bola vybudovaná moderná infraštruktúra a fungujú tu prosperujúce podniky. Mestá sa rozrastajú, stavajú sa nové výškové budovy, reštaurácie a obýva ich jedna z najpočetnejších mladých generácií Európy. Škandinávske nákupné strediská sa v porovnaní s tými, čo som v lete videl v Poľsku, môžu schovať.

Je anomáliou, že jedna z najproeurópskejších voličských obcí z 27 členských štátov EÚ si zvolila najeuroskeptickejšiu vládu v súčasných poľských dejinách. Napriek tomu sa však stále dá povedať, že členstvo v EÚ sa aj v tomto prípade považuje skôr za súčasť riešenia než za zdroj problémov v Poľsku.

Stredná Európa: nádej alebo problém pre Európu?

V súvislosti s maďarskými poľnohospodármi sa dá povedať, že Únia bola príliš pomalá, napriek tomu však v posledných rokoch zaznamenali najväčšie výnosy pred zdanením. Neziskoví poľnohospodári naopak vyhadávajú z hry. Tí čo prehrali, však vedia, ako organizovať účinné protesty, ktoré by mohli zastaviť verejnú dopravu. Okrem toho sa v maďarských mestách nachádza vrstva tzv. lumpen proletariátu, ľudí, prežívajúcich iba vďaka strave a oblečeniu, ktoré dostávajú od mimovládnych organizácií. Pravicoví extrémisti si ľahko získavajú jednak ich a jednak roľnícke obyvateľstvo, ktoré sa obáva modernizácie. Sú prítiažliví pre ľudí nostalgicky spomínajúcich na socialistické Maďarsko.

Pravicové skupiny, ktoré začali ofenzívu v Maďarsku sa skladajú z hospodársky neschopných ľudí, ktorí v sebe chovajú protikapitalistické a protielitárne pocity, z xenofóbov, ktorí trpia predsudkami voči Židom a Rómom a z radikálnych nacionalistov, ktorí žiadajú o revíziu Trianonskej mierovej zmluvy z 1920. Na jej základe Maďarsko stratilo zásadnú časť svojho územia a za hranicami v Rumunsku, Srbsku a Československu zostali početné národnostné skupiny.

Veľmi znepokojujúcim javom je zakladanie polovojenských skupín. Vodcom jedenej z nich, pravicovej extrémistickej „Maďarskej gardy“, sa stal Lajos Für, bývalý minister obrany. Predseda strany Fidesz, Viktor Orbán, sa od týchto skupín nedištancoval.

Česká republika a Slovensko sú dnes stabilnejšími než Poľsko a Maďarsko, i keď nebezpečenstvo v podobe populizmu a šovinizmu číha aj tu. Niektorí Česi hrajú, čo to dá, protinemeckou kartou a na Slovensku zase pôsobia ľudia ako Ján Slota a ďalší, ktorí sa s potešením oprú o protimaďarskú kartu a to najmä vtedy, keď šéf maďarského Fideszu, Viktor Orbán, smečuje maďarskou diasporou a žiada o revíziu Benešových dekrétov. Podľa môjho názoru sa s ohňom hrajú aj na maďarskej aj na slovenskej strane hranice.

Zároveň by som však chcel dodať, že naša hostiteľská krajina, Slovensko, v posledných rokoch pozitívne prekvapila svet svojím hospodárskym rastom a politickou stabilitou. Krajina, ktorej prijatie do NATO a Európskej únie brzdil dojem z politiky Vladimíra Mečiara, má teraz šancu stať sa prvou stredoeurópskou krajinou, ktorá v roku 2009 vstúpi do Eurozóny (EMU). Krajiny, ktoré sa stali členmi EÚ pred Slovenskom a považovali Slovákov za omnoho zaostalejších, dnes samy zaostávajú a zrejme nebudú pripravené v 2009 vstúpiť do EMU.

Napriek tomu, že slovenská opozícia a médiá obviňujú predsedu vlády Róberta Fica z populizmu a on bezpochyby ovláda umenie prihovárať sa k obyčajným ľuďom spôsobom, aký neovláda žiadny iný slovenský politik, jeho populizmus je veľmi jemný a pragmatický. Pán Fico nezmenil smerovanie hospodárskej politiky predchádzajúcej vlády, iba zmäkčil niektoré z najnepopulárnejších opatrení. Zahraničné podnikateľské kruhy hodnotia hospodárske výsledky súčasnej slovenskej vlády vcelku pozitívne. Zároveň však musím dodať, že cena za účasť na moci v rámci slovenskej politiky nie je pre cudzinca jednoducho pochopiteľným konceptom. Týmto narážam napríklad na kompromis pri prijímaní novelizácie zákona o sociálnom poistení a zákona na počesť Andreja Hlinku. Pre väčšinu ľudí v Škandinávii nie je Hlinka symbolom ani demokracie, ani zdravého vlastenectva.

Napriek mojim pochybnostiam o rehabilitácii Hlinku a protimadarskej rétorike pána Slotu, môžu Slováci dnes s pýchou zopakovať to, čo už raz povedal bývalý minister zahraničných vecí, Eduard Kukan, pre jedny nemecké noviny: „Patríme do európskej rodiny!“ A napriek protieurópskym postojom dnešnej poľskej vlády, dnes platí aj vyhlásenie bývalého poľského prezidenta Aleksandra Kwasniewskeho: „Poľsko patrí do starej Európy. Žijeme tu už tisíc rokov“.

Mal by toto byť náš východiskový bod pri diskusii o tom, či spomínané krajiny predstavujú problém alebo nádej pre novú Európu?

Je to výzva nielen pre Stredoeurópanov, ale aj pre nás Západoeurópanov. Komentátori a politici v západnej Európe by mali venovať pozornosť myšlienke známeho historika Normana Daviesa: „Keď sa Poľsko a ďalšie krajiny strednej Európy stali členmi EÚ, ich dejiny sa stali súčasťou našich dejín.“

Niektorí súčasní kultúrni a spoločenský antropológovia uprednostňujú multikultúrnu perspektívu, ktorá má tendenciu považovať všetky kultúry za rovnocenné. Túto teóriu by sme mohli nazvať funkcionalisticko-evolučnou. Prirodzene je v rozpore so „stretom civilizácií“ Samuela Huntingtona medzi Západom a Východom, ktorý považuje USA a západnú Európu za morálne nadradené.

Nechcem tu dnes využívať môj obmedzený čas na diskusiu o Huntingtonových tézach aplikovaných na kresťanov a moslimov. Ale rád by som sa pristavil pri tom, čo je funkcionalisticko-evolučná teória a v čom spočíva jej význam pre strednú Európu. Odmietam myšlienku, že iba tí, čo sa narodili v niektorých častiach Európy sú schopní stať sa moder-

Stredná Európa: nádej alebo problém pre Európu?

nými, zatiaľ čo iní túto schopnosť nemajú. Nástojenie na tom, že rozdiely v úrovni hospodárskeho úspechu medzi jednotlivými postkomunistickými krajinami súvisia s hlboko zakorenenými kultúrnymi odkazmi, robí z nich niečo omnoho permanentnejšie, než tomu tak je v skutočnosti.

Niektoré zaostalejšie časti strednej Európy disponujú prvkami rýchlej modernizácie, a to aj napriek tomu, že momentálne ich vyhliadky nie sú práve najoptimistickejšie. Väčšina post-komunistickej Európy je podľa môjho názoru schopná dobehnúť západnú Európu o jednu či dve generácie, pod podmienkou, že sa neobrátí späť, nezahľadá sa do seba a nestane sa šovinistickou.

Čo nám hovoria dejiny Európskeho spoločenstva, teraz známeho ako Európska únia? Pred 40 rokmi boli Španielsko, Portugalsko, Grécko a Írsko také zaostalé, že nikto neveril, že by sa im v roku 2000 mohlo podať dosiahnuť západnú úroveň modernosti. V roku 2000 hrubý domáci produkt na jedného obyvateľa v Írsku predstavoval 29 800 amerických dolárov. Pre porovnanie vo Veľkej Británii dosiahol HDP za rovnaké obdobie iba 25 900 amerických dolárov na obyvateľa. Zaostalé katolícke Írsko predbehlo vyspelé protestantské Anglicko. Až do roku 1970 bola úroveň hospodárskeho rozvoja Írska hodnotená rovnako ako úroveň Maďarska v roku 2000.

Navrhujem, aby sme dali zbohom teórii Maxa Webersa, ktorá hovorí, že modernosť je dosiahnuteľná iba v protestantských, t. j. luteránskych alebo kalvinistických oblastiach severozápadnej Európy a USA. Vývoj EÚ potvrdil, že doktrína Maxa Webersa už viac neplatí. To vskutku dodáva nádej strednej a východnej Európe pod podmienkou, že neuprednostní šovinizmus pred zdravým vlastenectvom. Ale, ako sa hovorí, vždy je na to treba dvoch. Ako bude nová Európa vyzerat' o 10 – 20 či 30 rokov, nezáleží iba na stredo európskych krajinách. Súhlasím s historikom Tonym Judtom (BBC 2004), že EÚ sa k týmto krajinám nezachovala príliš štedro. Nepridali sa k únii ako rovnocenní partneri. Od sľubov sa postupne a pomaly upúšťalo alebo sa na nich úplne „zabudlo“. Častokrát sa byrokracia EÚ k novým členom správala arogantne a povýšenecky, čo iba nahrávalo šovinistom a populistom pri roznečovaní nespokojnosti. To bolo aj príčinou menšieho zápalu pre myšlienku EÚ.

V prípade pochybností by sa malo rozhodnúť v prospech nových členov. Nemali by sme očakávať, že dokážu spraviť zázraky za omnoho kratší čas, než mali k dispozícii starí členovia. Svoje postrehy budem ilus-

Jahn Otto Johansen

trovať na metafory z románu „Mann Ohne Eigenschaften“ (Muž bez vlastností) od známeho rakúskeho spisovateľa Roberta Musila. V tomto románe sa stretávame so skupinou európskych idealistov žijúcich vo Viedni. Sú nadšení, konajú dobro v prospech Európy, skôr rojkovia než praktickí politici. Chcú urobiť niečo dobré pre Európu, ktorú poznajú, habsburskú Európu. Jeden z nich, idealistické knieža Leinsdorf, cestuje do Brna, kde prebiehajú urputné strety medzi Čechmi a sudetskými Nemcami. Ale keď sa objaví knieža Leinsdorf, cudzinec z ďalekej Viedne, a snaží sa naučiť ich ako vyriešiť vzájomné problémy, Česi s Nemcami sa spoja a spoločnými silami ho vyhodia.

V strednej Európe sme sa s podobnou reakciou stretli vždy, keď sa európski byrokrati snažili zasahovať do ich vnútorných záležitostí. „Vráťte sa do Bruselu. Preč s dozorom!“

Keď sa byrokrati z EÚ príliš snažia zasahovať do vnútorných záležitostí týchto krajín, bez skutočnej znalosti miestnych pomerov a psychológie miestnych obyvateľov, ľudia reagujú s hnevom a odporom. Nezabúdajú na to, ako sa k nim správala ďaleká Moskva. Nechcú, aby sa z Bruselu stala nová Moskva a z EÚ nová RVHP.

Prirodzene, že vieme, že EÚ nie je RVHP a ani Brusel nie je ako stará Moskva. Ale únia, s ktorou sa jej občania nemôžu stotožniť a únia, ktorá trpí deficitom v oblasti demokracie, by mohla zapríčiniť reakciu priam sa ponúkajúcu na zneužitie zo strany populistov a šovinistov. To vskutku nie je Európa, akú by sme si v budúcnosti priali mať.

Ako nórsky zástupca na tejto konferencii a predovšetkým ako člen rady Björnsonovej akadémie, by som chcel svoje vystúpenie zakončiť niekoľkými slovami o našom slávnom básnikovi a aktivistovi za ľudské práva, nositeľovi Nobelovej ceny Björnstjerneovi Björnsonovi.

Ako mnohí z vás vedia, Björnstjerne Björnson rázne bojoval za slovenský národ v čase maďarského šovinistického útlaku v 19. storočí, zároveň však nebol zameraný protimaďarsky. Bol proti maďarskému šovinizmu. Jeho polemika s kniežaťom Apponyim po masakre v Černovej pred 100 rokmi je rétorickou klasikou. Björnson bol toho názoru, že všetky národy, aj malé, majú právo rozvíjať svoju národnú identitu a národnú kultúru. Björnson považoval zdravé vlastenectvo za predpoklad budovania národa. Zároveň bojoval proti šovinizmu malých, ale aj veľkých národov. Björnstjerne Björnson by nemal byť zneužívaný v súčasných polemikách týkajúcich sa strednej Európy. Keby tu bol dnes, dištancoval by sa od Orbána aj od Slotu, od poľskej rozhlasovej stanice

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe?

Radio Marja, aj od českých republikánov. Björnstjerne Björnson bol mužom vyznávajúcim toleranciu.

Pre zabezpečenie mieru a stability na našom svetadieli bolo podľa Björnstjerneho Björnsona absolútne nevyhnutné rešpektovať práva malých národov Európy, kde dominovali veľké mocnosti. Ak budeme ignorovať práva malých národov, dejiny nás za to potrestajú tak, ako sa to stalo v Európe v 20. storočí.

Podľa mňa, názory Björnstjerneho Björnsona platia dnes rovnako ako pred sto rokmi. Som šťastný, že môžem byť hosťom krajiny, ktorá vzdáva hold tomuto veľkému básnikovi a bojovníkovi za ľudské práva. Slováci a Nóri spoločne nasledujú Björnsonov odkaz. Môžeme ukázať zvyšku Európy, že vlastenectvo je dobré a šovinizmus zlý.

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe?

Jahn Otto Johansen, Author and Foreign Affairs Specialist, Oslo, Norway

In European history the fall of the Iron Curtain and the subsequent development of democracy and the market economy in the Central European countries is unique. Except for Romania it was a quiet revolution without a single drop of blood being spilled.

That is, indeed, not a familiar experience in European history, and as the tragedy of former Yugoslavia demonstrated, such a peaceful transformation might not be repeated in the future. The peaceful revolutions in five of the six Central European countries happened in a continent where wars, genocide and ethnic cleansing were not uncommon.

I shall deal with the six Central European countries which have been members of both NATO and the EU since 2004. I shall include Bulgaria and Rumania, although that would possibly collide with the definitions of György Konrád, who did not regard them as "Mittel Europa". Milan Kundera, however, regards Central Europe or Mittel Europa as a useful analytical tool to distinguish these six countries from Russia, Belarus and Ukraine.

Jahn Otto Johansen

I shall not deal with the Baltic states which I do not regard as a part of Central Europe. They insist that they belong to the Nordic Countries, not Central Europe. Neither do Estonians, Latvians and Lithuanians like to be called Balts. They each regard themselves as a special case.

Neither shall I talk about Slovenia which was a Yugoslav republic, although the Slovenes should be regarded as a part of the Habsburg dominions, historically and culturally.

In all the six Central European countries the voters gave a clear approval of EU membership, although the voter-participation was low. Although some of these countries, or at least certain politicians, are very critical of the Commission and the EU bureaucracy, almost nobody thinks seriously about leaving the Union.

For most Central and East European peoples this was a very welcome process of "Homecoming to Europe". They belonged to the "Old Europe", in spite of what the former US secretary of defence, Donald Rumsfeld called them. Mr. Rumsfeld might be accused of many things, but not of knowledge of European history.

It was the way World War II developed, with the Red Army on the offensive all over Eastern and Central Europe and with the diplomatic confirmations of Teheran, Yalta and Potsdam, that brought these peoples against their will into the Soviet sphere of power. Their historical ties with European culture and society were cut off. But the citizens and even some of the Communist leaders never forgot that they were European and not Euro-Asian, as the Soviet Union and today Russia might be classified. This feeling of belonging to Europe was not always understood in Western Europe.

It could be said of all these countries what has been said about Poland: rather "Noch ist Polen nicht verstanden!", than "Noch ist Polen nicht verloren".

There still is a lack of understanding in Western Europe about Central Europe.

It is my impression that the peoples behind the former Iron Curtain understand Western Europe better than West Europeans understand this part of the continent.

The six countries decided to establish parliamentary democracies and they got many parties, in spite of an electoral system that requires a minimum percentage of 4-5 percent to get into parliament. The formation of government coalitions is more a rule than an exception.

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe?

None of these countries opted for a presidential system as in the US or a two party system as in the UK. This demonstrated that they were continental European in their political thinking.

They also have something else in common with Western Europe – the recent growth of populist parties which appeal to fear of foreigners and propose simple solutions to very complicated problems.

When we in the West observe and comment upon present Polish politics – call it what you like: a circus, a farce, a tragedy or a thriller (The Economist) – none of this should be totally uncommon to us in the West.

But the Kaczynski twins might go further in the populist direction – by blurring the lines between public institutions, by arrests and investigations of political opponents, by introducing moralistic censorship that even the Communists would find too silly, by political misuse of intelligence services, by witch hunts and anti-foreign and especially anti-German demagoguery.

Oh yes, the list is long and gives reason to worry about Poland's relations with other European countries. It would be a bad omen for the future of Europe if other countries should follow Poland's example.

But the EU has experienced problem children before, and almost all the peculiarities of present day Polish politics could be observed in one way or another in many West European countries after World War II. Populism, nationalism, chauvinism, ethnic mobilisation, student unrest, street fighting and terrorism are not unknown to Western Europeans.

I should also like to add that it would be unfair to judge Poland for what certain politicians say and do. Poland is a land of culture with a highly educated and clever population, and the Poles are patriots who time and again have fought for other peoples freedom as well as for their own.

I will leave Poland at that and shall look into patterns which apply to all the Central European countries: in none of the new EU-member-countries is the government alone in a position to dissolve the national parliament and call an election. In Poland they needed the support of the opposition to call a new election. And the head of state cannot call an election on his or her own.

Jahn Otto Johansen

Although the establishment of parliamentary systems in Central Europe has proceeded rather smoothly, the stability of the governments after 1989 has been low.

Except for Hungary in 2006 there has not been a single example of a government being reelected for a subsequent term. There is a gap in the confidence of the voters towards the politicians and the parties. The parties are weak and have few members. The Hungarian example of a government being reelected turned out to be very problematic since prime minister Ference Gyurcsány admitted he had lied to the voters. That reminds me of an old Hungarian saying: People never lie so much as after a hunting day, when they marry and before an election!

If the governing Polish Law and Justice Party (PiS) should continue to govern or the opposition (Civic Platform – PO) should win, we could get a very heated political situation in Poland, not unlike the one that exists in Hungary. In Hungary the Right opposition of Fidesz is becoming more and more populist. In Poland the main opposition party, the Civic Platform (PO), is too responsible for that. But the two former coalition partners, The League of Polish Families (LPR) and Self-Defence (Samobrona), could turn more populist than the PiS and force the Kaczynsky twins to go even further with their mix of revisionist history, contempt for the constitution and equation of opposition with treason.

I see a rather dangerous pattern in Central Europe: first the non-socialist parties formed the government after 1989, but they could not deliver economically and socially. Then the ex-communists came back, reborn as socialists or social democrats. But neither they could deliver. The non-socialist parties got a second chance, but failed again. In Hungary the socialists formed a government for the second time and were reelected last year for the third time. There are too many losers in the modernization process and too many that are left behind when the nouveau riches demonstrate their tasteless consumption in an almost obscene way. The former communist *nomenklatura* after all tried to hide their privileged way of life behind walls and thick curtains.

The questions are: If neither the non-socialists nor the socialists can satisfy the voters, will more extremist populists get a chance? Will the rightist parties become even more populist and more chauvinistic? Or will we see a populist left?

The Central European countries have had rather good experiences as EU-members.

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe?

Although consumer prices went up, exports and foreign investments rose even more. Few of the fears associated with EU membership materialised. Poland now exports one-third more foods to Germany and other EU countries than before. Polish farmers are today more enthusiastic of the Union, although small farmers are definite losers. Polish economy is prospering, independently of the party in government. Polish businessmen are modern and rational, contrary to many politicians. In Northern and Western Poland, but not in the East, we can observe a modern infrastructure and prospering business. The cities are booming with new skyscrapers, restaurants and one of the youngest populations in Europe. The Polish shopping centres, which I visited this summer dwarf what we have in Scandinavia.

It is an anomaly that one of the most pro-European electorates among the 27 EU-members elected the most Eurosceptic government in recent Polish history. But in spite of that it stands to reason that EU membership continues to be part of the solution, not the source of the problems in Poland.

For Hungary's farmers EU has been too slow, although it is a fact that Hungarian agricultural producers have made the largest pre-tax earnings in recent times. But unprofitable farmers will have to go out of business. The losers know however to organize effective protests that could even stop public transport. In addition there is a Hungarian lumpen proletariat in the cities, existing only on the food and clothes they get from NGOs. The right extremists can easily play on them, as well as on a peasant population that fear modernity. They appeal to people who are nostalgic about pre-socialist Hungary. The right-wing groups that are on the offensive in Hungary consist of economic failures who harbour anti-elite or anti-capitalist sentiments, xenophobes who are prejudiced against Jews and Roma and radical nationalists who demand a revision of the 1920 Treaty of Trianon, by which Hungary lost a substantial part of her territory and left large Hungarian minorities in Romania, Serbia and Czechoslovakia.

A very disturbing development is the establishment of paramilitary groups. A former minister of defence, Lajos Für, will be the leader of the right extremist "Hungarian Guards". The Fidesz-leader, Viktor Orban, did not distance himself from these groups.

The Czech Republic as well as Slovakia are today politically more stabilized than Poland and Hungary, although the danger of populism

and chauvinism also exists in these two countries. Some Czechs play the anti-German card for all it is worth. And in Slovakia there are people like Jan Slota and others who might play the anti-Hungarian card, especially when Hungary's Fidesz-boss, Viktor Orban is exploiting the Hungarian diaspora or desire for a revision of the Benes doctrine. In my opinion, politicians on both sides of the Hungarian border are playing with fire.

But I would add that our host country, Slovakia, has surprised the world in a positive way by her economic growth and political stability in recent years. A country whose entry to NATO and the European Union was delayed due to the impression that Vladimir Meciar's politics gave, might well be the first of the Central European countries to enter the Eurozone (EMU) in 2009. The countries that entered EU before Slovakia and regarded the Slovaks as rather backward, is today lagging behind and will probably not be ready to enter the EMU in 2009.

Although the Slovak opposition and media accuse prime minister Robert Fico of populism, and he certainly knows how to speak to ordinary people in a way that no other Slovak politician does, his populism has been rather soft and pragmatic. Mr. Fico has not reversed the economic policy of the previous government, only softened some of the most unpopular measures. The international business community gives the economic performance of the present Slovak government a rather good assessment. But I must add that the prize of alignment in Slovak politics is not always easy to understand for a foreigner, for example the compromise on the bill amending the social insurance and the bill honouring Andrej Hlinka. To most people in Scandinavia Hlinka is not a symbol of democracy and sound patriotism.

But in spite of my misgivings about the rehabilitation of Hlinka and Mr. Slotas anti-Hungarian vocabulary, Slovaks can today repeat with pride what the former foreign minister, Eduard Kukan, said to a German paper: "We belong to the European family!" And in spite of the anti-European attitudes of the present Polish government, the statement of the former president, Aleksander Kwasniewski, is still valid: "Poland belongs to old Europe. We have lived here for a thousand years."

Should this be our point of departure when we discuss whether these countries constitute a hope or a problem for the New Europe?

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe?

And that is a challenge not only to Central Europeans, but also to us living in the West. Commentators and politicians in Western Europe should listen to the well known historian Norman Davies` observation: "After Poland and other Central European Countries became members of the EU, their history is part of our history".

Some contemporary cultural and social anthropologists favour a multicultural perspective that pronounces all cultures more or less equal. We may call it a functionalist-evolutionary theory. This is of course the opposite of Samuel Huntington's "Clash of Civilizations", with the West, that is the US and Northwest Europe, as morally superior.

I shall not use my limited time here today to elaborate on Mr. Huntington's thesis applied on the Christian versus the Muslim World. But I will for a moment look at what in the functionalist-evolutionary theory might be relevant to Central Europe. I will not accept the idea that only people born in a certain part of Europe should have the capacity to become modern while others do not. Insisting that the differences in levels of economic success between various parties of the post-communist world are related to very deep cultural legacies makes them seem more permanent than they really are.

Some backward parts of Central Europe have elements in place for a rather rapid modernisation, although their prospects may look less hopeful for the time being. Most of the post-communist Europe has in my view the capacity to catch up with Western Europe in one or two generations, provided they do not turn back, becoming introvert and chauvinistic.

What does the history of the European Community, now the European Union, tell us? 40 years ago Spain, Portugal, Greece and Ireland were so backward that nobody believed they might reach Western levels of modernity by 2000. In the year 2000 Ireland`s per capita Gross Domestic Product was 29 800 US dollars and that of the UK 25 900. The backward, catholic Ireland had surpassed the advanced, protestant England. As late as 1970 Ireland`s level of economic development was rated as equal to that of Hungary in 2000.

May I propose a good bye to Max Weber's famous theory that modernity would only come to protestant, i. e. Lutheran or Calvinist, areas in North Western Europe and the US.

Jahn Otto Johansen

The development in the EU has proven that the Max Weber-doctrine is not valid any more. That gives, indeed, hope for Central and Eastern Europe, provided they do not fall back on chauvinism instead of a healthy patriotism. But it takes two to tango. It's not only up the Central and Eastern European countries how the new Europe will look in 10-20 or 30 years. I agree with the historian Tony Judt (BBC 2004) that these countries had not been treated too generously by the EU. They did not join the Union as equal partners. Little by little many of the promises made have been weakened or withdrawn. Too often the EU bureaucracy has treated the newcomers with arrogance, as if they knew everything better. That has made it easier for chauvinists and populists to stir up dissatisfaction. That could create less enthusiasm for the EU.

The new members should be given the benefit of doubt. One should not expect that they shall provide miracles in a shorter time than the old members did. I will illustrate my observations with a literary metaphor, from the novel "Mann Ohne Eigenschaften" (Man without qualities), by the well known Austrian Author, Robert Musil. In that novel we meet a group of European idealists living in Vienna. They are enthusiastic and good-doers on behalf of Europe, dreamers rather than practical politicians. They want to do something good for the Europe they know, the Habsburg Europe. One of them, the idealistic count Leinsdorf, travels to Brno where the Czechs and the Sudeten Germans are fighting each other like hell.

But when count Leinsdorf, an outsider from far away Vienna, turns up and tries to teach them how to solve their problems, the Czech and the Germans join forces and throw him out.

We have seen similar kinds of reaction in the Central European states when enthusiastic, but unrealistic and often arrogant EU-bureaucrats meddle in their internal affairs. "Go back to Brussels Down with your Guardianship!"

When the EU bureaucracy meddles too much in the internal affairs of these countries, without real knowledge of the local conditions and popular psychology, people will react with anger and resentment. They will not easily forget how they were treated by far away Moscow. They don't want Brussels to become a new Moscow and the EU a new Comecon.

Central Europe: Hope or Problem for the New Europe?

Of course, we do know that EU is not Comecon and Brussels is not like old Moscow.

But a union the citizens cannot identify themselves with and a union which has a democratic deficit, could create a backlash that would be exploited by populists and chauvinists. That is certainly not the Europe we want to see in the future.

For a Norwegian speaker at this conference, and especially since I am a member of the board of The Bjørnson Academy, it is proper to conclude with a few words about our famous poet and human rights activist, the Nobel Prize laureate Bjørnstjerne Bjørnson. As most of you are familiar with, Bjørnstjerne Bjørnson fought vigorously for the Slovak people at the time of the Hungarian chauvinist oppression in the 19. century, but he was not anti-Hungarian. He was against Hungarian chauvinism. His polemics with Count Apponyi after the massacre in Cernova 100 years ago is a rhetorical classic. Bjørnson was of the opinion that all people, also the small ones in number, have a right to develop their national identification and their national culture. Bjørnson regarded a healthy patriotism as a precondition for nation building. But he was fighting chauvinism in small as well as in big nations. Bjørnstjerne Bjørnson should not be misused in the present polemics in Central Europe. He would have distanced himself from Orban as well as from Slota, from Polish Radio Marja as well as from Czech republicans. Bjørnstjerne Bjørnson was a man of tolerance. According to Bjørnstjerne Bjørnson it was absolutely necessary to respect the rights of the small peoples in Europe dominated by the great powers, in order to secure peace and stability in our continent. If you ignore the rights of the small peoples, history will punish you, as it did happen in Europe in the 20. century.

In my view Bjørnstjerne Bjørnsons views are as valid today as they were a hundred years ago, and I am happy to be the guest of a country that pays homage to this great poet and human rights fighter. Slovaks and Norwegians have in common the Bjørnson Heritage. We can show the rest of Europe that patriotism is good, chauvinism bad.

Národná identita a nacionalizmus v globalizovanom svete

Raphael Vago, Univerzita Tel-Aviv, Izrael

Slovensko malo vždy vyhradené zvláštne miesto v mojom srdci. Môj starý otec z otcovej strany sa narodil v Adidovciach, v dedine na východe Slovenska, do školy chodil v Humennom – potom sa presťahoval do severnej Transylvánie, z ktorej sa neskôr stalo Rumunsko, vlny dejín zasiahli jeho aj celú našu rodinu tragédiou Holokaustu. Neskôr sa Transylvánia opäť stala súčasťou Maďarska.

Táto oblasť, ktorú by som nazval srdcom strednej Európy – je jedným z najfascinujúcejších miest nielen v rámci Európy. Toto miesto sa vyznačuje bipolaritou, je obrovským laboratóriom zrodu nových myšlienok o záchrane sveta a – slovami Karla Krausa, veľkého viedenského satirika – aj laboratóriom svetovej skazy.

Práve tu sú identity veľmi silné a rozdeľujúce, ale často tiež zjednocujúce vo svojej rôznorodosti. Je to miesto nevelké čo do rozlohy, ale mimoriadne poučné svojimi bohatými dejinami, ako raz podotkol jeden zo študentov počas môjho pôsobenia na kanadskej univerzite.

Táto oblasť, ako mnohé iné v dnešnej dobe, čelí obrovskej výzve, ktorú predstavuje vyrovnanie sa s otázkami rôznorodej národnej identity, nacionalizmu a vlastenectva v rýchle sa meniacom globalizovanom svete. Nie je jednoduché, ba naopak, často veľmi problematické, nájsť rovnováhu medzi lojalitou k vlastným koreňom z minulosti a cieľom vytvárať nové, možno transnárodné, kontinentálne identity.

Dnes, viac než kedykoľvek predtým, čelíme tejto výzve a bremeno dávnej aj blízkej minulosti na nás dolieha veľmi ťaživo. Ako ďaleko môžeme zájsť s našimi identitami a naším vnímaním iných? Iných, ktorí už nie sú neznámymi osobami, ale susedmi. Avšak susedmi, ktorí sa inak obliekajú, jedia iné jedlo, inak sa modlia a aj rozprávajú iným nárečím, či dokonca iným jazykom než my. Stojíme pred výzvou opätovne definovať a prehodnotiť – nie to, odkiaľ pochádzame, ale skôr, čo budeme s tým, odkiaľ pochádzame, robiť v budúcnosti.

Čo v 21. storočí znamená byť Slovákom, Čechom, Maďarom, Rómom či Židom alebo moslimom? Aký dosah majú tieto definície na naše súčasné či budúce identity? Kam až siahla lojalita k našim historickým koreňom?

Národná identita a nacionalizmus v globalizovanom svete

Je dedina našou fundamentálnou „heimat“, domovinou? Je ňou región? Dá sa definovať umelo vytvorenými hranicami štátov? Je ňou širší región, ako napr. stredná Európa, či je ňou celá Európa ako svetadiel?

V istom zmysle mám šťastie, že na moju prezentáciu je vyhradených iba 25 minút, čo znamená, že budem môcť položiť viac otázok než sa pokúšať poskytnúť presnejšie odpovede.

V článku uverejnenom v International Herald Tribune 21. septembra 2007 pod názvom „Stále hlasnejšie výzvy na rozdelenie Belgicka“ nájdeme niekoľko charakteristík Belgicka a citáty pochádzajúce od rôznych politikov. Belgicko je tu prezentované ako „zlé manželstvo“ – spolužitie dvoch národov, ktoré sa navzájom nemôžu vystáť. Vodca extrémne pravicového flámskeho bloku Vlaams belang vyhlásil „Sme dva rozdielne národy, umelý štát vytvorený ako nárazníková zóna medzi veľmocami, nemáme spoločného nič okrem kráľa, čokolády a piva“. A svoje vystúpenie uzatvára slovami „Pre Belgicko nastal čas povedať si zbohom“.

Osobne dúfam, že k rozdeleniu Belgicka nedôjde. Som presvedčený, že tí europolitici, ktorí z milovaného Bruselu, hlavného mesta zjednotenej Európy, odkiaľ so zápalom rečia o novej Európe bez hraníc patriacej novému Homo Europeicus, o svetadiele, ktorý stiera stáročia etnických, náboženských, národných a územných konfliktov – že práve títo politici majú najväčšie obavy z toho, že ak sa Belgicko rozpadne, európsky sen sa im doslova rozdrobí pod nohami. A ak nie rozdrobí, tak mu to určite aspoň zasadí veľmi ťažkú ranu.

O niekoľko dní neskôr, 26. septembra, v rovnakom denníku pán Greenway z Boston Globe, autor ďalšieho článku s názvom „Belgicko – najnovšia kríza identity“, ubezpečuje čitateľov: „Stavím sa, že Belgicko neskončí ako Česká republika a Slovensko. Rozvod v západnej Európe je príliš drahý“. Chcel snáď naznačiť, že vy, východniari si rozvody môžete ešte stále dovoliť, pretože je to lacné?!

Akékoľvek myšlienkové pochody sa skrývajú za touto vetou, zaujímavou je práve narážka na to – čo pre nás, ktorí tu sedíme, vôbec nie je novinkou – že stredo-východná Európa je ešte stále odlišným miestom, čo sa týka minulosti, kultúrneho dedičstva, mentality a ... ceny rozvodov.

Predpokladám, že väčšina z nás sú eurooptimisti, v tom zmysle, že veríme, napriek rôznym politickým rozdielom, v základné hodnoty, ktoré

EÚ presadzuje – v Európe, kde by transnárodné hodnoty mali oslabiť miestny nacionalizmus a historický dôraz na to, čo nás rozdeľuje nie to, čo nás spája.

Bohužiaľ, volebné výsledky v niektorých krajinách, predovšetkým z minulého roka, naznačujú, že mnohí z nás sa menia na euroskeptikov či dokonca na europesimistov. Dúfam, že definícia hodnotiacia pesimistu ako dobre informovaného optimistu, sa v súčasnom ani budúcom vývoji nepotvrdí.

Vlnu vnútorného odporu pozorujeme nielen v postkomunistických krajinách, akými sú Poľsko, Maďarsko či Slovensko, ale i v západnej Európe v podobe škótskeho nacionalizmu alebo v už spomínanom prípade Belgicka. Vnútorný odpor, ktorý sa v istých aspektoch, i keď v jednotlivých krajinách rozdielnym spôsobom, stavia proti pokusom znižovať profil národnej identity. Tento trend môže mať a má xenofóbne dôsledky a, prirodzene, v niektorých krajinách vyúsťuje do odporu voči prisťahovalectvu a k pesimistickému postojovi voči multikultúrnosti a jej údajnému deštruktívnemu vplyvu na národného ducha.

Intelektuálna diskusia v posledných rokoch obracia pozornosť v čoraz väčšej miere na opätovné skúmanie rekordu dosiahnutého EÚ a to nielen v politickej a hospodárskej oblasti, ale na hlbšej úrovni dopadu EÚ a integračných procesov na to, čo vo všeobecnosti nazývame národná identita, nacionalizmus, ponímanie domoviny či národné dejiny.

Žijeme v globalizovanom svete a integrácia Európy je bezpochyby súčasťou procesu globalizácie. Niektorí z nás s ňou súhlasia a dokonca s radosťou vítajú jej aspekty, iní ich odmietajú a protestujú voči jej prejavom. Zdá sa však, že globalizácia vo svojich rozličných podobách je ako vlak, ktorý sa vydal na cestu – môžeme upraviť jeho trasu, stanoviť, kde zastaví a ako dlho v tej-ktorej stanici bude stáť, môžeme ho popohnať alebo spomaliť, ale trend – podobne ako spomínaný vlak – už nie je možné vrátiť späť.

Vzostup populistických názorov, nacionalizmu, trvalé zdôrazňovanie etnických a kultúrnych rozdielov a debaty o dopadoch prisťahovalectva na naše spoločnosti, naznačujú, že tu existujú problémy, o ktorých je potrebné otvorene a demokraticky diskutovať.

Možno v príhodnom čase dokonca poopravíme niektoré z pôvodných príliš optimistických náhľadov na zánik národnej identity a vznik novej európskej identity. Podľa všetkého – a je nutné sa k tomu postaviť otvorene – integrácia ide ruka v ruke s nebezpečenstvom dezintegrácie.

Národná identita a nacionalizmus v globalizovanom svete

Odpoveďou na zdôrazňovanie nadnárodných hodnôt je užšie priknutie sa k národným hodnotám. Musíme si priznať, že „vlastenectvo“ je živé a dobre sa mu darí, čo je v poriadku dovtedy, kým jeho implikáciou je láska k vlasti a nie pocit, že „moja vlasť je vždy v práve a môj sused vždy proti nej“.

Je potrebné uvedomiť si, že multikultúrnosť musí čeliť šovinizmu, či dokonca xenofóbii.

V čom sme urobili chybu, ak sme ju vôbec urobili? Použili sme na definovanie svojich cieľov tie správne koncepty? Pokúsili sme sa urýchliť dejiny viac, než je prirodzené alebo, inými slovami, bolo predčasné očakávať taký vývoj a procesy, predovšetkým v postkomunistických krajinách, o ktorých sme dúfali, že prebehnú skôr a s menšími ťažkosťami?

Zameriavam sa viac na strednú Európu, východnú Európu a Balkán – a možno práve definícia týchto regiónov a kultúrnych, historických súvislostí v týchto oblastiach – sú časťou nášho problému.

Národné cítenie, národná identita, etno-nacionalizmus, jazykový nacionalizmus a to, čo som nazval „bremenom minulosti“ – od ktorých nanešťastie nie je ďaleko k šovinizmu – sú ústrednou časťou skúsenosti tohto regiónu, ako v minulosti, tak aj v súčasnosti. Ak sa časti Belgicka, regióny v Španielsku, či Škóti a Walesania pokúšajú o presadenie svojich špecifických identít, potom by bolo podľa všetkého naivné myslieť si, že tieto postoje a pocity v bývalých komunistických krajinách, v najproblematickejšej časti starej Európy jednoducho zaniknú a zmiznú s príchodom EÚ, vďaka jej šarmu a príťažlivosti. Na základe vynárajúcich sa vzorcov správania, nie je podľa všetkého „Západ“ až taký vzdialený od „Východu“.

Áké ponaučenie sme si vzali z posledných rokov, pričom prirodzene nemôžeme ignorovať dôsledky pádu komunizmu a jeho dopady na tragické dôsledky vojny v Juhoslávii?

Jedným z ponaučení je, že ak kdekoľvek dôjde k manipulácii s dejinami, k ich zneužitiu na obrodzenie temných ideológií a k zneužitiu ich predstaviteľov v záujme súčasnej politiky – reťazovou reakciou bude „návrat do minulosti“ – návrat k rozdeľujúcim deštruktívnym silám v oblasti, ktorú som už raz nazval aj laboratóriom skazy.

Niektorí zastávajú názor, že v prípade juhoslovanskej vojny, ide o stret ľudí, ktorí pokračujú v bojoch z 15. – 16. storočia – v rodových vojnách, kde zohráva významnú úlohu územie, posvätné územia či mýty z minulosti. Takýto cynický názor v podstate naznačuje, že niektoré spoločnosti,

alebo ich časti, zaostávajú na historických cestách zmierenia za inými civilizovanejšími národmi, pričom okrem cynizmu naznačuje aj elip-tizmus. Podľa môjho názoru v niektorých oblastiach došlo k spomaleniu toku dejín v niektorých procesoch z rozmanitých príčin. To môže vytvo-riť situáciu, kedy ľudia začnú bojovať, tak ako k tomu tragicky došlo v bý-valej Juhoslávii. Najmä kvôli tomu, akým spôsobom politická elita použila a manipulovala nevyriešené problémy z minulosti.

Ďalším poučením získaným za posledné roky je fakt, že rýchle zmeny smerujúce k vytváraniu nadnárodných identít sú príčinou vzniku proti-chodných reakcií.

Iba opatrne by som sa chcel zmieniť – vzhľadom na to, že diskusia o tejto otázke si vyžaduje omnoho viac času – že mnohí sa boja čoraz šir-šej identity, ktorú im vnucuje realita – byť „Európanmi“ bez hraníc. Strach ich tlačí k návratu k známejším formám miestnych identít. Sociológovia, možno ešte viac než historici, sa musia zaoberať otázkou, či dokážeme ako spoločenské bytosti fungovať bez presného ohraničenia svojho úze-mia ako naši druhovia z ríše zvierat, ktorí tak robia svojim špecifickým spôsobom, alebo či ohraničením vlastného územia naopak všetkých od-mietneme a všetkých, čo sú skutočne aj domnelo iní než my, vypudíme.

Potrebujeme k definícii identity zároveň potrebu definovať „iných“ s negatívnym významom, aby sme tak dokázali našu legitímnosť a po-tvrdili naše nároky? Musíme obmedziť alebo poprieť právo na existenciu nášho suseda, aby sme vlastné právo na existenciu posilnili? Je potrebné dokazovať lásku a lojalitu k vlasti zdôrazňovaním ohrozenia zo strany nepriateľa, ktorý nám chce našu vlasť vziať?

Naša potreba identity existuje. Nepochybne sa potrebujeme identifi-kovať. Takže otázkou je, ako sa postavíme k hľadaniu našej národnej, etnickej a kultúrnej identity a ako sa postavíme k ostatným v globalizo-vanom svete, kde nás môžu ovplyvniť zmeny v zložení obyvateľstva, prí-lev ľudí s odlišným životným štýlom či náboženstvom. Alebo opačne, ako sú pripravené milióny ľudí, ktorí v súčasnosti menia západnú časť sve-tadielu, pochádzajúci zväčša z východu, prijať miestne zmysľanie, životný štýl, kultúru šoférovanía, spôsoby správania voči ženám a ďalšie zásadné otázky?

Parafrázujúc súčasný európsky humor Ír je poľský počítačový expert, ktorý hovorí írsky so slovanským prízvukom a žije Dubline. Toto je fascinujúci a vítaný vývoj dovedty, kým niekto nebude nástožiť na de-finícii, že Ír je Írom, iba ak nie je Poliakom.

Národná identita a nacionalizmus v globalizovanom svete

Zvlášť v prípade tohto regiónu sa nám dostáva ešte ďalšieho poučenia. Napriek všetkým akademickým a intelektuálnym debatám o tom, či „stredná Európa“ ešte existuje, regionálna lojalita či dokonca pocit regionálnej identity, ktoré idú ruka v ruku so spoluprácou, hľadaním spoločných koreňov a spoločného osudu, sú pozitívnym a mocným prostriedkom na zmenšenie prekážok a zúženie priestoru pre nacionalizmus a šovinizmus. Tí z nás, ktorí sa pamätajú na zásadnú esej Milana Kunderu z roku 1984 „Tragédia strednej Európy“ a na mnohé príspevky Timothyho Gartona–Asha, vedia, že idea strednej Európy a ideál nadnárodnej identity môžu slúžiť ako zjednocujúci faktor. Dokonca by mohli byť námetom pre budúcnosť.

Musím sa zmeniť, i keď iba veľmi stručne, že to bol práve Kundera, ktorý veľmi galantne napísal, že hoci Židia sú pojivom, spájajúcim prvkom strednej Európy prostredníctvom svojho príspevku ku kultúre regiónu, práve oni sa stali obeťou barbarstva, ktoré vzišlo z tejto najvyspelejšej oblasti európskej kultúry. Táto tragická minulosť by mala vždy slúžiť ako varovanie pre bipolárne chápanie európskych dejín: na jednej strane model prijatia a integrácie, na strane druhej brutálny rasizmus a nacionalizmus, ktoré zavrhujú milióny ľudských bytostí iba pre ich údajnú inakosť.

V posledných rokoch pozorujeme aj pozitívny vývoj. Existencia EÚ bez vnútorných hraníc je dobrou školou pre budúcnosť. Bud'me vlastencami – veď koniec koncov prečo nie? Ale prečo bojovať o kopec, dokonca aj ak je to posvätné bojisko z národnej minulosti, keď tam môžeme ísť, kedy chceme, vyjsť naň, pomodliť sa za svojich predkov, ktorí tu bojovali, napriek tomu, že kopec teraz leží za hranicami susedného štátu? Komu to môže dnes prekážať, keď sú hranice otvorené a v podstate neexistujú?! Myslím tým hranicu medzi Francúzskom a Nemeckom, ako aj v Strassbourgu, či medzi Komárnom a Komáromom.

Všetci máme v sebe – možno by som však mal hovoriť skôr v minulom čase – fascináciu spojenú s prechádzaním hraníc, strach z pohraničnej stráže. Vyžarovanie moci a záverečná pečiatka do pasu – boli sme fascinovaní, ale zároveň sme sa obávali rituálov pri prechádzaní hranice, prekračovania vytýčených bariér. Niektorí, mňa nevynímajúc, sme sa dokonca cítili dotknutí, keď nás na prechode medzi Rakúskom a Nemeckom či Talianskom nik neskontroloval.

Pýcha miestnej meny sa stratila a namiesto všemocnej nemeckej marky či obrovského množstva talianskych lír používame euro. Všetko

toto sú nové symboly a dúfajme, že už niet cesty späť k úzkoprému nacionalizmu a šovinizmu. Ale na druhej strane, musíme si uvedomiť, že ešte veľa nasledujúcich rokov prežijeme v napätí – niektoré oblasti viac než iné – ktoré vytvára rozdiel medzi naším rýchlikom do budúcnosti a našou, často selektívnou, pamäťou o väčších či menších staniach, ktorými sme prešli.

National Identity and Nationalism in a Globalised World

Raphael Vago, Tel-Aviv University

Slovakia has always had a special place in my heart. My paternal grandfather was born in the village of Adidovce in Eastern Slovakia, and studied in Humenné – then drifted not far away to Northern Transylvania – which was incorporated Romania, and the tides of history brought him and our family into the tragedies of the holocaust after Northern Transylvania became part of Hungary again.

This space, perhaps what I would call the heart of Central Europe, is one of the most fascinating of spaces, not only in Europe. As a space of bi-polarity it has been a huge laboratory for the birth of ideas how to save the world and in the words of Karl Kraus, the great Viennese satirist, the laboratory for world destruction.

It is here in this space that identities are so strong, so dividing, but often also so uniting in their diversity. It's a space, actually not a very large one, but with too much history to learn, as a student of mine once remarked when I was teaching at a Canadian university .

This area, like others, is today facing the great challenge of how to cope with national identities, nationalism and patriotism in a rapidly changing world, a globalised world, where it is not easy, and often even highly problematic to balance our loyalty to our roots from the past with the shaping of new, perhaps trans-national, continental identities for the future.

Today, more than ever we are challenged – with the burden of both past and recent history weighing heavily on us – how far we carry our identities, and our perceptions of the other, the other who is not

National Identity and Nationalism in a Globalised World

an unknown entity, but a neighbour who happens to be different in the ways he eats, dresses, believes and communicates with a higher being, and happens to speak a different dialect and language as others. We are challenged to redefine and re-evaluate – not the question of where we come from, but rather what we shall do with this in the future.

What does it mean to be a Slovak in the 21st century, or a Czech, a Hungarian, a Roma, a Jew, a Muslim? What are the implications for our present and future identities of these definitions? To where is our loyalty, to our historical roots? Is the village our ultimate “heimat”, homeland? Is it our region? Is it defined by the artificially drawn borders of the state, is it the wider region, i. e. Central Europe, is it the continent of Europe?

In a sense my luck is that we have only 25 minutes to our presentation, which means that we can pose more questions than trying to provide more exact answers.

In an article in the International Herald Tribune on 21 September 2007 entitled “Calls for a split grow louder in Belgium” – there are several descriptions of Belgium and quotations from various politicians. Belgium is presented as a “failed marriage” – two nationalities living together that cannot stand each other. The leader of the extreme right, xenophobic, Vlaams Belang, the Flemish Bloc – declared that “we are two different nations, an artificial state, created as a buffer between big powers, and we have nothing in common except a king, chocolate and beer”. And he summed up, “it’s bye-bye Belgium time”.

Personally I hope that Belgium will not break up, and I am sure that those Euro-politicians who love to enjoy Brussels, the capital of united Europe, from where they speak up loudly on the new borderless Europe, of a new *homo europeicus*, a continent that brushes aside hundreds of years of ethnic, religious, national and territorial conflicts – these politicians are most worried that literally under their feet, the European dream is about to collapse, or to receive a very heavy blow, should Belgium be split.

Several days later, on 26 September, another article appeared in the IHT under the title “Belgium’s latest identity crisis”. This was written by Mr Greenway from the Boston globe, who assured his readers that my bet is that Belgium will not go the way of the Czech Republic and Slovakia. Divorce in Western Europe is too expensive. Was it a hint that you easterners can still afford divorces, because it’s cheap?

Whatever the exact thoughts behind this sentence, it is an interesting proposition that – and this is not breaking news for us sitting here, that Central and Eastern Europe is still a different place, in terms of its past, its heritage and mentality, as well as the price of a divorce.

I suppose that most of us, are Euro-optimists in the sense that we believe, in spite of various political differences, in the basic values that the EU promotes – a Europe where trans-national values are supposed to reduce and diminish the strength of local nationalism and the historical emphasis on what divides us, rather on what may unite us.

Nevertheless, in recent years, and as seen from the electoral results in some countries in the last year, many of us are turning into Euro-sceptics, or Euro-pessimists. I hope that the definition of the pessimist as that of a well informed optimist, will not be proven by present and future developments.

We see the rise of an internal backlash, not only in the post-Communist countries, such as Poland, Hungary, Slovakia, but also in Western Europe, in the form of Scottish nationalism and the above example from Belgium. The backlash differs in some respects from country to country but in general it is opposed to the attempts to lower the profile of national identity. Such a trend can have and has xenophobic ramifications, and of course, in some countries has led to opposition to immigration and a pessimistic attitude towards multiculturalism and its alleged destructive impact on the national spirit.

The intellectual discourse is turning more and more in the past few years towards a re-examination of the record achieved by the EU, not only in the political and economic spheres, but at a deeper level of the impact of the EU and the integration processes on what we call in general terms national identity, nationalism, the meaning of the homeland, of national history.

We live in a globalised world, and certainly the integration of Europe is part of the process of globalisation. Some of us may agree with and even enjoy aspects of globalisation, others reject and protest against features of globalisation – but it seems that globalisation in its various forms is like a train that has started its journey. You can make some modifications to the stations it will stop at and how long for, slow it down or speed it up, but the trend, the global caravan, is unstoppable.

The rise of a more populist discourse, of nationalism, a growing emphasis on ethnic and cultural differences, and the debates

National Identity and Nationalism in a Globalised World

on the impact of immigration on our societies, indicate that there are problems that have to be discussed in an open and democratic way.

In due course, we may even have to revise some of the original more optimistic perceptions on the demise of national identity and the rise of a new, European identity. It seems, and we have to face the concept that goes hand in hand with the danger of disintegration.

The response to the emphasis on supranational values is increased insistence on national values, and we have to accept that "patriotism" is alive and well, and there is nothing wrong with the concept, as long as the implication is to love one's homeland, and not the feeling that "my patria is always right, and my neighbour, always wrong".

We have to face the fact that multiculturalism is challenged by "chauvinism" and even xenophobia.

Where did we go wrong, if we went wrong at all? Did we use the right concepts in defining our goals? Did we try to move history faster than its natural course would have run, or in other words, were we premature in expecting developments, processes, especially in the former Communist countries, where it was thought that change would come sooner and with fewer difficulties?

I am focusing more on the Central European – East European – Balkan space – and perhaps the very definitions of these regions and the cultural, historical connotations of these areas is part of our problem.

National feelings, national identity, ethno-nationalism, linguistic nationalism, and what I would call the "burden of history" – and unfortunately the road from here to chauvinism is not too long – are a central part of this region's experience in the past and present. If the component parts of Belgium, regions in Spain, the Scottish and the Welsh are reasserting their own specific identities, then it seems it was naïve to expect that these attitudes and feelings would wither away and disappear with the coming of the charms and attractions of the EU to the former communist countries, the most troubled parts of "Old Europe". It seems that the so called "West" is not very different from the "East" in its emerging patterns.

What lessons can we learn from recent years – including, of course, the collapse of communism and the subsequent tragic wars in Yugoslavia.

One lesson, is that whenever there is a manipulation of the past, its misuse for the revival of dark ideologies and their representatives, for the needs of present day politics – then the chain reaction is a negative “return to history” – a return to the divisive and destructive forces, which made our area what I call a laboratory for destruction.

Some people used the idea that in the case of the wars in Yugoslavia, we are dealing with peoples that are still fighting the wars of the 15th or 16th century – tribal wars, in which the crucial factors are territory, sacred lands and myths from the past. This cynical expression in fact claims that some societies, or parts of them, have not travelled the historical routes of reconciliation that other more civilized peoples have. Despite the implicit cynicism and elitism, there is some truth in the perception that history has slowed down in some processes in some areas, for a variety of reasons – which may create a situation where people begin to fight, with the tragic consequences seen in former Yugoslavia. Such fighting is also caused by the ways in which political elites have used and manipulated unsolved problems from the past.

Another lesson from the recent years is that rapid changes in the direction of supranational identities are creating an adverse reaction.

I say this cautiously as this issue demands much more time than our present discussion allows: for many people, the larger the identity which reality imposes on them, such as being “Europeans” without borders, the more they feel compelled to return to the more familiar forms of local identities. Social scientists, perhaps more than historians, have to consider the question of whether we can function as social beings without marking the exact site of our territory, as our companions from the animal world do in their own specific ways. Further, does marking out or territory require us to reject, and eject all the real or imagined others?

Does the need to define identity include the need to define the “other” in negative terms, in order to show our legitimacy and claims? Must we limit, and deny the neighbour’s right to exist in order to reinforce our right to exist? Must love and loyalty to one’s homeland be proved by stressing the threat of an enemy about to take our land?

Our need for identity exists – no doubt, our need to define ourselves exists – so the question, or rather the response to these needs, is what we do with our search of national, ethnic, cultural identities, and how we relate to others in a globalised world, where we may be confronted with changes in populations, with an influx of others with different

National Identity and Nationalism in a Globalised World

lifestyles. We can also pose the question the other way around. How ready are the millions of migrants – this problem currently applies to the West more than the East – to adapt their way of life, culture of driving, the ways in which they will treat their women and other crucial issues to the culture in which they find themselves.

To paraphrase some recent European humour, the definition of an Irishman is a Polish computer expert, who happens to speak Irish with a Slavic accent, and lives in Dublin. This, is fascinating and a welcome development as long as someone does not insist on a definition that an Irishman is an Irishman, as long as he is not a Polish person.

Another lesson we have learned, especially in the case of this region, is that despite all the academic and intellectual discussion of whether “Central Europe” still exists, regional loyalties and even a sense of regional identity accompanied by cooperation, the search for common roots, a common fate, is a positive and powerful means to overcome dividing barriers and narrow nationalism and chauvinism. Those of us who remember Milan Kundera’s powerful essay from 1984 “The tragedy of Central Europe” and numerous writings by Timothy Garton-Ash – know that the Central European idea and ideal of supra-national identity can serve as a unifying factor, and perhaps as a guiding example for the future.

I must mention here at least briefly that it was Kundera who wrote in very gallant words on the Jews being the connecting cement, the connecting element in Central Europe through their contribution to the region’s culture, yet the Jews were also the main victims of the barbarism that grew out of this highly advanced space of European culture. This tragic history should always serve as a warning light as to the bi-polarity in European history, with patterns of acceptance and integration on the one hand, and the vicious nationalism and racism that would condemn millions of human beings for allegedly being the so called “other”.

Another lesson, we have learned in the last years is that there have also been some good developments. The EU’s very existence and borderless practices provide a good school for the future. Even if we are patriots – and why should we not be – why fight over a hill, even it is sacred battlefield from centuries ago, if you can go there whenever you want, climb up the hill, say a prayer in memory of your forefathers who

Raphael Vago

fought for this sacred land, which now happens to be over the border of the neighbouring state. Who cares, as long as the border is open, and non-existent? I am referring of course to the border between France and Germany, such as at Strasbourg, and hopefully the line at Komarno-Komarom.

We all have, and I hope that we shall more often use the past tense that we had, a fascination with crossing borders, fearing the controlling officers, those officers projecting authority and finally stamping your passport, we were fascinated but also fearing the rituals of borders crossing, the barriers raised and lowered. Some of us, myself included, often feel offended when nobody checks us in passing from Austria to Germany or Italy. The pride of local currency is gone, and instead of the mighty deutschmark and the large quantities of Italian lire, we have the euro. All these are new symbols and hopefully there is no way back to a narrow nationalism and chauvinism.

Nevertheless, we shall have to acknowledge that we shall live for many years to come with a tension – stronger in some parts of the continent than in other parts – between the speed of our express train to the future and our often selective memory of the smaller and larger stations we left behind.

Patriotizmus a šovinizmus

Marcela Gbúrová, *Inštitút politológie, Prešov*

V súčasnosti, keď sa Európa pod vplyvom svojej integračnej politiky pretvára na novú Európu, etnicita naďalej zostáva súčasťou jej nepolitickej i politickej reality. Dalo by sa povedať, že neprerušila svoju kontinuitu a naďalej zostáva – reálne a potenciálne – politickou zbraňou a prirodzenou súčasťou rozličných etnizujúcich koncepcií európskej spoločnosti. Na etnickom princípe sú skonštruované základy väčšiny európskych štátov. Etnicita je realitou života, ktorú dobre cielená politika vie pozitívne využiť. Pokusy eliminovať ju z identifikačného poľa občana, resp. vyčleniť ju na okraj politického života spoločnosti, mali a majú často opačný efekt – posúvajú ju do stredu všeobecnej pozornosti. Etnicita je súčasťou rôznourovňovej škály kolektívnych identít človeka. Zúčastňuje sa na utváraní jeho hodnotovej hierarchie, politického vedomia, sociálneho cítenia, jeho emocionálnych i existencionálnych prejavov: *primordialistických*, ktoré považujú etnické znaky za nemenné a nezmeniteľné danosti ľudskej existencie, i *konštruktivistických*, ktoré síce uznávajú dôležitosť takýchto znakov, zdôrazňujú však pluralitu a premenlivosť identít.

Osudy európskej „ústavnej zmluvy“ jasne ukázali, že práve etnicita je v pozadí problémov pri formulovaní finálneho produktu európskeho zjednocovania. Verejné i politické diskusie o podobe integrovanej Európy uviazli nielen v komunikácií medzi občanmi a politikmi v sociálno-ekonomických témach, ale najmä v konštitucionálnej fáze európskej integrácie. Nebola nastolená zásadná téma o koncepcii homo europeus, ako ani otázka legitimizácie niektorej z ponúkaných inštitucionálnych podôb existencie Európskej únie: má byť formou medzištátnej únie, spolku štátov, spolkovým štátom, superštátom, federáciou, konfederáciou, klasickou medzinárodnou organizáciou, či „relatívne samostatným aktérom“ medzinárodnej politiky? Je viac ako pravdepodobné, že v prípade presadenia sa niektorej z etnizujúcich koncepcií usporiadania novej Európy mohli by vzniknúť podmienky pre uskutočnenie cieľov politickej agendy extrémnych primordialistov (napríklad idey malého, starého či veľkého národa a pod.). Preferovaním krajnej inštitucionálnej koncepcie európskeho nadnárodného štátu by sa zasa mohli výrazným spôsobom oslabiť terajšie politické hranice národných štátov, čo je možno ešte rizikovejší faktor európskeho zjednocovania, budovaného na princípe jednoty v mnohosti. Konfederatizmus by mohol byť potenciálne najlepším inštitucionálnym riešením pre eurointegráciu, no potrebuje praktické overenie.

Do okruhu aktuálnych otázok európskeho zjednocovania celkom určite patrí problematika kolektívnych etnických identít. Z povahy tejto problematiky vyplýva, že kým extrémne etnopolitické prejavy – ako nacionalizmus, šovinizmus, antisemitizmus, rasizmus, neofašizmus, neonacizmus či xenofóbia – vzbudzujú mediálnu a politickú pozornosť, patriotizmus so svojím emocionálnym prístupom k národu a jeho kultúre vyznieva v kontexte moderných politických a civilizačných ideí ako nekrofilia, ako archaický etnoemancipačný relikv, ktorý je znakom intelektuálnej, citovej a občianskej insitnosti jeho nositeľa. Táto situácia je príkladom toho, že etnicita v súčasnom diskurze o európskom zjednocovaní sa rieši najmä na politickej úrovni. Vzhľadom na to, že má mnoho iných podôb, je potrebné venovať jej primeranú výskumnú pozornosť. Príkladom je samotný pojem patriotizmu. Jeho obsahové vymedzenie, statusové pozície, stranícko-politická a výchovno-didaktická kultivácia prechádzajú zmenami, ktoré nestačí len zaznamenať, ale treba na ne v reálnom živote politiky a občana patrične reagovať.

Je historickou skutočnosťou, že vlastenecká idea bola na začiatku apolitickej kultúrnej modernizácie európskych národov, z ktorej sa vyvinuli etnopolitické spoločenstvá. Tie vytvorili národné štátne útvary, na základe ktorých sa organizujú – aj na začiatku 21. storočia – európske spoločnosti a ich štátne a verejnosprávne štruktúry. Súčasná inštitucionálna reorganizácia Európy prebieha v duchu pomerne radikálneho prehodnocovania a pretvárania pozícií centralizovaného národného štátu, pričom prelomovou civilizačnou podstatou tohto procesu je prekonávanie nacionalizmu a jeho rozličných agresívnych naciologických teórií a politík, vrátane šovinizmu. Nie je náhodné, že sa začína fragmentarizovať nielen primordialistický etnopolitický koncept európskeho národa, ale aj konštruktivistická etatistická predstava o budúcej Európe ako hyperštáte. Uvedená situácia núti politické reprezentácie súčasných štátov Európskej únie klásť si podstatné otázky o budúcich podobách svojich štátnych ideí. Europeizácia totiž na jednej strane oslabuje svojimi inštitucionálnymi zásahmi traumatizujúcu silu štátnych hraníc národných štátov, vytvára priestor pre adaptáciu prirodzených euroregiónov, posilňuje demokratické mechanizmy, občiansky samosprávny princíp, interkulturalizmus a multikulturalizmus, umožňuje vznik občianskych podôb patriotizmu (pripomenula by som ako príklad vlastenectvo „globálnych“ či „malých vlastí“ – miestnych, regionálnych, rodinných, profesionálnych, klubových a podobne). Na strane druhej revitalizuje rozličné druhy tradičných kolektívnych emocionálnych identít.

Patriotizmus a šovinizmus

Aj tieto príklady sú dostatočným signálom, že Európa – ak chce byť moderným civilizačným priestorom – mala by nacionalitu viazať na občianstvo ako integrujúci princíp. Európa a svet potrebuje občiansky rozmýšľať, aby sa mohli riešiť lokálne problémy naciologického charakteru. Je mnoho príkladov na to, že občiansky princíp stabilizuje politické spoločenstvo, zrovnoprávňuje všetkých jeho príslušníkov, bez ohľadu na etnické a iné rozdiely. Občianska rovnosť posilňuje etnickú rôznosť, etnopluralizmus, multikulturalizmus, hĺbkovú identitu, civilizované formy patriotizmu, miestnu demokraciu, decentralizáciu politickej moci i globálnu mobilitu všetkých oblastí života. Súčasne tlmí autonomizačné politické požiadavky a iné politické podoby separatizmov minorít a nátlakových nacionalistických skupín. Uvedený civilizačný trend k občianskej komunikácii ako k integrujúcemu princípu rozvoja európskej spoločnosti možno pozorovať najmä v postkomunistickom priestore.

Týka sa to aj slovenskej spoločnosti. Po roku 1989 prekonávala tradície formalizovaného občianstva bývalého štátu, ktorý primárne kreoval sociálnu dimenziu občianstva metódou negácie občianskych a politických práv. Vznikla tu atypická tranzitívna situácia: namiesto smerovania k modernému občianstvu, ktoré predpokladá rovnomernú transformáciu vo všetkých troch spomínaných marshallovských úrovniach občianstva, máme do činenia s kultiváciou dvoch rovín, presne v obrátenom garde ako v predtransformačnom období. Z uvedeného vyplýva, že slovenská spoločnosť má pred sebou dva na seba nadväzujúce transformačné ciele: 1. Dosiahnuť vyrovnanosť sociálneho, občianskeho a politického občianstva; 2. Rozvinúť občiansky potenciál slovenskej spoločnosti v jeho piatich základných zložkách – demokratickom, vedomostnom, činnostnom, asociačnom a delegatívnom, a to na úroveň moderných európskych štandardov. Uvedené ciele predpokladajú nastavenie priorít nielen v osobnostnom občianskom potenciáli, ale predovšetkým vo vládnych rozhodnutiach. V tejto súvislosti by som upozornila najmä na tri prioritné oblasti občianskeho potenciálu: sociálnu, vzdelanostnú a politickú zložku.

1. V prvom prípade mám na mysli skvalitnenie sociálneho občianstva, ktoré má dosah na kvalitatívne parametre medzietnickej komunikácie. Výskumy uvedeného prepojenia v postkomunistickom priestore naznačujú, že skvalitnenie sociálneho občianstva by sa malo uberať viacerými cestami: cielene zameranou štátnou podporou regionálneho rozvoja, solidárnejšou participáciou na rozdeľovaní národného produktu, úpravou daňovej politiky štátu, spolupracou formálnych štruktúr miestnych samospráv, inštitúcií regionálneho trhu práce, ako aj inštitúcií regionálneho

vzdelávania a rekvalifikácie, realizáciou projektov perspektívnych odvetví v regióne, ich príslušnou podporou na miestnej, národnej a nadnárodnej úrovni transformáciou európskeho sociálneho fondu na systém odborného vzdelávania a prípravy smerom k potrebám trhu práce a s dôrazom na potreby spoločnosti založenej na vedomostiach a na sociálnej inklúzii. Výsledok takejto politiky by sa mal prejavovať najmä v odstraňovaní extrémnych sociálnych nerovností, rozdielov v rozvoji regiónov a vo vyššej miere participácie multietnického spoločenstva na rozvoji miestnej demokracie a tým aj na politickej zodpovednosti za osud štátu. V tejto súvislosti treba uviesť, že slovenská spoločnosť, ktorá do transformačných procesov vstupovala po desaťročiach direktívneho systému s absenciou funkčnej diferenciacie, silne homogenizovaná a etatizovaná, je k spomínanej extrémnej sociálnej diferenciacii veľmi citlivá. Ako ukázali viaceré výskumy, rozdiely medzi aspiráciami slovenského obyvateľstva na zmenu kvality života a reálnymi možnosťami sa prejavujú predovšetkým kumuláciou negatívnych javov v jeho živote. Tie potom vedú k chronickému narušeniu všetkých troch marshallových zložiek občianstva, pričom sa deformuje aj etnická komunikácia a problematizuje sa kvalita štátneho a regionálneho patriotizmu.

2. V súvislosti s druhým transformačným cieľom sa do popredia vysúva vzdelanostná dimenzia občianstva. Pozitívne efekty rozvoja tejto dimenzie sa prejavujú v mnohých smeroch. Za základnú výhodu sa všeobecne považuje synergický, resp. multiplikačný efekt. Ten sa prejavuje – z krátkodobého i dlhodobého hľadiska – pozitívnu zmenu kvality všetkých troch dimenzií a potenciálov občianstva. V činnostnom potenciáli ide o zvýšenie produkcie sociálneho kapitálu, o naakumulovanie civilizačných kompetencií, ktoré sú potrebné na zyládnutie rozhodujúcich cieľov slovenskej spoločnosti v 21. storočí. Ďalej ide o zvýšenie miery kritickej občianskej vnímavosti vo verejnej sfére, o zvýšenie citlivosti na riešenie otázok spravodlivosti, v tom aj sociálneho a etnopolitického rozmeru spravodlivosti. V asociačnom potenciáli je vedomostným činiteľom pozitívne zasiahnutá najmä oblasť politického, právneho, mravného, historického, etnického, ekologického a environmentálneho vedomia, čoho výsledkom je zvýšenie miery racionálneho rozhodovania v politicko-straníckej a spolkovéj činnosti občana, v práci občianskych hnutí, v jeho profesionálnej statusovej pozícii a podobne. V delegatívnom potenciáli sa nám výskumne potvrdili pozitívne účinky vzdelania na schopnosti občana fungovať v politickom systéme modernej demokracie.

Patriotizmus a šovinizmus

Z uvedeného je zjavné, že vzdelanostný potenciál občianstva je kapitálom, do ktorého sa oplatí investovať. Vzdelaný občan vie dostatočne rozlíšiť aj hodnotové parametre etnického princípu. Skôr uprednostní triezvy jazyk etnickej komunikácie pred jazykom povznesenej nacionálnej eufórie. Uvedomuje si, že inštrumentalistické a primordiálne verzie národnej identity nemusia viesť nutne k etnickej polarizácii, nacionálnym konfliktom a šovinistickým prejavom. Má väčšie predpoklady stotožniť sa s konštruktivistickým vnímaním etnicity, ktoré národnú identitu považuje za jednu z mnohých identít vo svojom občianskom profilovaní. V jeho postojoch a názoroch na etnicitu prevažuje orientácia na flexibilné projekty medzietnickej komunikácie. Jeho väzby na spoločnosť sa vyznačujú zväčša uvedomelou lojalitou. V otázke národnostnej príslušnosti pripúšťa, že človek sa môže stať príslušníkom akejkoľvek národnosti. Súčasne má intelektuálny potenciál na rozpoznanie nacionalistických znakov u jeho nositeľov. Zvyčajne dokáže rozpoznať, kedy je národná identita daná občanovi z jeho osobnej kultúry, v dôsledku jeho etnického sebaobjavovania, kedy môže byť vyvolaná vonkajšími okolnosťami, napríklad dominantnou etnopolitickou ideológiou, etnickými konfliktmi, politickými programami nacionálnych politických strán, nevyváženou vládou politikou preferovania záujmov štátotvorného etnika, národnonihilizačnými tendenciami a podobne. Občan s vyspelou osobnou kultúrou a vedomostným potenciálom nemá problémy pochopiť, že politika, ak chce byť úspešná vo veľmi komplikovanej a ľudsky citlivej etnokultúrnej oblasti, nesmie vnučovať etnopolitické diskurzy, pretože výrazne posilňuje krajne primordiálny rozmer etnicity ústiaci do rozličných nacionalistických úchyliek, vrátane šovinizmu a deformovaného patriotizmu.

Občan s nízkou vzdelanostnou úrovňou a vysokým stupňom primordializmu má problémy rozpoznať vlastenectvo od kvázivlastenectva. Patriotizmus zvyčajne spája s vyprázdneným gestačným ideologickým národovectvom. Vlastenecký cit nemá ukotvený v hĺbke svojho intelektu, ale v ornamentálnych, manifestačných gestách, vo vznešených heslách, vyhláseniach, manifestoch, hlasných vlasteneckých výkrikoch čakajúcich na verejný potlesk. Vlast' obyčajne chápe cez rodové stereotypy, symbolické texty, hymnické popevky, prípadne známe historické osobnosti, ktoré z nedostatku objektívnych informácií buď glorifikuje alebo demoralizuje. Často sme aj u nás na Slovensku svedkami toho, že tento povrchný typ vlastenectva sa napríklad pasuje za ochrancu, obrancu a strážcu čistoty štátneho jazyka ako dominantného nositeľa vlasteneckej identity a pritom – vo vlastnej jazykovej praxi – sa správa k tomuto jazyku macošsky, nekultúrne. Nositeľ tohto kvázivlasteneckého citu má

zvyčajne slabú odolnosť voči cudzím vplyvom. V praxi sa to prejavuje napríklad prispôsobovaním sa módnym jazykovým trendom. S iným typom predstieraného vlastenectva sa možno stretnúť v školskom výchovno-vzdelávacom procese. Výchova k vlastenectvu neprebíha vždy prirodzenou cestou. Precizuje sa zvyčajne len štátna forma vlastenectva, pričom v edukačnom procese sa do popredia dostáva tematický materiál ilustrujúci dejiny štátnej idey. Dominuje teda jazyk vedomostí, ktorý sa dotýka žiaka či študenta v podobe učiva, resp. súboru vedomostí dejinného charakteru, nie v podobe percepčne tvorivých prístupov k interpretácii historicky náročnej látky. Vedomostná, objektivizujúca, materiálovo rozsiahla, encyklopedická a nekritická intencia nedáva priestor na vertikálny argumentatívny a kritický prienik do komplikovaných mechanizmov histórie stavby štátnej idey. Z tohto pohľadu je pre tvorbu moderného vlasteneckého citu nedostatočným riešením.

3. Politická zložka sa týka najmä prehĺbenia úrovne politického občianstva, politickej kultúry a politického vedomia. Kultivácia týchto troch úrovní politickej zložky pozitívne vplýva na kultiváciu vlastenectva a ďalších pozitívnych hodnôt etnického vedomia občanov, ako aj na kvalitu ich medzietnickej komunikácie.

Záverom: Etnicita uplatňovaná so znalosťou, s rešpektom ku kultúrnej rozdielnosti a politickej rovnosti všetkých občanov je predpokladom moderných štandardov demokratizmu. Európa potrebuje vyspelú občiansku verejnosť, pretože len tá je odolná voči rozličným chorobám kolektívnych identít, vrátane chorôb, ktoré deformujú kvalitu vlastenectva i medzietnickej komunikácie.

Patriotism and Chauvinism

Marcela Gbúrová, Institute of Politology, Prešov

At present, when Europe is transforming itself into a new Europe under the spell of its integration policy, ethnicity remains part of its non-political and political reality. One could say that it has not interrupted its continuity and has remained – both realistically and as potential – a political weapon and a natural constituent of various ethnicising concepts of the European society. The fundamentals of the majority of European countries are constructed on the ethnical principle. Ethnicity is a reality of life and well-targeted politics can make positive use of the same.

Patriotism and Chauvinism

The attempts to eliminate it from the identification field of a citizen or force it to the edge of political life of a society have frequently had a contrary effect – they shift the issue into the centre of general awareness. Ethnicity is part of the multi-level scale of collective identities of man. It participates in forming their hierarchy of values, their political awareness, their social-welfare feeling, their emotional and existential manifestations: *primordialistic ones*, which consider ethnic signs unchangeable prerequisites of human existence, and *constructivist ones*, which indeed do recognize significance of those signs, however, they at the same time emphasise plurality and changeable character of those identities.

The fates of the European constitutional compact have clearly shown that it is the ethnicity which is in the background of its problems in formulating the final product of European unification. Public and political debates concerning the shape of integrated Europe got stuck not merely in communication between citizens and politicians as to social and economic themes, but especially in the constitutional phase of European integration. The principle theme of *Homo Europeus* has not been raised, nor the issue of legitimate character of some of the offered institutional forms of the existence of the European Union: is it to be a form of an inter-state union, a union of states, a federative state, a supra-state, a confederacy, a classical international organisation, or a “*relatively independent actor*” of international politics? It appears more than probable that in case one of the ethnicising concept of the arrangement of new Europe comes true, conditions could arise for implementing the goals of political agenda for extreme primordialists (for instance the idea of a small, old, or great nation, etc.). By preferring the extreme institutionalised concept of the European supra-national state, the present political border of national states could, on the other hand, be considerably weakened, which is an even more risky factor of the European unification, constructed on the principle of unity in diversity. Confederationalism could potentially become the best institutional solution for European integration, but it requires practical verification.

What belongs within the sphere of topical issues of European unification is quite certainly the issue of collective ethnic identities. It follows from this set of issues that while extreme ethnic-political manifestations like nationalism, chauvinism, anti-semitism, racism, neo-fascism, neo-nazism or xenophobia call for media and political attention, patriotism with its emotional approach to the nation and its culture sounds

in the context of modern political and civilisational ideas like necrophilia, like an archaic ethno-emancipational relict, which is a sign of intellectual, emotional, and civil naivité of its bearer. Such a situation serves as an example of the fact that ethnicity in the present discourse on European unification is mainly solved on the political level. Since it also has many other forms, it appears necessary to devote to it adequate research attention. The very notion of patriotism may serve as an example. Its contentual specification, its statuses, its party-oriented, political, and educational-didactic cultivation is subject to changes and it is not enough to merely record these, but to respond to them in the real life of politics and citizens.

It is a historical fact that patriotic ideas were at the beginning of apolitical cultural modernisation of European nations, out of which ethno-political communities developed. These created national state formations, on the basis of which even at the beginning of the 21st century European societies and their state and public-administration structures are organised. The present institutional reorganisation of Europe is implemented in the spirit of a relatively radical re-valuation and re-formation of the positions of a centralised state, whereas overcoming nationalism and its various aggressive natilogical theories and politics, including nationalism, is a break-through civilisational substance of this process. It is not incidental that not only the primordialistic ethno-political concept of the European nation is becoming fragmented, but also the constructivist etatistic idea of future Europe as a hyperstate. The above situation forces political representations of contemporary states of the European Union to ask substantial questions concerning the future forms of their respective state-forming ideas. On the one hand, europeanizing indeed weakens through its institutional interventions the traumatising force of the state borders of national states, it creates space for adaptation of of natural Euro-regions, it reinforces democratic mechanisms, the civil self-government principle, interculturality and multiculturality, it enables the rise of civil forms of patriotism (I wish to remind here by way of example patriotism of "global" or "small fatherlands" – local, regional, familial, professional, club-centred, and similar ones). On the other hand, it revitalizes various forms of traditional collective emotional identities.

The above examples are a sufficient signal that if Europe wants to become a modern civilisational milieu, it should bind its nationality to citizenship as its integrating principle. Both Europe and the rest of the world

Patriotism and Chauvinism

need to think politically, so that local problems of natiological character may be solved. There does indeed exist a number of examples supporting the fact that it is the civil principle which stabilises political community, makes equal all of its members regardless of their respective ethnic or whatever other differences. Civil equality reinforces ethnic diversity, ethno-pluralism, multiculturalism, in-depth identity, civilised forms of patriotism, local democracy, decentralisation of the political power and the global mobility of all forms of life. At the same time it attenuates autonomisation political requirements and other political forms of separatistic tendencies of minorities and of the nationalistic groups. The above civilisational trend towards civil communication as an integrating principle of the development of the European society may be observed especially in the post-communist milieu.

This also pertains to the Slovak society. After the year 1989, it has been overcoming the traditions of formalised citizenship of the former state formation, which primarily created the social dimension of citizenship by employing the method of negation of both civil and political rights. An atypical transitive situation emerged here: instead of heading toward modern citizenship, which presupposes a well balanced transformation in all three of the above mentioned Marshalllesque levels of citizenship, we witness the cultivation of two levels in exactly the opposite order than was the case in the pre-transformation period. It follows from the above that the Slovak society faces two interconnected objectives of transformation: 1. to achieve a balance of the social, the civil, and the political citizenship, 2. to develop the civil potential of the Slovak society in five of its fundamental constituents – democratic, knowledge, active, associative, and delegative, this being up to the level of modern European standards. The above objectives presuppose setting the priorities not merely in the personality-oriented civil potential, but predominantly in the decisions taken by the Government. In this respect, I wish to draw the attention to the following three priority spheres of the civil potential: social, knowledge, and political constituents.

1. In the first case what I am having in mind is bringing social citizenship to a higher quality, which reaches qualitative parameters of inter-ethnic communication. Researches into the above inter-connection in the post-communist milieu indicate that bringing social citizenship to a higher level of quality should take several directions: by purpose-oriented state support of regional development, a higher amount of solidarity in participating in the distribution of the national product,

regulation of revenue policy of the state, cooperation of formal structures of local self governments, institutions, of the regional labour market, and the institutions of regional education and re-qualification, by the implementation of the projects of prospective industries in the region, their respective support on the local, national, and supra-national level, by the transformation of the European social fund to the system of professional education and instruction considering the requirements of the labour market, and laying emphasis on the needs of the knowledge-based society and social inclusion. The result of such a policy should manifest itself especially in removing extreme social inequalities, differences in the development of regions, and in a higher degree of participation of multi-ethnic community in the development of local democracy, thereby in political responsibility for the destiny of the state. One should note in this respect that the Slovak society, which entered the processes of transformation after decades of the directive system with the absence of functional differentiation, is strongly homogenised and etatised, is very sensitive to the above extreme social differentiation. As various researches have shown, the differences between the aspirations of Slovak citizens concerning the quality of life and realistic possibilities manifest themselves predominantly through accumulation of negative phenomena in their life. These then lead to chronic disturbances of all three Marshallian components of citizenship, whereas ethnic communication is also deformed and the quality of state and regional patriotism is becoming problematic.

2. In relation to the second transformation objective, what appears in the foreground is the educational dimension of citizenship. Positive effects of the above dimension show themselves in many directions. The synergic or multiplication is generally considered the basic advantage. This is manifested – from both short-term and long-term perspectives – by a positive change of quality of all the three dimensions and potentials of citizenship. In the active potential what is at stake in increasing the production of social capital, accumulation of civilisational competences, which are required for coping with decisive objectives of the Slovak society in the 21st century. Next, the measure of increasing the critical social perceptiveness in the public sphere is important, increasing the sensitivity to solving the tasks of justice, including the social and the ethno-political dimension of justice. In the associative potential, what is hit by the knowledge potential is especially the sphere of political, legal, moral, historical, ethnic, ecological, and environmental awareness, which results in increasing

Patriotism and Chauvinism

the degree rational decision-making in the political party-minded and club activities of citizens, in the work of civil movements, in their status, and the like. Positive effects of education have been confirmed in our research into the delegative potential in form of the ability of citizens to operate in the political system of modern democracy.

It is obvious from the above that the educational potential of citizenship is a capital, the investment into which brings returns. An educated citizen is able to discriminate sufficiently the value parameters of the ethnic principle. They are likely to prefer a sane language of ethnic communication to the language of elevated national euphoria. They realize that instrumentalist and primordial versions of national identity need not inevitably lead to ethnic polarisation, national conflicts, and chauvinistic manifestations. They are more likely to identify themselves with the constructivist appreciation of ethnicity, which considers national identity one of many identities in their civil profiling. In their attitudes to and opinions on ethnicity, orientation to flexible projects of inter-ethnic communication prevails. Their bonds to society are mostly characterised by conscious loyalty. They admit in the issues of belonging to a nation that man may become a member of any nationality. At the same time, they have intellectual potential for recognizing the instances, when national identity is given to the citizen from their own personal culture in consequence of their ethnic self-revealing, when it may be provoked by external circumstances, for instance by the dominant ethno-political ideology, ethnic conflicts, political programmes of national political parties, unbalanced governmental policy of preferring state interests of the state-forming ethnicity, nation-annihilation tendencies, and the like. A citizen with cultivated personal culture and potential of knowledge has no problems in understanding that politics, if it wants to be successful in the very complicated and humanely sensitive ethno-cultural sphere, must not push in ethno-political discourses, since it significantly reinforces the primordial dimension of ethnicity, resulting into various nationalistic deviations, including chauvinism and deformed patriotism.

A citizen with low level of education and a high degree of primordialism has problems in distinguishing between patriotism and quasi-patriotism. They usually relate patriotism to the emptied gestures of ideological nationalism. They have not their national feeling in the depth of their intellect, but rather in ornamental, manifestation gestures, in noble slogans, declarations, manifestos, loud patriotic calls

expecting public applause. They usually understand fatherland through tribal stereotypes, symbolic texts, hymnic tunes or historically well-known personalities, whom they, due to the lack of objective information, either glorify or demonise. We, in Slovakia, are frequent witnesses that representatives of this surface-level type of patriotism adopt a position of protector, defender, and guardian of purity of the state language as a dominant bearer of patriotic identity and, at the same time they behave in their language practice, to their own language in a step-mother kind of a relationship, i. e. in a non-cultural way. The bearer of this quasi-patriotic sentiment usually has lower degree of resistance against foreign influences. This is manifested in practice by, for instance, adjusting oneself to fashionable language trends. One may encounter a still another type of pretended patriotism in the school educational system. Education to patriotism not always runs in a natural way. It is usually just the state form of patriotism that is being made more precise, whereas in the process of education the thematic material comes to the foreground, illustrating the history of the state-forming idea. What dominates then is a language of knowledge, which pertains to a pupil or a student in form of teaching materials or a set of knowledge of the historical character, not in the form of perceptually creative attitudes to interpretation of the historically demanding subject matter. Knowledge-based, objectivising, extensive as to material, encyclopaedic, and non-critical intention does not leave any space for the vertical, argumentative, and critical penetration into complicated mechanisms of the history of constructing the state-forming idea. From this viewpoint, it appears insufficient for the formation of modern patriotic feeling.

3. The political component pertains mainly to deepening the level of political citizenship, political culture, and political awareness. Cultivation of these three levels of the political component positively influences cultivation of patriotism and other positive values of ethnic awareness of citizens, as well as the quality of their inter-ethnic communication.

By way of conclusion: Ethnicity implemented with knowledge, with due respect paid to cultural differences and political equality of all of the citizens is a precondition of modern standard of democratism. Europe needs mature civil public, because only this is resistant to various diseases of collective identities, which deform the quality of patriotism and inter-ethnic communication.

Cesty k sociálnej súdržnosti

Zuzana Kusá, *Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied*

Otázka, aké sily zabezpečujú trvácnosť spoločenského poriadku, patrí ku klasickým sociologickým otázkam. V 90. rokoch 20. storočia sa u nás tejto téme venovala skôr negatívna pozornosť. Spoločenské debaty zdôrazňovali nezávislosť jednotlivcov a tému súdržnosti vnímali skôr ako ohrozenia individuálnej slobody. Pripomínanie negatívnych skúseností s byrokratizmom za komunistického režimu posilňovalo sklon vidieť v organizačných formách len parazitujúce novotvary. Snahy o spoločenskú jednotu sa diagnostikovali ako pokusy o homogenizáciu. Na toto naladenie sa ľahko naočkovala aj nedôvera k štátom organizovanému sociálnemu zabezpečeniu. Podľa výskumu európskych hodnôt sme koncom deväťdesiatych rokov dôverovali sociálnemu zabezpečeniu výrazne menej než armáde.

Definície sociálnej súdržnosti

Dôvera k neznámym spoluobčanom a dôvera v ťažiskové inštitúcie demokratického zriadenia sa považuje za dôležitý ukazovateľ spoločenskej súdržnosti. Vymedzenie spoločenskej súdržnosti ako *sumy individuálnych postojov*, ktoré popri dôvere v druhých ľudí a inštitúcie zahrnujú aj občiansko-morálne postoje a občiansku družnosť a participáciu, sa udržiava empirickými skúmaniami, ktoré využívajú techniky výskumu verejnej mienky. Patrí sem tzv. sociálno-kapitálové krídlo výskumu sociálnej súdržnosti, ktoré sa usiluje vysvetliť mieru spoločenskej súdržnosti na základe skúmania vzťahov medzi spoločenskou solidaritou, spoločenskou dôverou a mierou občianskej participácie a skupinovej družnosti.

Sociálno-psychologický výskum skupinovej dynamiky, ktorý sa zakladá na priamom pozorovaní skupinového života, sa naproti tomu zameriava na odhaľovanie súvislostí medzi určitým typom postojov a typom skupinového usporiadania. Toto výskumné krídlo vychádza z klasickej Festingerovej idey pristupovať k sociálnej súdržnosti nie ako k sume jednotlivých postojov k skupine a jej členom, ale skúmať ju ako konfiguráciu podmienok, kauzálny systém, ktorý *predchádza a určuje* správanie a postoje jednotlivcov. Sociálna súdržnosť je tu chápaná ako „silové pole“, ktorého priame aj nepriame účinky ovplyvňujú postoje a správanie členov. Takáto definícia však nehovorí nič o zdrojoch skupinovej príťažlivosti, ktorá podnecuje členov skupiny, aby „prispievali

k skupinovému blahu, podieľali sa na dosahovaní cieľov a zúčastňovali na jej živote.”

Aké podmienky sú zdrojom príťažlivosti skupiny? Ktoré skupiny ľudí priťahujú väčšími než iné? Výskumy skupinovej dynamiky konštatujú ne-
prekvapujúci fakt: jednotlivci majú záujem o tie interakcie, ktoré im prinášajú pozitívne zážitky sebaúcty. Slovom Lawlera: význam členstva v konkrétnej kolektívite je o to väčší, čím väčší priestor poskytuje jednotlivcovi pre autonómne sebanaplňujúce konanie a rozvoj jeho sebaúcty.

Súdržnosť však nie je len priťahovanie priestorom pre autonómne konanie. Friedkin odporúča definovať solidaritu ako vytváranie kolektívnych statkov, ktorých produkcia a/alebo distribúcia vyžaduje spoluprácu a konsenzus a zároveň je pre členov výhodná. Aj Willer a kol. chápu veľkosť solidarity ako závislú od efektívnosti a hodnoty produkovaných statkov kolektívneho úžitku.

Couch uvádza štyri základné podmienky pre to, aby ľudia, ktorí formálne patria do rovnakej kategórie, začali vnímať medzi sebou vzťah solidarity, či kolektívne puto. Je to (1) uznávanie spoločnej minulosti, ktorá je zároveň zhodne prežívanou minulosťou; (2) projektovanie dlhodobšej spoločnej budúcnosti súhlasného konania; (3) charakterizovanie seba samých ako ľudí s určitou kolektívnou identitou, ktorá ich odlišuje od iných – „my“ (4) vzájomné vzťahy rovnosti.

Predstavené sociálno-psychologické a mikro-sociologické pohľady na sociálnu súdržnosť prekvapivo konvergujú s teóriou foriem sociálnej súdržnosti, ktorú vypracoval klasik sociológie Émile Durkheim na základe značne odlišného metodologického prístupu. Kým doteraz uvádzané bádania pracovali s výskumom hodnotových orientácií a najmä s priamym pozorovaním dynamiky sociálnych skupín, Durkheimov výskum sa zameriaval na porovnávanie právnej regulácie spoločenského života spoločností rôznych historických období. Ako pozitívista pristupoval k právu ako k „najlepšie pozorovateľnej forme mravnosti“ a sústredil sa na porovnávanie podielu represívneho a tzv. opravného (dnešným jazykom skôr „správneho“) práva v právnych kódexoch rôznych spoločností. Porovnával aj množstvo a druh objektov, ktorých uctievanie bolo v jednotlivých spoločnostiach právne regulované. Na tomto základe Durkheim prišiel k záveru, že spoločenská väzba sa môže vytvárať dvoma spôsobmi. Po prvé negatívne, to jest trestaním odlišného správania a rúhania sa posvätným symbolom a po druhé, pozitívne: rozvojom spolupráce a rozvojom právnych noriem, ktoré regulujú spoluprácu. Podľa jeho zis-

tení sa v hospodársky vyspelejších spoločnostiach skrakuje zoznam osôb, predmetov a priestorov, ktorých posvätnosť stráži hrozba trestov a naopak, rastie v nich počet noriem, ktoré upravujú ľudskú činnosť a súčinnosť. Preto usudzoval, že rozvoj inštitúcie del'by práce a pozitívna právna regulácia umožní harmonizovať spoluprácu aj značne autonómnych jednotlivcov. Durkheim bol presvedčený, že rozladenosť spoločenských a hospodárskych funkcií nemožno liečiť kriesením tradícií a zvykov a že priemyselná spoločnosť, ktorá bola v danom období silne triedne rozdelená a zmietaná sociálnymi nepokojmi, sa obrodí rozvojom hospodárskeho kooperačného práva.

Záhada spoločenskej dôvery

V predchádzajúcej časti príspevku sme spomínali, že spoločenská dôvera je považovaná za dôležitý predpoklad a prejav spoločenskej súdržnosti. Mnoho autorov považuje dôveru za „tmel“ moderných spoločností. Potvrďuje sa, že spoločenská dôvera, t. j. dôvera v druhých ľudí (v neznámych spoluobčanov) štatisticky významne súvisí s existenciou ekonomických a sociálnych politik podpory rovných príležitostí pre všetkých a s lepším zabezpečením znevýhodnených spoločenských skupín. Azda najčastejšie sa možno stretnúť s výkladom, ktorý predpokladá pozitívnu súvislosť medzi spoločenskou dôverou a úrovňou spoločenskej participácie. Táto hypotéza však v mnohých spoločnostiach neplatí. Naopak, výskumy opakovane potvrdzujú, že najsilnejším prediktorom dôvery je *miera ekonomickej nerovnosti*. Medzi dôverou a ekonomickými nerovnosťami, meranými ako rozdiely v príjmoch najvyššieho a najnižšieho kvintilu, je silný inverzný vzťah: čím vyššie sú v spoločnosti nerovnosti, tým nižšia je v nej všeobecná dôvera

Už uvedené sociálno-psychologické zistenia naznačujú, že zážitky rovnosti sú dôležitou sociálno-psychologickou podmienkou pre povedomie vzájomnosti členov skupiny. Výskumy „pevnosti“ kolektívnych identít, ktoré uskutočnili Lawler a Yoon, ukázali, že vzájomné záväzky, vrátane záväzkov vzájomnej poctivosti a dôvery, sú silnejšie, ak aktéri majú približne rovnako veľkú moc a ak si uvedomujú vzájomnú potrebnosť. Spoločnosti s menšími sociálnymi rozdielmi ponúkajú aj viac príležitostí pre stretávanie sa príslušníkov rôznych spoločenských vrstiev (od školy po občianske a kultúrne aktivity) a skúsenosti medziskupinovej interakcie posilňujú dôveru medzi spoločenskými vrstvami.

Výsledky reprezentatívnych zisťovaní upozorňujú, že spoločnostiach s menšími ekonomickými rozdielmi je aj väčší optimizmus voči budú-

nosti a naopak, najmenej optimizmu je v chudobných spoločnostiach a tam, kde sa mnoho ľudí nachádza v spodných pásmach príjmového rozdelenia.

Rozdeľovanie zdrojov hrá kľúčovú úlohu pre skúsenosť spolubytia a tiež pri vytváraní presvedčenia, že ľudia majú spoločný osud a podobné základné hodnoty. Uslaner a Rothstein tvrdia, že dôvera v druhých ľudí sa nemôže rozvíjať v hierarchickej kultúre, kde veľká časť ľudí nemá pocit, že môže vplývať na podmienky svojho života a na to, aká bude spoločnosť, v ktorej žijú. Skrátka, dôvera nie je tmelom spoločností, ktoré charakterizuje pevné triedne rozdelenie alebo iné podobné rozštiepenia vedúce k izolácii spoločenských skupín.

Stratégie a inštitúcie sociálnej súdržnosti

Sociálna súdržnosť je primárne politickým pojmom. Pre Radu Európy je to pojem, pre ktorý je podstatné uvažovanie o „stratégii“, o ktorú sa opiera každá moderná spoločnosť, usilujúca sa o udržateľnosť a zachovanie svojej legitimacy.

Sociálna súdržnosť ako politický pojem Rady Európy označuje súbor politik a inštitúcií udržiavajúcich spoločenskú väzbu prostredníctvom zabezpečovania kvality života členov spoločnosti. Samuel Thirion odporúča definovať sociálnu súdržnosť modernej spoločnosti ako schopnosť spoločnosti zaistiť dlhodobú kvalitu života (životnú pohodu) pre všetkých svojich členov, vrátane spravodlivého (equitable) prístupu k dostupným zdrojom, uznania ľudskej dôstojnosti s patričným uznaním rôznorodosti, osobnej a kolektívnej samostatnosti a zodpovednej participácie. Thirionova definícia je odozvou novej Stratégie sociálnej súdržnosti, ktorú prijala Rada Európy v r. 2004 a ktorá predpokladá spoločenský záväzok znižovať nerovnosti na minimum a vyhýbať sa polarizácii spoločnosti. Znižovanie nerovností sa považuje za základnú stratégiu *udržateľnej spoločnosti*.

Takéto chápanie sociálnej súdržnosti vychádza zároveň z ľudsko-právneho pohľadu na fungovanie spoločnosti. Súdržná spoločnosť je spoločnosť, ktorá uznáva ľudské práva a demokraciu ako princípy svojho usporiadania: je to spoločnosť, ktorá dbá na spravodlivý a rovný prístup k spoločenským zdrojom, individuálnu a (kolektívnu) dôstojnosť, autonómiu jednotlivca a účasť na živote spoločenstva. Tieto princípy určujú „kvalitu“ väzby medzi jednotlivcami a medzi nimi a spoločenstvami, do ktorých patria.

Cesty k sociálnej súdržnosti

Podľa Denise Helly moderné spoločnosti, ktoré si uvedomujú, že môžu pretrvať len ako integrované a začleňujúce celky, zabezpečujú spoločenskú súdržnosť prostredníctvom procesov ako:

- a) účasť všetkých osôb na politickom rozhodovaní alebo demokratizácia, najmä lokálna, aby sa čelilo zlyhaniu zastupiteľskej demokracie a štátnej byrokracie
- b) znovuaktivovanie sociálnych interakcií založených na dôvere a reciprocite medzi členmi spoločnosti
- c) posilňovanie myšlienok spoločného dobra, zdieľania hodnôt, pocitov vzájomnosti a solidarity.

Tieto procesy umožňujú pokojné vyjednávanie medzi rôznymi záujmami, spravodlivé rozdeľovanie bohatstva a elimináciu anomálnych situácií, čiže vylúčenia; podporujú teda rozvoj faktorov, ktoré sa považujú za podstatné pre spoločenskú súdržnosť.

Z perspektívy koncepcie súdržnej spoločnosti, ako ju presadzuje Rada Európy, je sociálna súdržnosť štruktúrnou a programovou charakteristikou spoločnosti. Indikátory štruktúrnej súdržnosti sú v tomto pohľade miera príjmových nerovností, miera rizika chudoby, podiel mladých ľudí bez vzdelania, miera dlhodobej nezamestnanosti či tzv. sociálne zabezpečujúci (welfare) výkon spoločnosti, meraný ako podiel výdavkov na sociálne veci, vzdelanie a zdravotníctvo z HDP.

Ďalším, menej používaným, nástrojom sociálnej súdržnosti je vytváranie verejných fór a verejno-správnych postupov, ktoré umožňujú, aby v spoločnosti dostávali hlas znevýhodnené skupiny a tí, ktorých práva nie sú dostatočne obhajované. Rozkol sociálneho tkaniva, ktorý spôsobuje rast chudoby a nerovností, sa dá pomerne ľahko dokumentovať. Napriek uznávaniu princípov sociálnej súdržnosti, volaniu po strategickej politike tohto druhu sa nerovnosti v mnohých vyspelých spoločnostiach neznižujú. Nie všetky členské krajiny Rady Európy sa k znižovaniu nerovností hlásia v praktickej politike a ani fondy súdržnosti, „kohézne fondy“, nemusia byť použité presne na tento účel. Neznižovanie rozdielov v prístupe k ľudským právam sa často vyzdvihuje ako cnosť (neprejedanie budúcnosti) a naopak, pochybuje sa o cnostiach zraniteľných skupín (zneužívanie systému) a pochybnosťou sa vylučujú z morálneho spoločenstva väčšina. Spôsob, akým strategické politické programy ne/vytvárajú podmienky pre napĺňanie rôznych ľudsko-právnych dimenzií kvality života, podmieňuje kvalitu väzieb medzi jednotlivcami navzájom a medzi jednotlivcami a spoločnosťou. Žiaľ, veľmi slabo si uvedomujeme, že zbavovanie cti a morálne vylúčenie zraniteľných skupín je aktuálnym aj

perspektívnym konaním proti sociálnej súdržnosti: je „sejbou“ možnej budúcej nelojálnosti „urazených a ponížených“.

Záver

Je zrejmé, že spoločenská súdržnosť nie je „nostalgický“ pojem dychtiaci za stratenou sociálnou harmóniou. Je to dynamický koncept, ktorý kombinuje črty podstatné pre akýkoľvek politický projekt modernej spoločnosti založený na uznaní práv.

Koncept sociálnej súdržnosti ako politicko-strategický koncept stavia na poznatku, že priestor pre slobodné voľby a uznanie jednotlivcov neznižuje spoločenskú súdržnosť. Súdržnosť naopak ohrozuje to, ak chýba úcta k ľudskej dôstojnosti, ak sa ľudom upiera osobné rodinné a pracovné naplnenie a je nedostatok participácie a povinnosti k záväzkom.

Popri deklaráciách a strategických dokumentoch, ktoré spájajú sociálnu súdržnosť s ochranou sociálnych práv občanov, možno zaznamenať početné signály, že súdržnosť dnešných spoločností sa čoraz väčšmi buduje metódami, ktoré boli typické pre predmodernú dobu. Technologický pokrok a globálne súťaženie zmenili parametre situácie. Žijeme v spoločnostiach s veľkým počtom dlhodobo nezamestnaných a ľudí, ktorých nikto nepotrebuje. Pozorujeme rozmach bezpečnostných dohliadacích systémov a presadzovanie princípu trikrát a dosť, ktorý nahrádza preventívne programy. Politickej participácii silne konkuruje interaktívne utváraná televízna zábava a ďalšie spôsoby udržiavania spoločenskej harmónie, ktoré nevyžadujú, aby sa bohatí delili o zdroje s menej majetnými. Výrobcovia bezpečnostných zariadení, prevádzkovatelia väzníc, majitelia reklamných agentúr a médií, ktorých živobytie je s nimi späté, pomáhajú spevniť zákopy medzi spoločenskými vrstvami či odpútať pozornosť od otázok autentického sebanaplnenia a ľudských práv.

Slovenské akademické a politické kruhy sa ako keby už vzdali snahy vysvetliť záväzky, ktoré majú silnejší k slabším a objasniť súvislosť medzi nemožnosťou žiť život, ktorý sa pokladá za slušný, a nedostatkom lojality k spoločenským normám. Deklarácia ľudských práv je málo citovaný text a tak, logicky, niet ani pripomienok toho, že vznik tohto dokumentu podnietilo práve uvedomenie si ničivej sily, na ktorú sa dokáže premeniť dlhodobá frustrácia a ponížovanie.

Ways to Social Cohesion

Konferencia „Vlastenectvo a šovinizmus“ sa konala počas prebiehajúceho pripomienkového konania Návrhu na ratifikáciu Európskej sociálnej charty (revidovanej) Slovenskou republikou. Jeho predkladacia správa uvádza články a ustanovenia revidovanej Charty, ktoré nenavrhujú ratifikovať. Medzi článkami nenavrhovanými na ratifikáciu možno nájsť aj článok 30 Právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením. K sociálnemu rozmeru Európy hlásiaca sa vláda prekvapivo nenavrhuje ratifikovať článok, ktorý de facto vyjadruje záväzok nezabávať nikoho, kto v danej krajine žije, (pocitu) domova.

Aj keď sa súčasná vláda v programovom vyhlásení prihlásila k politike spoločenskej súdržnosti, nedostatok vôle prijať tento a ďalšie články Európskej sociálnej charty znižuje vážnosť jej záväzku. Preto považujem za správne ukončiť svoj príspevok slovami kanadskej sociologičky Denise Helly. Helly tvrdí, že myšlienka spoločných hodnôt, spolupatričnosti, či posilňovania spoločenských väzieb sa musí spájať s kritikou nerovnej distribúcie zdrojov a nerovného prístupu k právam, inak narúša základy demokracie. Rovnako ako ona som presvedčená aj o tom, že ak sa pokúšame reštaurovať spoločenské puto medzi občanmi, a zároveň ignorujeme potreby marginalizovaných a znevýhodnených, podarí sa nám vytvoriť len neúprimné a nestabilné kvázi spoločenstvo. Na toto riziko je potrebné upozorňovať.

Ways to Social Cohesion

Zuzana Kusá, *Sociology Institute, Slovak Academy of Sciences*

The question of what forces maintain the sustainability of the social order is one of the central topics in sociology. In the last decade of the twentieth century this topic received mainly negative attention in our country. Social debates emphasised the independence of individuals and the theme of cohesion was seen mainly as a threat to individual freedom. Reminders of negative experience with bureaucracy and the Communist regime strengthened the tendency to see organisational forms as parasitical growths. Efforts to increase social unity were seen as attempts at homogenisation. (This mood easily increased distrust of the welfare state. According to the Survey of European Values, at the end of the nineties we trusted the welfare state significantly less than the army.

Definitions of Social Cohesion

Trust for anonymous fellow citizens and trust for the central institutions of the democratic establishment are considered to be the key indicators of social cohesion. The definition of social cohesion as the *sum of individual attitudes* that includes not only trust of other people and institutions but also civic-moral attitudes and civic involvement and participation, is maintained by empirical investigations that make use of the techniques of public opinion research. These include the so-called social capital branch of social cohesion research who try to explain the level of social cohesion by investigating relations between social solidarity, social trust and the level of civic participation and group membership.

In contrast, socio-psychological research into group dynamics, based on direct observation of group life, focuses on identifying relations between a given type of attitudes and a type of group organisation. This branch of research is based on Festinger's classic idea to approach social cohesion not as the sum of individual attitudes to the group and its member but to investigate it as a configuration of conditions, a causal system that *precedes and determines* the behaviour and attitudes of individuals. Social cohesion is here understood as a "force field" whose direct and indirect effects have an influence on the attitudes and behaviour of the members of the society. This definition does not however say anything about the sources of group cohesiveness, which drives members of the group to "contribute to the good of the group, to share in achieving objectives and to participate in its life."

What conditions are the source of group cohesiveness? Which groups of people are more cohesive than others? Research into group dynamics states an unsurprising fact: individuals are interested in interactions that bring them positive feelings of self-worth. As Lawler puts it: the importance of membership of a specific collective is greater the more space it provides the individual for autonomous, self-fulfilling actions and the development of their self-worth.

Cohesion is not just the creation of space for autonomous action. Friedkin recommends defining solidarity as the creation of collective goods whose production and/or distribution requires cooperation and consensus and also benefits those who participate. Willer et al. also see the extent of solidarity as being dependent on the effectiveness and value of the collective use goods produced.

Ways to Social Cohesion

Couch presents four basic conditions under which people who belong formally to one category begin to perceive a relationship of solidarity or a collective bond with each other. They are (1) recognition of a common past, which is at the same time identical with their experience of the past; (2) projection of longer term future consensual activity; (3) characterisation of themselves as people with a certain collective identity, which is different from others – “us”; (4) mutual relations of equality.

The social-psychological and micro-sociological approaches to social cohesion arrive at a point surprisingly similar to the theory of forms of social cohesion developed by the classic sociological work of Émile Durkheim by means of a radically different methodological approach. While the research cited above involved the study of value orientations and especially the direct observation of the dynamics of social groups, Durkheim’s research focussed on observing the legal regulation of the social life of societies at various times in history. As a positivist, he approached the truth as “the best observable form of morality” and concentrated on the observation of the ratio of repressive to so-called restitutive (in modern language rather “administrative”) law in the legal codes of various societies. He also compared the quantity and type of objects for which respect was regulated by law in individual societies. On this basis Durkheim concluded that social bonds can be created in two ways. The first way is negative, by punishing deviant behaviour and blasphemy against sacred symbols and the second way is positive: developing cooperation and legal norms that regulate cooperation. According to his findings, in the more economically developed societies, the number of persons, items and spaces whose holiness is protected by the threat of punishment grows smaller and the number of standards regulating human activity and cooperation increase. He therefore concluded that the development of the institution of the division of labour and positive legal regulation makes it possible to harmonise the cooperation even of highly autonomous individuals. Durkheim was convinced that discord in social and economic functions cannot be cured by resurrecting traditions and customs and that industrial society, which was strongly stratified by class and buffeted by social strife in his day, could be regenerated through the development of law on economic cooperation.

The Mystery of Social Trust

In the previous part of my talk, I mentioned that social trust is considered to be an important condition and expression of social cohesion. Many authors see trust as the “mortar” of modern societies. It has been shown that social trust, i. e. trust of other people (anonymous fellow citizens) has a statistically significant correlation with the existence of economic and social policies supporting equal opportunities for all and better provision for disadvantaged social groups. The most frequent references are to positive correlation between social trust and the level of social participation. There are, however, many societies where this hypothesis does not apply. Rather, research repeatedly shows that the strongest predictor of trust is *the rate of economic inequality*. There is a strong inverse relationship between trust and economic inequality, measured as the difference in incomes between the highest and lowest quintile: the greater the level of inequality in the society, the lower is general trust.

The findings from social psychology mentioned above show that the experience of equality is an important social psychological condition for the awareness of reciprocity for group members. Research into the “strength” of collective identities carried out by Lawler and Yoon has shown that mutual commitments, including commitments to mutual fairness and trust, are stronger if actors have approximately equal power and are aware of their need for each other. Societies with smaller social differences also offer more opportunities to meet with members of different social classes (from school to civic and cultural activity) and experience of inter-group interaction increases trust between social classes.

The results of the representative findings show that in societies with smaller economic differences there is also greater optimism regarding the future and, on the contrary, the least optimism is found in poor societies and where many people rank in the lower bands of income distribution.

The distribution of resources plays a key role in the experience of co-existence and also in the creation of a conviction that people have a common destiny and the same basic values. Uslaner and Rothstein claim that trust of other people cannot be developed in a hierarchical culture where a large part of the population do not feel able to influence their living conditions or the future shape of the society that they live in. To sum up, trust is not the mortar of a society characterised by a fixed

Ways to Social Cohesion

class system or other divisions that bring about the isolation of social groups.

Strategies and Institutions of Social Cohesion

Social cohesion is primarily a political term. For the Council of Europe it is a concept for which it is important to develop a "strategy" to be used by every modern society that seeks sustainability and the preservation of its legitimacy.

The Council of Europe uses "social cohesion" as a political concept to refer to a set of policies and institutions for maintaining social relationships by ensuring the quality of life of the members of society. Samuel Thirion recommends defining social cohesion in modern societies as the ability of the society to provide for the long term quality of life (life comfort) of all its members, including fair (equitable) access to available resources, recognition of human dignity with corresponding recognition of diversity, personal and collective autonomy and responsible participation. Thirion's definition responds to the new strategy for social cohesion adopted by the Council of Europe in 2004 and which calls for a social commitment to reduce inequality to a minimum and prevent the polarisation of society. Reduction of inequality is considered to be the basic strategy of the *sustainable society*.

This understanding of social cohesion is also based on a view of the functioning of society based on human rights. A cohesive society is a society that recognises human rights and democracy as its organising principles: it is a society that pays attention to fair and equal access to social resources, individual (and collective) dignity, individual autonomy and participation in the life of society. These principles determine the "quality" of the relations between individuals and between them and the society to which they belong.

According to Denise Helly modern societies that are aware that they can survive only as integrated and inclusive entities, ensure social cohesion through processes such as:

- a) participation of all persons in political decisions or democratization, notably local, to face the faults of the representative democracy and the State bureaucracy
- b) reactivation of social interactions based on trust and reciprocity between members of a society
- c) enhancement of the ideas of common good, sharing of values,

feelings of commonality and of social solidarity amongst members of a society.

These processes allow for a peaceful negotiation between divergent interests, a fair redistribution of wealth, and the elimination of anomalous situations such as exclusion; they thereby support the development of factors which are considered to lie at the base of social cohesion. From the perspective of the concept of social cohesion as proposed by the Council of Europe, social cohesion is a structural and programming characteristic of society. Indicators of structural cohesion in this context are the rate of income inequality, the proportion of people at risk of poverty, the proportion of young people without education, the rate of long term unemployment and the social security (welfare) production of society, measured as the proportion of GDP spent on social affairs, education and health care.

An instrument of social cohesion which is used less frequently is the creation of public forums and public administration procedures that allow disadvantaged groups and those whose rights are inadequately defended to make their voices heard in society.

It is quite easy to document the tears in the fabric of society that are caused by the growth of poverty and inequality. Despite the recognition of the principles of social cohesion and calls for a strategic policy of this kind, inequality levels in many developed countries have not fallen. Not all member countries of the Council of Europe are committed to practical policies that reduce inequality and even "cohesion funds" are not necessarily used for this purpose. Continued differences in access to human rights are often presented as a virtue (conservation for the future) and there are attacks on the virtue of vulnerable groups (abuse of the system) leading to their exclusion from the moral society of the majority. The means by which strategic political programmes do or do not create conditions for the fulfilment of various dimensions of the quality of life based on human rights determine the quality of relations amongst individuals and between individuals and their society as a whole. Unfortunately, we have a very limited awareness that the denigration and moral exclusion of vulnerable groups has a current and future effect of reducing social cohesion: it "sows" possible future disloyalty of the "affronted and humiliated".

Ways to Social Cohesion

Conclusion

It is clear that social cohesion is not a “nostalgic” concept longing for a lost social harmony. It is a dynamic concept combining characteristics that are significant for any modern society based on the recognition of rights.

The concept of social cohesion as a concept of political strategy is based on the knowledge that giving space to freedom of choice and recognition of individuality need not reduce social cohesion. On the contrary, cohesion is endangered if there is a lack of respect for human dignity, if people are denied their personal, family or occupational fulfilment and there is a lack of participation and duties of commitment.

Despite the declarations and strategic documents that link social cohesion with the protection of citizens’ social rights, there are numerous signs that solidarity in modern societies is increasingly being built using methods that were typical in the pre-modern period. Technological progress and global competition have changed the parameters of the situation. We live in societies where large numbers of people remain unemployed and unwanted by anyone for long periods. We are witnessing a boom in security systems and the implementation of the principle “three strikes and you’re out” in place of preventative programmes. Political participation faces strong competition from interactive television entertainment programmes and other means of maintaining social harmony that do not require the rich to share resources with the less well off. The manufacturers of security equipment, prison operators, the owners of advertising agencies and media, whose livelihood is linked to these trends, are helping to entrench class differences and distract attention from questions of authentic self-fulfilment and human rights.

Slovak academic and political circles seem to have given up efforts to explain the obligations that the stronger have to the weaker and to clarify the relationship between the inability to live a life that can be considered decent and a lack of loyalty to social standards. The Declaration of Human Rights has become a text that is seldom quoted and thus logically there is no reminder that this document was written in response to the destructive forces that can be born from long term frustration and humiliation.

This Conference on Patriotism and Chauvinism takes place at the same time as consultations on the Proposal to Ratify the (revised) European Social Charter in Slovakia. The Submission Report lists the articles and provisions of the revised Charter that should not be ratified. Amongst the articles whose ratification is not recommended is Article 30 the Right to Protection against Poverty and Social Exclusion. A government that proclaims its commitment to a European social dimension is surprisingly unwilling to ratify an article expressing a de facto commitment not to take away the feeling of any citizen that they are at home in their country.

Although the current government and its manifesto proclaim a policy of social cohesion, the unwillingness to adopt this and other articles of the European Social Charter question the seriousness of its commitment. I therefore think it right to end my contribution with the words of the Canadian sociologist Denise Helly. Helly says that the idea of social values, solidarity and the strengthening of societies must be combined with a critique of the unfair distribution of resources and unequal access to rights, otherwise the foundations of democracy will be weakened. Like her, I am convinced that if we seek to restore social bonds between citizens while ignoring the needs of the marginalised and disadvantaged we will succeed in creating only a dishonest and unstable quasi-society. It is necessary to warn against such a risk.

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

Juraj Marušiak, Ústav politických vied SAV

Vznik nezávislého Slovenska roku 1993 otvoril diskusiu o jeho civilizačnom smerovaní a národno-štátnych záujmoch. Hoci nemožno hovoriť o jej absencii ani v predchádzajúcom období, v dôsledku neautonómneho vývoja, keď územie súčasnej Slovenskej republiky bolo súčasťou iných štátov, sa táto otázka spravidla riešila mimo územia Slovenska a len s čiastočnou účasťou slovenskej politickej reprezentácie. Budem sa pridrižovať Huntingtonovej definícii civilizácie ako najvšeobecnejšej roviny ľuďmi zdieľanej kultúrnej identity, pričom však vzhľadom na špecifickú geografickú polohu Slovenska na hraniciach európskeho Západu a Východu, ako ich definoval maďarský historik Jenő Szűcs, budem hovoriť o špecifickej ruskej pravoslávnej civilizácii.

Otázku civilizačného zaradenia Slovenska možno považovať za predmet diskusie jednak z hľadiska jeho zahraničnopolitickej orientácie, jednak z hľadiska vnútropolitického vývoja. Príkladmi, keď zahraničnopolitická orientácia zásadným spôsobom polarizovala slovenskú spoločnosť, môže byť obdobie Slovenského štátu po roku 1939, keď vnútorný konflikt v slovenskej spoločnosti vyústil do protifašistického Slovenského národného povstania. Príkladom je aj vývoj po sovietskej okupácii Československa v auguste 1968 a konflikt v slovenskej spoločnosti v rokoch 1994 – 1998, v ktorom sa vnútropolitické konfliktné línie prekrývali s odlišným nazeraním na budúce geopolitické smerovanie už nezávislej Slovenskej republiky. Na rozdiel od predchádzajúcich období, situácia Slovenska sa po roku 1989 líši predovšetkým v tom, že slovenská spoločnosť mala podstatne viac možností samostatne definovať vlastné civilizačné smerovanie.

Hlavní iniciátori zmeny v roku 1989 vnímali budúcnosť Slovenska ako súčasť európskej civilizácie, hlásiacej sa k široko ponímanému Západu. Jedno z kľúčových hesiel revolúcie v novembri 1989 a následne aj prvých slobodných volieb v júni 1990 bolo „Návrat do Európy“, s ktorým sa v zásade identifikovali všetky najvýznamnejšie skupiny odporcov komunistického režimu – prívrženci kresťanského a tzv. občianskeho disentu. Táto idea bola v inštitucionálnej oblasti vyjadrená zámerom vstúpiť do euroatlantických štruktúr, t. j. do EÚ a NATO. S uvedeným smerovaním sa na oficiálnej úrovni identifikovali aj vlády nezávislého Slovenska. Na rozdiel od minulosti sa však otázka civilizačného zarade-

nia stala súčasťou každodennej agendy slovenských politických elít a ich politickej zodpovednosti.

Európania

Hoci konflikt v slovenskej spoločnosti pred rokom 1998, týkajúci sa predovšetkým charakteru politického režimu, mal vplyv aj na diskusiu o zahraničnej politike SR, vstup do EÚ a presadzovanie národnoštátnych záujmov SR primárne v jej rámci, sa stal predmetom konsenzu slovenských politických strán. V období, ktoré nasledovalo po úspešnom završení predvstupových rokovaní a pred referendum o členstve v máji 2003, podporili členstvo SR v EÚ aj také politické sily, ktoré v minulosti vznášali voči nemu výhrady, resp. v tejto otázke nezaujali konkrétne stanovisko, ako napr. HZDS a KSS. Výrazom širokého konsenzu boli výsledky referenda, v ktorom občania SR rozhodli o členstve väčšinou 92,46 % hlasov.

Zároveň nastúpila zásadná zmena charakteru „európskej“ diskusie v slovenskej politike. Vnútropolitický vývoj v druhej polovici 90. rokov 20. storočia spôsobil, že v otázke integrácie SR do EÚ a NATO bola slovenská spoločnosť rozdelená na priaznivcov a odporcov. Táto jednoduchá dichotómia, spôsobená o. i. aj reakciou na zahraničnopolitické neúspechy SR v roku 1997, keď Slovensko vypadlo nielen z prvej vlny rozširovania NATO, ale nebolo pozvané ani k rokovaniam o vstupe do EÚ, bola nahradená politickým konsenzom v zásadných otázkach geopolitického začlenenia SR.

Okrem Ľudovej strany – HZDS, ktoré zo vstupu do EÚ po roku 2000 urobilo jednu zo svojich hlavných priorít, zásadnými zmenami prešla aj politika Smeru – sociálnej demokracie. Kým v prvých rokoch svojej existencie táto strana presadzovala „mierne euroskeptickú“ politiku, po nadviazaní kontaktov so Socialistickou internacionálou a Stranou európskych socialistov nastali v jej názoroch na budúcnosť EÚ zmeny. Hoci ešte v roku 2004 sa predseda strany Robert Fico definoval ako eurorealista, resp. euroskeptik, pred voľbami do Európskeho parlamentu v júni 2004 Smer prijal euro-optimistický program, v ktorom vyslovil podporu prijatiu tzv. ústavnej zmluvy a prihlásil sa k programu „sociálnej Európy“ (Smer – Tretia cesta 2004). Podobne aj KSS, ktorá sa v minulosti vyhýbala jasnému stanovisku k členstvu Slovenska v EÚ, v predvečer predvstupového referenda vstup SR podporila, aj keď hlasovala proti ratifikácii prístupovej zmluvy. Zároveň sa však identifikovala so Stranou európskej ľavice a pred parlamentnými voľbami 2006 sa snažila o legitimizáciu v očiach svojich voličov práve spoluprácou s komunistickými stranami

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

zo západoeurópskych členských štátov EÚ. Na druhej strane, Slovenská národná strana sa takisto prihlásila k európskemu zoskupeniu národno-konzervatívnych strán Únia za Európu národov (UEN).

Po parlamentných voľbách 2002 však nastala zmena v názoroch na ďalší vývoj európskej integrácie aj v prostredí pravicovo-centristických strán, predovšetkým v Kresťanskodemokratickom hnutí (KDH). Kým po roku 1993 bola „európska“ agenda ich hlavnou doménou, ktorej na rozdiel od vládnych strán pred rokom 1998, ale aj na rozdiel od postkomunistickej Strany demokratickej ľavice venovali značnú pozornosť, po roku 2001 sa postoj KDH k európskej integrácii začal meniť, pričom jeho bývalý predseda Ján Čarnogurský pripustil svoju euroskeptickú orientáciu politiky svojej strany.

Nielen KDH, ale aj konzervatívno-liberálna SDKÚ a SMK, ktoré vystupovali ako euroentuziastické strany pred rokom 2002 a v zásade podporovali hlavné vývojové tendencie v EÚ, sa začali vyslovovať s výhradami voči projektom harmonizácie daňovej a sociálnej politiky v rámci EÚ. Tento posun bol v prípade SDKÚ završený v marci 2006 vyhlásením vicepremiéra Ivana Mikloša, podľa ktorého prijatie tzv. ústavnej zmluvy nezodpovedá záujmom Slovenska.

Hoci v programovej rovine Smer – SD svoje umiernené euroskeptické postoje modifikovala, čomu prispela aj intenzívna spolupráca so Stranou európskych socialistov (PES) a Socialistickou internacionálou, v jej politike pretrvávajú niektoré euroskeptické postoje. Tie sú však skôr motivované skôr intuitívne, než výsledkom konceptualizovaného euroskeptického politického kurzu. Za takéto prejavy môžeme zaradiť napr. vyjadrenia predsedu Smeru – SD a premiéra Roberta Fica po summite EÚ na jeseň 2006, keď jeho priebeh označil za nudný.

Na občianskej úrovni sa však situácia vyvíjala inak. Pozitívny obraz EÚ sa udržiaval v slovenskej spoločnosti dlhodobo, podľa Eurobarometra bol dokonca najvyšší spomedzi kandidátskych štátov Laekenskej skupiny (58 % v roku 2002, 80 % na jar 2004), čo viedlo politológa Oskara Krejčího k téze o vysokej úrovni eurooptimizmu na Slovensku. Tento trend pokračoval aj po vstupe SR do EÚ, keď prevažná väčšina obyvateľov Slovenska považuje členstvo v EÚ za dobrú vec. Na jar 2004 tento názor zdieľalo 46 % občanov SR, po rozšírení na jeseň 2004 ich bolo dokonca 57 % a na jeseň 2006 ich počet stúpol až na 61 %. V komparatívnej perspektíve s ostatnými kandidátskymi, resp. novými členskými štátmi, bola úroveň verejnej podpory členstva v EÚ na Slovensku podobná štátom

ako Rumunsko, Bulharsko, resp. Turecko, t. j. tým, ktorých perspektíva členstva v EÚ bola buď predmetom kontroverzií, alebo vnímaná ako otázka dlhšej časovej perspektívy. Pozitívny vplyv členstva v EÚ Slováci vnímajú predovšetkým v oblasti ekonomiky (70 %) a zamestnanosti (63 %).

Na druhej strane vstup do EÚ bol v celom rade nových členských štátov sprevádzaný veľkou nespokojnosťou s fungovaním demokracie v domácej politike. Týkalo sa to predovšetkým Slovenska (80 %) a Poľska (83 %), kým najnižšia bola v štátoch s hlbšími a dlhšími demokratickými tradíciami, ako napr. na Cypre (23 %) či Malte (40 %). Z postkomunistických štátov najvyššia úroveň spokojnosti s fungovaním demokracie panovala v Česku a v Slovinsku (53, resp. 55 %), t. j. v štátoch, ktoré nezažili vážne sociálne ani politické konflikty, sprevádzané hlbokým rozdelením spoločnosti po roku 1989. Nespokojnosť s fungovaním demokracie bola sprevádzaná rastúcou nedôverou voči národným vládam. Na jar 2004 v Poľsku a na Slovensku národnej vláde dôverovalo iba 7, resp. 17 % občanov, kým 85, resp. 71 % vláde nedôverovalo. Vďaka pozitívnemu obrazu EÚ úroveň dôvery v európske inštitúcie je v prípade SR vyššia ako voči národným.

Ako výhody, vyplývajúce z členstva v EÚ, vnímajú občania SR predovšetkým slobodu pohybu bez pasov a víz, príležitosť pracovať v zahraničí, lepšie príležitosti pre mladých ľudí, ako aj šance získať finančnú pomoc z prostriedkov EÚ a vznik nových pracovných príležitostí vďaka príchodu zahraničných investorov (viac než 30 %). Na ďalšom mieste nasleduje zvýšenie životnej úrovne a akceptovanosti Slovenska v Európe a vo svete. Medzi nevýhody členstva v EÚ občania Slovenska zaraďovali využívanie lacnej pracovnej sily, únik mozgov v dôsledku odchodu mladých a vzdelaných ľudí, zníženie životnej úrovne a prílev cudzincov. Uvedené nevýhody a riziká však postupne prestávajú byť vnímané ako akútne, ich miesto nahrádzajú obavy z nárastu kriminality a hrozby terorizmu, rastúcej byrokracie, prijímania „západného“ spôsobu života, resp. straty nezávislosti.

Napriek prevládajúcemu pozitívnemu obrazu EÚ na Slovensku možno povedať, že „euroskeptici“ sú vo verejnej diskusii omnoho aktívnejší, ako eurooptimisti, čo sa prejavilo v diskusii o tzv. ústavnej zmluve. Výrazne euroskeptické pozície prezentoval napr. časopis Týždeň, blízky konzervatívnej pravici, ktorý má značný vplyv na formovanie názorov vysokoškolskej mládeže a intelektuálov. Viacerí autori, ktorí v ňom publikovali, vytvorili v auguste 2004 Iniciatívu proti európskej ústave, ktorá pro-

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

stredníctvom ústavnej sťažnosti, adresovanej Ústavnému súdu SR uspeli aj napriek pozitívnemu rozhodnutiu Národnej rady SR zablokovať proces jej ratifikácie. Na druhej strane, prítomnosť euroentuziastov vo verejnej diskusii bola omnoho slabšia, priaznivci prehlbovania európskej integrácie neboli schopní vytvoriť podobne aktívnu intelektuálnu ani politickú platformu. Azda jediným článkom v slovenskej tlači v prospech Ústavnej zmluvy EÚ, obsahujúci výzvu poslancom NR SR na jej podporenie, sa objavil v ľavicovom týždenníku Slovo v roku 2005 od autora Štefunka.

Verejná mienka v SR je pripravená podporovať aj rozsiahlejšie integračné projekty. Tak napr. na jar 2004 transformáciu EÚ na federáciu podporovalo 24 % respondentov, kým model konfederácie ďalších 22 %. Podobne neskôr, v roku 2006, sa 77 % občanov Slovenska vyslovovalo za transformáciu EÚ do podoby politickej únie, čo bolo spolu so Slovinskom najvyššia miera podpory v rámci celej EÚ. Aj po fiasku tzv. ústavnej zmluvy po referendách v Holandsku a vo Francúzsku, 69 % respondentov zo Slovenska považuje za potrebné prijatie európskej ústavy s cieľom skvalitniť fungovanie európskych inštitúcií, čo je viac ako priemer EÚ. Slovenskí respondenti vyzdvihujú takisto úlohu EÚ pri zaistení mieru na svete (79 %), ako aj v boji proti terorizmu (75 %, 2006). Slovenská spoločnosť by teda podľa Eurobarometra uvítala posilnenie roly EÚ v medzinárodných vzťahoch.

Prieskumy verejnej mienky potvrdzujú vysokú úroveň verejnej podpory európskej integrácie na Slovensku, ktorá pretrváva aj po rozšírení EÚ v roku 2004. Aj napriek vysokej podpore členstva v EÚ a podpore prehlbovania integračných procesov na občianskej úrovni však slovenské politické strany dospeli ku konsenzu v otázke názoru na jej budúcnosť, ktorý sa líši od uvedených sociologických prieskumov. Poslanci Národnej rady SR sa bez ohľadu na politickú príslušnosť zhodli, že prioritou „európskej“ politiky SR je „Európa národných štátov“, ako to predkladá Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do roku 2015, schválená v decembri 2004.

Európania i vlastenci

Európska identita Slovenska sa pritom nebuduje v konflikte, resp. v bezprostrednej kontradikcii s identitou národnou. Skôr naopak, „európska“ konsolidácia slovenskej spoločnosti prebieha paralelne s konsolidáciou slovenských občanov okolo nezávislej Slovenskej republiky. Kým v rokoch 1992, ale aj po vzniku nezávislého Slovenska v roku 1993 pre-

važovali medzi občanmi SR negatívne postoje voči rozdeleniu Československa, situácia sa v roku 2004 zmenila v prospech samostatnosti. V januári 1992 podľa prieskumu agentúry C.S.A. takmer 50 % zastávalo názor, že „udržať spoločný štát je výhodné“ a v marci 1993 po troch mesiacoch existencie nezávislého Slovenska by podľa tej istej agentúry za rozdelenie Československa hlasovalo iba 29 % respondentov, kým 50 % by hlasovalo proti. Prieskum, realizovaný o dvanásť rokov neskôr, na konci roku 2004, potvrdil značný názorový posun. Hoci svoj pôvodný negatívny postoj k rozdeleniu Československa uvádzal približne rovnaký podiel respondentov, ktorí boli v čase vzniku samostatnej SR plnoletí (73 % verzus 27 % za rozdelenie), na sklonku roku 2004 bol pomer stúpencov a odporcov rozdelenia Československa 61 k 39 %.

Podobne pozitívny posun možno pozorovať aj v hodnotiacich postojoch k vlastnému štátu. Kým rok pred vstupom do EÚ (2003) hrdosť na to, čo Slovensko dosiahlo počas svojej štátnej samostatnosti, prejavovalo iba 49 %, respondentov, v roku 2005 ich bolo už 59 %. Je vysoko pravdepodobné, že na tejto zmene sa výrazne podpísal práve vstup Slovenska do EÚ, čo bola konsenzuálna priorita občanov i politických elít naprieč politickými stranami, resp. politickými orientáciami.

Európsky vnútorný konsenzus a konflikty

Vychádzajúc z analýzy programových dokumentov relevantných politických strán pred voľbami do Európskeho parlamentu 2004 a následne pred voľbami do Národnej rady SR možno vyčleniť nasledovné priority, ktoré z hľadiska politiky SR v rámci EÚ možno považovať za predmet politického konsenzu:

- Koncepcia „Európy národných štátov“;
- Rovnosť členských štátov EÚ;
- Uplatnenie zásad štyroch slobôd EÚ (voľný pohyb tovaru, osôb, kapitálu a služieb) na celom území EÚ, konkretizované v požiadavke na rozšírenie platnosti systému Schengenských dohôd na územie SR a otvorenia pracovných trhov v pôvodných 15 členských štátov EÚ pre občanov Slovenska;
- Zachovanie zásady európskej solidarity, predovšetkým v oblasti redistribúcie finančných prostriedkov;
- Podpora ďalšieho rozšírenia EÚ o štáty západného Balkánu a Ukrajinu.

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

Naopak, rozdiely medzi politickými stranami v otázke európskej politiky môžeme identifikovať v nasledovných otázkach:

- Budúce členstvo Turecka v EÚ (za: Smer-SD, SDKÚ-DS; proti: KDH, SNS);
- Úzka spolupráca s USA v oblasti obrannej a bezpečnostnej politiky (za: SDKÚ-DS, SMK; proti, resp. výhrady: KDH, Smer-SD, SNS, KSS);
- EÚ ako spoločný priestor ochrany ľudských práv (za: SMK, SDKÚ-DS; proti: KDH, SNS);
- Harmonizácia daňovej a sociálnej politiky (za: Smer-SD, ale výhrady v oblasti harmonizácie daňovej politiky; proti KDH, SDKÚ-DS, SMK);
- Prijatie Zmluvy o ústave pre Európu (za: Smer-SD, SDKÚ-DS, ĽS-HZDS; proti: KDH, KSS, SNS);
- Konceptia „kresťanskej Európy“ (primárne agenda KDH a SNS)

Výzvy pre európsku identitu

Európska identifikácia však nie je jedinou formou civilizačnej identity Slovenska. Popri nej paralelne existujú ďalšie koncepty civilizačnej identity, ku ktorým sa hlásia občania SR, resp. politické a intelektuálne elity. Líšia sa od seba úrovňou konceptualizácie, ako aj podporou v rôznych vrstvách obyvateľstva, ale aj svojím vzťahom k európskej identite. Niektoré z uvedených konceptov sú vo vzťahu k európskej identite komplementárne, ďalšie sú voči nej v kontradikcii.

Atlantisti (západniari)

Azda môžeme takto značne simplifikovaným spôsobom označovať kritikov európskeho politického a sociálno-ekonomického modelu, ktorí výrazným spôsobom ovplyvňovali slovenskú politiku v rokoch 2002 – 2006. Tento koncept bol prítomný vo viacerých politikách vtedajšej vládnej koalície pravicovo-centristických politických strán (SDKÚ-DS, KDH, Aliancia nového občana, Strana maďarskej koalície). Sotva ho však možno vnímať ako ucelenú koncepciu, ktorá by bola alternatívou voči európskemu zaradeniu Slovenska. Bol skôr polemikou s niektorými aspektmi smerovania EÚ, resp. jej väčšinového prúdu, ako aj prejavom snahy formulovať vlastnú agendu SR ako nového člena tohto zoskupenia. Na druhej strane spôsob, akým bola táto agenda stavaná, mohol prispieť k oslabeniu jej vnútornej kohézie, hoci žiadna z uvedených koalíčných strán nespochybňovala nutnosť začlenenia SR do EÚ.

„Polemika“ s niektorými pôvodnými členmi EÚ sa týkala predovšetkým otázky harmonizácie daňovej a sociálnej politiky, o ktorú sa čiastočne usilovali predovšetkým Nemecko a Švédsko. V rámci tejto agendy, ktorá predstavovala jednak obhajobu neoliberalného ekonomického kurzu vtedajšej vlády, jednak obhajobu parciálnych záujmov časti slovenských ekonomických elít, bol napr. koncipovaný projekt ústavného zákona na zabezpečenie suverenity Slovenska v oblasti priamych daní, bezpečnostnej a zahraničnej politiky, trestného práva, systému dôchodkového zabezpečenia, vzdelávania, v kultúrnych a etických otázkach, ktorý predložilo KDĽH na svojom sneme 5. apríla 2003. Hoci v tomto období so svojím návrhom neuspelo, v máji 2007 sa o presadenie podobnej agendy pokúsili strany pravicovej opozície opätovne, predložením návrhu na prijatie deklarácie o daňovej suverinite Slovenska v priamych daniach. Okrem ekonomických argumentov, používaných najmä predstaviteľmi SDKÚ-DS, časť podporovateľov tohto návrhu, napr. poslanec za KDĽH Vladimír Palko, v tejto súvislosti však neargumentovali ekonomickými záujmami SR, ale aj nutnosťou ochrany štátnej zvrchovanosti SR: „Štát, ktorý nemá právomoc rozhodnúť o uložení dane, nie je suverénnym štátom“.

Ďalšou témou sporu bola otázka vzťahov medzi EÚ a USA, kde vládna koalícia v rokoch 2002 – 2006 s výnimkou KDĽH aktívne podporovala politické riešenia USA, čoho najvýznamnejším prejavom bola podpora premiéra SR Mikuláša Dzurindu tzv. listu ôsmich lídrov európskych krajín, publikovanému 30. januára 2003 v londýnskom denníku *The Times*, ktorého signatári podporili chystaný zásah USA proti Iraku, ako aj neskôršia účasť Slovenska na povojnovej správe Iraku prostredníctvom vojenskej jednotky. „Atlantická“ orientácia vlády SR v rokoch 2002 – 2006 vyvolávala aj opačné reakcie, napr. v podobe iniciatívy za vypísanie referenda o členstve SR v NATO v roku 2003, resp. demonštrácií proti vojne v Kosove (1999) a neskôr v Iraku (2003). V oboch prípadoch však nemožno hovoriť o formulovaní obsahovej alternatívy zahraničnej politiky SR, značnú rolu v uvedených aktivitách zohrávala predovšetkým kritika zahraničnej politiky USA, realizovanej bez účasti medzinárodných inštitúcií a pri obchádzaní medzinárodného práva, čo by naznačovalo podporu zásad multilaterizmu. Potvrdzujú to aj prieskumy verejnej mienky, realizované v Ústave politických vied SAV, keď v januári 2004 až 67,1 % respondentov uprednostňovalo také usporiadanie sveta, ktoré by vychádzalo z demokratickej dohody väčšiny štátov. Usporiadanie na báze dohody najplyvnejších veľmoci podporovalo iba 14,2 % opýtaných a len 2,3 % bolo ochotných podporiť riadenie sveta jednou supervelmocou

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

(2,3 %). Azda aj krátky časový odstup od druhej vojny v Perzskom zálive viedol respondentov k tomu, že až 75,5 % z nich pripúšťalo existenciu štátov, ktoré ohrozujú mier, pričom až 40,4 % z nich medzi takéto štáty zaradilo na prvé miesto USA. Politika „unilateralizmu“, praktizovaná USA, si teda na Slovensku nezískala výraznejšiu podporu medzi občanmi, aj napriek pozitívnemu postoju časti vládnucich elít v rokoch 2002 – 2006.

Medzi kresťanmi a tradicionalistami

Vo svojej väčšine tento koncept nie je ponímaný ako alternatíva európskeho diskurzu. Na rozdiel od občianskeho modelu EÚ, založeného na procedurálnom modeli demokracie a politickej integrácie, ktorý sa neviaže na žiadnu politickú ideológiu ani na náboženstvo, predkladajú stúpenci tohto konceptu model Európy ako konceptu, hlásiaceho sa k tradíciám kresťanstva. Tento koncept je rozvíjaný v súlade s agendou Svätej stolice a katolíckej cirkvi. V jeho ponímaní predstavuje „západný životný štýl“ riziko pre katolícke dedičstvo Slovenska. Predovšetkým politika Európskeho parlamentu, ktorého značná časť poslancov presadzuje revíziu tradičného modelu rodiny ako univerzálne platného a ideálneho modelu, ktorý si zasluhuje favorizovanie zo strany štátu, je v tejto optike vnímaná ako „expanzia ... kultúrneho euromarxizmu“ (Palko, 2002). Naopak, kresťanstvo je považované za „najhlbší základ jednoty“ Európy, ktoré je zároveň cestou k zblížovaniu národov (Pastiersky list 2002). Zároveň však predstavitelia katolíckej cirkvi a obhajcovia modelu „kresťanskej Európy“ majú výhrady voči ponímaniu ľudských práv, ako ich interpretujú najsilnejšie politické prúdy v EÚ a Charta základných práv EÚ, preto presadzujú, aby sa EÚ nestala spoločným priestorom ochrany ľudských práv a tieto zostali v gescii národných štátov.

Prvým politickým vyjadrením tohto konceptu v súvislosti s blížiacim sa členstvom SR v EU bolo prijatie „Deklarácie o suverenite členských a kandidátskych štátov EÚ v kultúrnych a etických otázkach“ 30. januára 2002, ktorá však bola dominantne orientovaná na otázky reprodukčného správania. Tento koncept sa stal aj súčasťou agendy programového vyhlásenia vlády SR v rokoch 2002 – 2006, medzi priority ktorej v oblasti európskej politiky patrilo o. i. aj „zachovanie národnej identity v kultúrno-etických záležitostiach“. Neskorsí vývoj však ukázal, že stúpenci modelu „kresťanskej Európy“, resp. kresťanského štátu, sa nachádzajú v menšine. Hoci NR SR počas rokovania o budúcej podobe Zmluvy o ústave pre Európu vo svojom uznesení z 26. 2. 2003 podporila zakotvenie zmienky o Bohu ako zdroji základných hodnôt, duchovnej jednoty a ná-

boženského dedičstva spoločnej Európy, slovenská politická reprezentácia s výnimkou KDH túto požiadavku dôsledne nepresadzovala. Napokon práve otázka ratifikácie medzištátnej zmluvy medzi SR a Svätou stolicou, ktorá by umožňovala prax tzv. výhrady vo svedomí pri niektorých povolaniach, bola príčinou rozpadu vládnej koalície v roku 2006, keď KDH zostalo vo svojej agende izolované. Aj predtým, v roku 2006, KDH zostalo vo svojom odpore voči prijatiu Zmluvy o ústave pre Európu na pôde NR SR izolované.

Situácia však vyzerá inak v súvislosti s perspektívou integrácie Turecka do EÚ. Na Slovensku prevláda podpora otvorenému charakteru EÚ a ďalšiemu rozširovaniu, v čom panuje medzi občanmi a politickými elitami konsenzus. Názor, že ďalšie rozširovanie EÚ jej pomôže zohrávať dôležitejšiu úlohu vo svete, zastáva až 73 % obyvateľov. To však neplatí o Turecku, ktorého členstvo v EÚ podporuje iba 37 percent Slovákov, kým 50 bolo proti percent. Na druhej strane, hoci táto otázka rozdeľovala v minulosti politické elity, keď Národná rada SR 30. novembra 2004 prijala uznesenie, ktorým podporila začatie predstupových rokovaní s Tureckom aj napriek nesúhlasu KDH, vo verejnom diskurze zostáva táto téma skôr marginálnou. Azda ojedinelými výnimkami boli demonštrácia 30 prajznicov občianskej iniciatívy Hlas pre Európu proti prijatiu Turecka do EÚ v júli 2005, resp. polemika na stránkach týždenníka Slovo medzi aktivistom už spomínanej iniciatívy a ľavicovou publicistkou Juditou Takáčovou. V tejto polemike však menej rezonovala otázka zachovania „kresťanského“ charakteru Európy, ako schopnosti Turecka ako islamskej krajiny rešpektovať pravidlá, platné v EÚ.

Model „kresťanskej Európy“ teda nie je v priamej polemike s konceptom Európskej únie, resp. európskej integrácie, aj keď v niektorých aspektoch ponúka alternatívy súčasnému vývoju EÚ. Pre stúpencov „kresťanskej Európy“ či „kresťanského štátu“, bez ohľadu na to, či sa hlásia k modelu národného štátu alebo nie, je však charakteristické, že koncept súčasnej EÚ nepovažujú za identický s konceptom európskej civilizácie.

Spomínaný kresťanský prúd v slovenskom európskom myslení, reprezentovaný o. i. aj Konferenciou biskupov Slovenska, je koncipovaný v polemike s „nezdorým nacionalizmom“ (Pastiersky list 2002), na politickej úrovni sa však neraz obhajoba kresťanských princípov spája s obhajobou národného štátu. Kresťanský prúd v politickom myslení tak prerastá do tradicionalistického a následne Slovenská republika sa nemá formovať ako štát, nezávislý na náboženstve či politickej ideológii. Otázka

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

„Slovenskosti“ sa tak začína identifikovať s konkrétnou ideológiou, keď takíto tradicionalisti konštatujú: „Slovenská publicistika je vo verejne neznámych rukách a slúži protinárodným záujmom.“ Tradicionalistický prúd síce a priori neodmieta koncept európskej integrácie, podľa jeho protagonistov si však kresťanský charakter musí uchovávať predovšetkým národný štát. Na formovanie Európy, ktorá by za svoj duchovný základ explicitne považovala kresťanstvo, rezignovali, čo ich môže potenciálne viesť k otvorenému euroskepticizmu. V súčasnosti sa takýto prúd rozvíja predovšetkým ako intelektuálny koncept.

Umiernení predstavitelia tradicionalistov, ako napr. Spoločenstvo Kresťanské Slovensko, časť členskej základne Matice slovenskej, Štúrova spoločnosť, Kongres slovenskej inteligencie a ďalšie organizácie vnímajú „tradičné“ hodnoty kresťanstva a národného štátu ako súčasť európskeho dedičstva. V slovenskej spoločnosti sa však objavuje aj radikálny prúd, ktorý proces európskej integrácie vníma v priamom rozpore s kultúrnymi tradíciami Slovenska, vrátane kresťanstva. Sem možno zaradiť radikálne nacionalistické zoskupenia, ako napr. Slovenskú pospolitosť, ale v intelektuálnej oblasti aj časť kresťanských zmysľajúcich občanov, považujúcich európsku integráciu za projekt otvorene namierený proti kresťanstvu.

Slovenia

V priebehu 90. rokov 20. storočia sa slovanská idea v podobe úzkej spolupráce s Ruskom objavovala sporadicky ako potenciálna alternatíva európskej, resp. euroatlantickej integrácie. Naznačoval to už bývalý premiér Vladimír Mečiar výrokom „Ak nás nebudú chcieť na Západe, obrátime sa na Východ“. Niektorí politici vládnej koalície v rokoch 1994 – 1998 (Ján Lupták) dokonca považovali Ruskú federáciu za partnera, ktorý by bol schopný poskytnúť bezpečnostné záruky slovenskej neutralite. Slovanský vektor bol silne prítomný aj v politike SNS, ktorá sa pokúšala o úzke kontakty s nacionalistickou Liberálno-demokratickou stranou Ruska Vladimira Žirinovského, resp. so Srbskou radikálnou stranou. Práve Žirinovskij otvorene naznačil možnosť členstva Slovenska v hypotetickom bloku slovanských a pravoslávnych štátov spoločne s Bulharskom, Srbskom, Gréckom a Macedónskom, prípadne možnosť neutrality Slovenska. Konceptia úzkej spolupráce slovanských národov nielen v kultúrnej, ale aj v bezpečnostnej a politickej oblasti, bola prítomná aj v názoroch časti stúpencom neutrality SR, ktorí boli aktívni predovšetkým v druhej polovici 90. rokov.

Konsenzus, ktorý sa však predovšetkým v rokoch 2000 – 2001 vytvoril okolo integrácie SR do euroatlantických štruktúr, spôsobil, že táto koncepcia prestala byť vnímaná ako seriózna politická alternatíva. „Slovanský“ vektor zo zahraničnej politiky SR nezmizol úplne, prešiel však zásadnou modifikáciou. Koncepcia úzkej spolupráce so slovanskými štátmi sa stala súčasťou zahraničnopolitickej stratégie SR po roku 2002, aj keď nikdy nebola takto explicitne pomenovaná. Na rozdiel od obdobia, keď ju však bolo možné považovať za spochybňovanie euroatlantického smerovania SR, sa stala súčasťou „európskej stratégie“ Slovenska, ktoré za svoje zahraničnopolitické priority označilo podporu úsilia štátov Západného Balkánu o integráciu do EÚ a napokon aj podporu demokratického vývoja v štátoch bývalého ZSSR, konkrétne na Ukrajine a v Bielorusku. Vo všetkých prípadoch patria medzi najvýznamnejších partnerov Slovenska práve štáty s majoritným podielom slovanského obyvateľstva. Slovensko však v štátoch bývalého ZSSR realizuje politiku v súlade s integračnými zoskupeniami, ku ktorým sa hlási. V Bielorusku aktívne podporuje demokratickú opozíciu, kým v prípade Ukrajiny aktívne podporilo tzv. oranžovú revolúciu a v rámci EÚ sa zasadzuje za poskytnutie perspektívy integrácie Ukrajiny do EÚ. Azda najvýraznejšie však zmenu v ponímaní spolupráce so slovanskými štátmi môže ilustrovať vyhlásenie SNS, ktorá uvítala pozvanie bývalých juhoslovenských republík Srbska, Čiernej Hory a Bosny a Hercegoviny k predstupu programu Partnerstvo pre mier ako „posilnenie pozícií slovanských štátov v NATO“. Pritom práve SNS bola jedinou politickou silou, ktorá vo svojom volebnom programe explicitne zdôrazňovala budovanie „nadštandardných a intenzívnych vzťahov so štátmi slovanských národov“.

O určitom oživení myšlienky slovanskej vzájomnosti možno hovoriť po vstupe Slovenska do EÚ. Okrem už spomínanej politiky, ktorú by bolo možné označiť ako „euroslovizmus“, sa v modifikovanej podobe oživila aj diskusia o úlohe vzťahov s Ruskom v zahraničnej politike SR. Stalo sa tak pri príležitosti konania summitu najvyšších predstaviteľov USA a Ruska Georgea Busha a Vladimira Putina v Bratislave 24. februára 2005.

Kým vtedajší líder opozície Robert Fico tvrdil, že vláda M. Dzurindu sa v zahraničnej politike „jedostranne orientuje zahraničná politika na americkú administratívu, takým istým hrubým spôsobom ignoruje vzťahy s Ruskom.“ Hoci Fico žiadal, aby Slovensko zaujalo bližšie nešpecifikované „vlastné postoje“ k štátom ako Ukrajina, Kuba, Bielorusko či Vietnam, bez toho, aby ich konkretizoval, neznamenalo to deklaráciu podpory

Európska idea a slovenská politika po roku 2002

zahraničnej politiky Ruska, ale skôr podporu aktívnejšieho prístupu k spoločnej zahraničnej politike EÚ, predovšetkým v spolupráci s Francúzskom a Nemeckom.

Diskusiu o „slovanskom“ charaktere zahraničnej politiky SR podnietila aj diskusia k riešeniu usporiadania Kosova v prvom polroku 2007. Hoci sympatie slovenských politických elít boli väčšinou na strane Srbska a vo verejnom diskurze prevládalo odmietanie takeého variantu vzniku nezávislého Kosova, ktorý by sa realizoval bez srbského súhlasu, diskusia nespochybňovala Európsku úniu ako základný rámec realizácie národno-štátnych záujmov SR. Primárnym argumentom v diskusii bol súlad riešenia, navrhovaného v rámci tzv. Ahtisaariho plánu, so zásadami medzinárodného práva.

R. Fico oživil myšlienku slovanskej vzájomnosti už vo funkcii premiéra SR, keď pri príležitosti osláv 62. výročia skončenia druhej svetovej vojny pripomenul dielo Jána Kollára. Hoci túto ideu označil politológ Miroslav Kusý za „chorú a prekonanú“, takisto nemožno v tomto prípade hovoriť o spochybnení európskej orientácie Slovenska. Okrem iného aj preto, lebo J. Kollár, ku ktorému sa Fico prihlásil, na rozdiel od Ľudovíta Štúra, ideu slovanskej vzájomnosti vnímal predovšetkým ako kultúrny koncept.

Podobne aj ďalšie aktivity, ako napr. Európsky kongres Matíc slovanských národov, ktorý sa konal 28. marca 2007 v slovenskom Martine alebo vyhlásenie Magna charty slovanských národov počas Celonárodných osláv sv. Cyrila a Metoda na Devíne z iniciatívy relatívne málo vplyvných mimovládnych organizácií Združenie slovenskej inteligencie Korene a Slovakia Plus, malo predovšetkým kultúrny charakter.

Odlíšny charakter majú vystúpenia Jána Čarnogurského. Hoci na jednej strane podporoval členstvo Slovenska v EÚ, odmietal vstup do NATO. Podľa neho úzka spolupráca s USA nezodpovedá záujmom Slovenska. V prospech posilnenia vzťahov s Ruskom argumentoval aj historicky, skúsenosťami generácie štúrovcov, zakladateľov Matice slovenskej a účastníkov Slovenského národného povstania. Čarnogurský je teda v slovenskom politickom myslení jediným výrazným stúpencom úzkej slovensko-ruskej spolupráce, ktorá by prekračovala horizonty súčasného geopolitického začlenenia Slovenska. Aktívnu politickú činnosť nevyvíja, ale stojí na čele Slovensko-ruskej spoločnosti, v ktorej spomedzi príslušníkov politických elít pôsobí poslankyňa SNS Anna Belousovová a bývalý minister hospodárstva Ľudovít Černák.

V radikálnej podobe presadzuje koncepciu politickej spolupráce slovanských národov marginálne Slovenské hnutie obrody a Združenie slovanskej vzájomnosti, ktoré sa v minulosti orientovalo skôr na kultúrne aktivity. Zástupcovia týchto dvoch iniciatív sa zúčastnili v dňoch 1. – 3. júla 2005 na IX. Slovanskom zjazde v Minsku, usporiadanom pod záštitou prezidenta Bieloruska Alexandra Lukašenka. O tom, že nešlo o ojedinelú iniciatívu, svedčí to, že zástupcovia Slovenského hnutia obrody sa zúčastnili aj na medzinárodnej konferencii, venovanej „výročiu víťazstva slovanských národov nad Germánmi vo Veľkej vlasteneckej vojne“, konanej 8. – 9. mája 2006 opäť pod záštitou bieloruského prezidenta.

Existencia Slovensko-ruskej spoločnosti, ktorá rozvíja aktivity naprieč politickým spektrom SR, ale aj niektoré kultúrne aktivity naznačujú, že na Slovensku existuje potenciál pre sformulovanie prípadnej proruskej alternatívy zahraničnej politiky. Hoci o perspektívach takejto alternatívy v súčasnej geopolitickej konštelácii možno uvažovať skepticky, predstavuje azda najvážnejšiu výzvu európskej, resp. euroatlantickej koncepcii zahraničnopolitickej a civilizačnej identity Slovenska.

Záver

Napriek značnej verejnej podpore prehľbovaniu európskej integrácie a posilneniu roly EÚ v medzinárodných vzťahoch, je zatiaľ v slovenskej spoločnosti len málo prítomné vnímanie EÚ ako priestoru pre realizáciu národných, resp. skupinových záujmov. To by potvrdzovalo nielen to, že účasť na voľbách do Európskeho parlamentu 2004 bola na Slovensku najnižšia v rámci celej EÚ (len 16,96 %), ale aj to, že na jeseň 2005 sa iba 25 % občanov SR nazdávalo, že ich názor bude mať vplyv na rozhodnutia EÚ, kým opačný názor zastávalo až 68 %, čo je podstatne menej ako je priemer EÚ – 34 a 59 %. Aj napriek vysokej miere sympatií voči prijatiu Zmluvy o ústave Európskej únie iba 25 % Slovákov verilo, že sa podarí dosiahnuť jej prijatie pred rokom 2020.

Členstvo v EÚ je teda v slovenskej spoločnosti vnímané z hľadiska naplnenia jej vnútorných potrieb, skvalitnenia domácich sociálnych, ekonomických a politických podmienok ako súčasť procesu „dobiehajúcej modernizácie“, nastúpeného po roku 1989. V prípade Slovenska sú týmto dobiehaným cieľom štandardy vyspelých členských štátov EÚ. Za týchto okolností je logickým dôsledkom, keď slovenská spoločnosť vníma samu seba zatiaľ skôr v pozícii pasívneho hráča, než aktívneho účastníka európskej politiky.

European Idea and Slovak Policy since 2002

Zároveň medzi percepciou EÚ na úrovni občanov a politických elít panujú rozdiely. Slovenská verejnosť vníma EÚ pozitívnejšie, ako jej politickí predstavitelia. Euroskepticizmus, či už v konceptuálnej podobe alebo vo forme intuitívnych reakcií, sa v takomto porovnaní javí skôr ako projekt politických elít, než ako vyjadrenie strachu občanov z novej skúsenosti. V podmienkach SR a viacerých ďalších nových členských štátov EÚ sú, azda na rozdiel od Nórska, euroskeptické nálady a stereotypy instrumentalizované ako súčasť obrannej agendy elít národných štátov, snažiacich sa podnecovaním nacionalizmu čeliť prípadným domnelým alebo reálnym pokusom o delegitimizáciu, jednak zo strany európskych inštitúcií, ale aj zo strany vlastných občanov, nespokojných s ich fungovaním po završení postkomunistickej transformácie.

European Idea and Slovak Policy since 2002

Juraj Marušiak, *Institute of Politology, Slovak Academy of Sciences, Bratislava*

The establishment of an independent Slovakia in 1993 began a discussion on its orientation as a civilisation and its interests as a nation state. Although it cannot be said that such discussion did not take place before then, the lack of autonomy in development when the territory of the current Slovak Republic was part of other states meant that such questions were usually decided outside the territory of Slovakia with only the partial involvement of Slovak political representatives. The following text uses the definition of civilisation as the most general level of people sharing a cultural identity though due to Slovakia's position on the borders of the European West and East (Szücs) we will speak specifically about the Russian Orthodox civilisation.

The question of the civilisation to which Slovakia belongs can be considered a matter for discussion both in terms of its foreign policy orientation and its internal political development. Periods in which foreign policy orientation have created a fundamental polarisation of Slovak society include the period of the Slovak state established in 1939, where internal conflict within Slovak society resulted in the anti-fascist Slovak National Uprising, developments following the Soviet occupation of Czechoslovakia in August 1968 and the conflict in Slovak society in the years 1994–1998, in which internal political differences overlapped

with different views of the geopolitical orientation of the now independent Slovak Republic. The situation in Slovakia after 1989 differed from previous periods in that Slovak society had a significantly greater capacity to define its own orientation as a civilisation.

The main initiators of change in 1989 saw the future of Slovakia as part of European civilisation, which would be affiliated to the broader concept of the West. One of the key slogans of the revolution in November 1989 and the first free elections which followed in June 1990 was "the Return to Europe". It was adopted by all the major groups opposed to the Communist regime – both the Christian and the so-called civic groups. This idea was expressed in institutional terms by plans to join Euro-Atlantic organisations, e. g. the EU and NATO. The government of independent Slovakia identified with such plans at an official level. Unlike in the past, however, the question of alignment in terms of civilisation became a part of the daily agenda of the Slovak political elites and their political responsibilities.

Europeans

Although the conflict in Slovak society before 1998 related mainly to the character of the political regime, it also had an effect on discussions of the foreign policy of the Slovak Republic. Entry to the EU and the adequate defence of Slovakia's national interests within it became a matter of consensus for Slovak political parties. In the period between the successful completion of pre-accession negotiations and the referendum on membership in May 2003, Slovakia's accession to the EU received support from political forces that had had reservations about it in the past or had not taken up any specific standpoint, e. g. the Movement for a Democratic Slovakia (HZDS) and the Communist Party of Slovakia (KSS). This broad consensus was reflected in the results of the referendum in which a 92.46% majority of Slovak citizens voted for membership.

At the same time there was a fundamental change in the character of discussions of "Europe" in Slovak politics. Internal political developments in the second half of the 1990s lead the population to split into supporters and opponents of Slovakia's integration into the EU and NATO. This simple dichotomy, partly due to Slovakia's foreign policy failures of 1997 when it was not only left out of the first wave of NATO expansion but also not invited to take part in negotiations in EU membership, was replaced by a political consensus on the fundamental questions of Slovakia's geopolitical alignment.

European Idea and Slovak Policy since 2002

This change affected not only the Popular Party–Movement for Democratic Slovakia (ĽS–HZDS), which made EU membership one of its key priorities after 2000, but also made a deep change in the policies of Smer–Social Democracy. Having favoured a sort of “moderate Euro-sceptic” policy in the first years of its existence, it changed its views on the future of the EU after establishing contacts with the Socialist International and the Party of European Socialists. Although the leader of the party, Robert Fico, continued to define himself as a Euro-realist or Euro-sceptic into 2004, before the elections to the European parliament in June 2004 Smer adopted a Euro-optimist programme calling for adoption of the Treaty establishing a constitution for Europe and committing itself to the programme for a “social Europe” (Smer–Tretia cesta 2004). Likewise the KSS, which had previously avoided taking a clear position on Slovakia’s membership of the EU gave its support to membership on the eve of the pre-accession referendum although it voted against the accession treaty. At the same time it identified with the European Left Party and before the parliamentary elections in 2006 it attempted to legitimise itself in the eyes of its voters by establishing cooperation with Communist parties from the Western EU member states. At the other end of the spectrum, the Slovak National Party (SNS) applied to join the European group of national-conservative parties Union for Europe of the Nations (UEN).

After the 2002 parliamentary elections changes also took place in the opinions on the further development of European integration in the right and centre parties, particularly the Christian Democratic Movement (KDH). While the “European” agenda had been their principal domain in the post-1993 period and they had given it considerably more attention than had the pre-1998 government or the post-communist Party of the Democratic Left (SDL), after 2001 the KDH began to change its attitude to European integration and its former leader Ján Černo-gurský confessed that his party’s policy was Euro-sceptic.

Not only the KDH but also the conservative-liberal Slovak Democratic and Christian Union (SDKÚ) and the Party of the Hungarian Coalition (SMK), which had presented themselves as Euro-enthusiast parties before 2002, and which supported the fundamental trends in the development of the EU, began to express reservations about plans to harmonise tax and social policy in the EU. The culmination of this trend in the case of the SDKÚ was the statement by deputy prime minister Ivan Mikloš that ratification of the Treaty establishing a constitution for Europe would not be in Slovakia’s interest .

Although Smer–Social Democracy (Smer–SD) has toned down its moderate Euro-scepticism at a programme level thanks to intensive cooperation with the Party of European Socialists (PES) and the Socialist International, its policies still include certain Euro-sceptic attitudes. These have their basis more in intuition than in the results of a conceptualised Euro-sceptic political course. Such expressions include, for example, the remarks of the leader of Smer–SD and prime minister Robert Fico after an EU summit in autumn 2006 that the meeting had been boring.

At the civic level the situation developed differently. Positive images of the EU have survived in Slovak society for a long time, remaining the highest in the Laeken group of candidate countries (58% in 2002, 80% in spring 2004), which lead political scientist Oskar Krejčí to conclude that there is a high level of Euro-optimism in Slovakia. This trend continued even after Slovakia's accession to the EU, when the great majority of the Slovak population considered EU membership to be a good thing. In Spring 2004 this opinion was shared by 46% of the Slovak population; after expansion, in autumn 2004, the percentage rose to 57% and in autumn 2006 it was 61%. Compared to the other candidate or new member countries, the level of public support for EU membership in Slovakia was on a par with states like Romania, Bulgaria and Turkey, i. e. states whose potential for EU membership was either controversial or perceived as a long-term possibility. Slovaks see the benefits of EU membership mainly in the area of the economy (70%) and employment (63%).

On the other hand, accession to the EU was accompanied by great dissatisfaction with the functioning of democracy in domestic politics in the full range of new member states. This effect was strongest in Slovakia (80%) and Poland (83%), while it was weakest in states with a deeper and longer democratic tradition such as Cyprus (23%) and Malta (40%). The post-communist states with the highest level of satisfaction with the functioning of democracy were the Czech Republic and Slovenia (53, and 55%), states which had not experienced serious social and political conflicts accompanied by deep divisions in society since 1989. Dissatisfaction with the functioning of democracy was accompanied by growing distrust of national governments. In spring 2004 only 7% of Poles and 17% of Slovaks trusted their government, while 85% and 71% distrusted it. Thanks to the positive image of the EU in Slovakia, in this country there is greater trust for European institutions than national ones.

European Idea and Slovak Policy since 2002

The main benefits of EU membership as perceived by citizens of Slovakia are freedom of movement without passports and visas, opportunities to work abroad, better opportunities for young people and opportunities to gain financial assistance from EU funds and the creation of new job opportunities thanks to inflows of foreign investment (more than 30%). After this come higher living standards and greater acceptance of Slovakia in Europe and the world.

Amongst the disadvantages of EU membership, citizens of Slovakia mentioned the use of cheap labour, the brain drain resulting from the departure of young and educated people, lower living standards and an influx of foreigners. These disadvantages and risks are gradually ceasing to be seen as acute problems and are being replaced by fears of rising crime and the threat of terrorism, increasing bureaucracy, the adoption of Western lifestyles and the loss of independence.

Despite the predominantly positive image of the EU in Slovakia, it can be said that the Euro-sceptics are much more active in public discussion than the Euro-optimists, a fact which was reflected in the discussion of the European Constitution. Strong Euro-sceptic positions are taken, for example, by *Tyzden*, a magazine close to the conservative right that has a significant impact in forming the opinion of university students and intellectuals. In August 2004, a number of the authors who publish in this magazine created the Initiative against the European Constitution, which used a complaint to the Constitutional Court to block the ratification of the treaty despite the fact that it had been approved by the Slovak parliament. In contrast, Euro-enthusiasts presented a much lower profile in public discussions. The proponents of deeper European integration were unable to create an equally active intellectual or political platform. Probably the only article in the Slovak press in favour of the Treaty establishing a constitution for Europe, containing an appeal for Slovak MPs to support it, appeared in the left-wing weekly *Slovo* from author Štefunko.

Public opinion in Slovakia is prepared to support more extensive integration projects. Thus, for example, in spring 2004, 24% of respondents supported the transformation of the EU into a federation and a further 22% supported a confederative model. In a later, similar finding in 2006, 77% of citizens of Slovakia said that they would be in favour of the transformation of the EU into a political union, the highest level in the whole EU apart from Slovenia. Even after the fiasco endured by the European Constitution in the wake

of the referendums in France and Holland, 69% of respondents from Slovakia consider the adoption of the European Constitution to be essential to improve the quality of the functioning of European institutions. This percentage is above the EU average. Slovak respondents emphasise the EU's role in ensuring world peace (79%) and in the fight against terrorism (75%, 2006). It therefore seems likely that Slovak society would welcome a stronger role for the EU in international relations.

Public opinion surveys confirm high levels of public support for European integration, continuing after the expansion of the EU in 2004. Despite the high level of support for EU membership and the support for the deepening of integration processes at a civic level, Slovak political parties have come to a consensus on the future that differs from the stated sociological survey data. Members of the Slovak parliament, regardless of their political affiliation, have agreed that the priority of Slovakia's "European policy" is a "Europe of nation states" as defined in the medium term strategy for the foreign policy of the Slovak Republic to 2015 adopted in December 2004.

Europeans and Patriots

The European identity of Slovakia is not, however, being developed in conflict with, or in direct contradiction of, the national identity. On the contrary, the "European" consolidation of Slovak society is taking place in parallel with the consolidation of Slovak citizens' support for the independent Slovak Republic. While in 1992, and even after the establishment of independent Slovakia in 1993, a negative attitude to the division of Czechoslovakia predominated amongst citizens of Slovakia, the situation in 2004 had reversed in favour of independence. In January 1992 a survey by the C.S.A. agency found that 50% thought that "maintaining the common state is beneficial" and in March 1993, after independent Slovakia had been in existence for three months, the same agency found that only 29% of respondents would vote for the division of Czechoslovakia and 50% would vote against. A survey carried out twelve years later, at the end of 2004, showed that opinions had changed significantly. Although approximately the same proportion of respondents who had come of age before Slovak independence retained their negative attitude to the division of Czechoslovakia (73% against 27% in favour of division), at the end of 2004 the ratio of supporters to opponents of the division of Czechoslovakia was 61% to 39%.

European Idea and Slovak Policy since 2002

A similar movement towards positive evaluations can be seen in opinions on the citizens' own state. While the year before EU accession (2003) only 49% of respondents said they were proud of what Slovakia had achieved as an independent state, the number had risen to 59% by 2005. It is highly likely that such changes were significantly influenced by Slovakia's accession to the EU, which was the consensus priority of citizens and political elites of all political parties or political orientations.

European Internal Consensus and Conflicts

Based on an analysis of the manifestos of relevant political parties published before the elections to the European parliament in 2004, and the subsequent elections to the Slovak parliament, it is possible to identify the following priorities, which can be considered as matters of political consensus in Slovakia's policy towards the EU:

- The concept of a "Europe of nation states";
- Equality of EU member states;
- Application of the principle of the four freedoms of the EU (free movement of goods, persons, capital and services) throughout the territory of the EU, practically applied in demands to expand the system of Schengen agreements to include the territory of Slovakia and the opening of labour markets in the original 15 EU member states to Slovak citizens;
- Preservation of the rules of European solidarity, especially with regard to financial redistribution;
- Support for further expansion of the EU to include the states in the Western Balkans and Ukraine.

Difference of opinion between political parties on European policy can be identified in the following areas:

- Turkey's future membership of the EU (for: Smer-SD, SDKÚ-DS; against: KDH, SNS);
- Close cooperation with the USA in the area of defence and security policy (for: SDKÚ-DS, SMK; against, or with reservations: KDH, Smer-SD, SNS, KSS);
- The EU as a common area for the protection of human rights (for: SMK, SDKÚ-DS; against: KDH, SNS);

- Harmonisation of tax and social policy (for: Smer–SD, though with reservations relating to tax policy; against KDH, SDKÚ–DS, SMK)
- Adoption of the Treaty establishing a constitution for Europe (for: Smer–SD, SDKÚ–DS, ĽS–HZDS; against: KDH, KSS, SNS);
- The concept of “Christian Europe” (primarily the agenda of the KDH and SNS).

Challenges to the European Identity

The European identity is not the only form of civilisation identity open to Slovakia. Alongside it there are parallel concepts of civilisation identity with which by citizens or political and intellectual elites in Slovakia identify. They differ in the extent to which the concept has been clarified, the level of support that they enjoy in various sections of society and also their relation to the European identity. Some concepts are able to co-exist with a European identity while others cannot.

Atlanticists (Westerners)

This is probably a highly simplified way to refer to the critics of the European political and socio-economic model who had a significant influence on Slovak politics in the years 2002–2006. This concept has been present in a number of policies of the previous government coalition of centre-right political parties – SDKÚ–DS, KDH, SMK and the New Citizen’s Alliance (ANO). It can hardly be called a definite alternative to the European orientation of Slovakia though. Instead, it represents a disputing of certain aspects of the orientation of the EU or its dominant trends, and the expression of an attempt to formulate an independent agenda for Slovakia as a member of this grouping. On the other hand, the method used to define this agenda could contribute to a weakening of its internal cohesion, although none of the stated coalition parties doubted the need for Slovakia’s membership of the EU.

The “dispute” with certain original members of the EU (i. e. certain of the 15 states that were members of the EU before May 2004) related mainly to issues of the harmonisation of tax and social policy, which were aims primarily of Germany and Sweden. The disputation, which represented both a defence of the neo-liberal economic policy of the then government and a defence of the partial interests of a part of the Slovak economic elites, included the proposal of a constitutional act to ensure

European Idea and Slovak Policy since 2002

the sovereignty of Slovakia in the area of direct taxation, security and foreign policy, penal law, the pension system, education and cultural and ethical issues, presented by the KDH at their conference on 5 April 2003. Although this proposal was unsuccessful at the time, the right-wing opposition parties tried to achieve the same objectives in May 2007 by submitting a proposal for a declaration affirming Slovakia's sovereignty in the area of direct taxation. In addition to the economic arguments used mainly by representatives of the SDKÚ-DS, some of the supporters of the proposal, such as the KDH MP Vladimír Palko, argued not from the economic interests of Slovakia but the need to ensure its sovereignty as a state: "A state that does not have the power to set its own taxes is not a sovereign state".

Another disputed theme was the question of relations between the EU and the USA, where the government coalition in the years 2002–2006 apart from the KDH supported the policies of the USA. The most significant expression of such support was given by prime minister Mikuláš Dzurinda when he signed the letter of eight European leaders published in the London daily newspaper, the Times on 30 January 2003 in support of the USA's planned attack on Iraq, and Slovakia's subsequent participation in the post-war military occupation of Iraq. The "Atlanticist" orientation of the Slovak government in the years 2002–2006 lead to a counter-reaction in the form of the initiative for a referendum on Slovakia's membership of NATO in 2003) and demonstrations against the wars in Kosovo (1999) and later in Iraq (2003). In none of these cases was an alternative content for Slovak foreign policy formulated and a large part was played by criticism of the foreign policy of the USA implemented without the involvement of international institutions and without due regard for international law, which suggests support for the principle of multilateralism. This is confirmed by public opinion surveys carried out by the SAV Institute of Political Sciences in January 2004 which showed that 67.1% of respondents would prefer a world order based on the democratic agreement of the majority of states. An order based on agreement between superpowers was supported by only 14.2% of respondents and only 2.3% were willing to support a world with a single hyperpower. It is likely that the short interval after the Second Gulf War lead 75.5% respondents to admit that there are states who represent a threat to peace, and 40.4% of them to rank the USA in first place amongst such states. The "unilateralist" policy

practised by the USA can therefore be seen to have won little support amongst Slovak citizens despite the positive attitude of a part of the ruling elite in the years 2002–2006.

Christians and Traditionalists

In general, this concept is not seen as an alternative to the European discourse. In contrast to the civic model of the EU based on a procedural model of democracy and political integration independent of any political ideology or religion, the supporters of this conceptual model propose a Europe based on the traditions of Christianity. This concept is developed along lines laid down by the Vatican and the Catholic church. As it sees things, “Western lifestyles” represent a threat to Slovakia’s Catholic. In particular this conceptual apparatus turns the policy of the European parliament, where a large number of MEPs support a revision of the traditional model of the family as a universally valid and ideal model that the state should support, into “an expansion ... of cultural Euro-Marxism” (Palko, 2002). In contrast, Christianity is seen as the “deepest foundation of [European] unity” which is also the way to peace between nations (Pastiersky list 2002). At the same time, representatives of the Catholic church and defenders of the model of “Christian Europe” have reservations against the interpretation of human rights laid down by the strongest political currents in the EU and the EU Charter of fundamental rights, and therefore propose that the EU should not become a common area for the protection of human rights and that such matters should remain the prerogative of nation states.

The first political expression of this concept in relation to Slovakia’s approaching EU membership was the adoption of the “Declaration on the sovereignty of EU member and candidate states on cultural and ethical issues” on 30 January 2002, though this was mainly focussed on issues of reproductive behaviour. This concept was also included in the government manifesto for the years 2002–2006, whose priorities in European policy included “preservation of national identity in cultural-ethical affairs”. Subsequent developments showed the proponents of the “Christian Europe” model or the Christian state to be in the minority, however. Although the Slovak parliament adopted a resolution on the negotiations on the future form of the European Constitution on 26. 2. 2003 supporting a reference to God as the source of the fundamental values, spiritual unity and religious heritage of a united Europe, Slovak political representatives outside the KDH did not give this request their absolute support. In the end the question

European Idea and Slovak Policy since 2002

of ratification of the treaty between Slovakia and the Vatican, which would allow the practice of so-called conscientious objections in certain professions was the cause of the collapse of the government coalition in 2006, when the KDH remained isolated in its agenda. Even before that, in 2006, the KDH had been isolated in its opposition to the adoption of the European Constitution.

There was a different situation with regard to the prospects for Turkey's integration into the EU, however. In Slovakia support for the open character of the EU and its further expansion predominated, with a consensus on this matter between citizens and political elites. 73% of the population agree that further expansion of the EU will help it to play a more important role in the world. This does not apply in the case of Turkey, whose membership of the EU is supported by only 37% of Slovaks, compared to 50 percent who are opposed. Nevertheless, although this question had divided political elites in the past, when the Slovak parliament adopted a resolution supporting pre-accession negotiations with Turkey despite KDH objections on 30 November 2004 public discussion of this theme was minimal. Probably the only exceptions were the demonstration by 30 supporters of the civic initiative Voice for Europe against the admission of Turkey to the EU in July 2005, and the debate in the pages of the weekly magazine Slovo between an activist of this initiative and the left-wing commentator Judita Takáčová. This debate related less to the question of preserving the "Christian" character of Europe than to the ability of Turkey as an Islamic country to respect the rules in force in the EU.

The "Christian Europe" model is thus not in direct conflict with the concept of the European Union or European integration although in some areas it offers an alternative to current trends in the EU. Proponents of "Christian Europe" or the "Christian state", regardless of whether they identify with the nation state model or not, typically do not consider the current EU to be identical with the concept of European civilisation.

While the Christian strand in Slovak thinking about Europe, as represented by the Slovak Bishop's Conference amongst others, is often conceived as a counterbalance to "unhealthy nationalism" (Pastiersky list 2002), the defence of Christian principles sometimes combines with defence of the nation state. The Christian strand in political thought thus grows into traditionalist thought and the Slovak Republic is no longer seen as a state independent of religious

or political ideology. The question of “Slovakness” begins to be identified with a specific ideology when such traditionalists state: “Slovak commentary is controlled by persons that are not known to the public and serves anti-national interests.” The traditionalist current does not reject the concept of European integration *a priori* but its proponents think that it is primarily up to nation states to save its Christian character having given up on the formation of a Europe that would explicitly consider Christianity to be its spiritual foundation, and this can lead to open Euro-scepticism (Memorandum 2004). At present such thinking is mainly an intellectual concept.

While moderate representatives of traditionalism such as the Society for a Christian Slovakia, some members of the Matica Slovenská, the Štúr society, the Congress of Slovak Intellectuals and other organisations, see the traditional values of Christianity and the nation state as part of the European heritage Slovak society also includes some radical elements that see the process of European integration as being directly contrary to the cultural traditions of Slovakia, including Christianity. Here we could include radical nationalist groups such as Slovenská Pospolitosť, and also some Christian intellectuals who consider European integration to be a project openly directed against Christianity.

Slavs

In the 1990es the Slavic ideal, in the form of close cooperation with Russia, appeared from time to time as a potential alternative to European or Euro-Atlantic integration. Former prime minister Vladimír Mečiar voiced it when he said “If they don’t want us in the West, we will turn to the East”. Some politicians in the 1994–1998 government coalition (Ján Ľupták) even considered the Russian Federation as a partner that could guarantee the security of Slovak neutrality. The Slavic vector was a strong feature of the policy of the SNS, which tried to establish close contacts with Vladimir Zhirinovskiy’s nationalist Liberal Democratic Party of Russia and the Serbian radical party. Zhirinovskiy talked openly about Slovakia’s potential membership of a hypothetical bloc of Slavic and Orthodox states together with Bulgaria, Serbia, Greece and Macedonia, or Slovakia’s possible neutrality. The concept of close cooperation between the Slavic nations, not only the area of culture but also in the areas of security and politics was also a feature of those who advocated the neutrality of Slovakia, who were active mainly in the second half of the 1990es.

European Idea and Slovak Policy since 2002

In the end the consensus that formed around Slovakia's integration into Euro-Atlantic structures in the 2000–2001 period meant that the concept of neutrality ceased to be seen as a serious political alternative. The "Slavic" vector did not completely disappear from Slovak foreign policy, though it did undergo a fundamental modification. The concept of close cooperation with Slavic states became part of the foreign policy strategy of Slovakia after 2002, though it was never explicitly named. In contrast to the period when it was possible to consider it a challenge to Slovakia's Euro-Atlantic orientation, it became a part of Slovakia's "European strategy", which includes supporting the Western Balkan countries in seeking EU membership and also supporting pro-democratic development in the states of the former USSR, in particular Ukraine and Belarus. In all cases, Slovakia's most important partners include states where a high proportion of the population are Slavs. Even so, in the former Soviet states Slovakia implements policies that are in line with the integration groups that it aligns itself with. In Belarus it actively supports the democratic opposition and in the case of Ukraine it actively supported the so-called Orange Revolution, and within the EU it urges the offer of possible EU membership for Ukraine. Perhaps the strongest change in the perception of cooperation with Slavic states can be seen in the declaration of the SNS welcoming the invitation for the former Yugoslav republics of Serbia, Montenegro and Bosnia and Herzegovina to join the pre-accession programme Partnership for Peace (PfP) as "strengthening the position of Slavic states in NATO". Previously, the SNS had been the only political force whose election manifesto had explicitly emphasised "strong and intensive relations with states belonging to Slavic nations".

A certain revival in the idea of Slavic solidarity can be seen following Slovakia's accession to the EU. In addition to the policies mentioned above, which can be described as "Euro-Slavism" a discussion restarted in modified form on relations with Russia in Slovak foreign policy. This took place on the occasion of the summit of the leaders of the USA and Russia, George Bush and Vladimir Putin in Bratislava on 24 February 2005.

The then opposition leader Robert Fico claimed that the government of Mikuláš Dzurinda "had unambiguously aligned foreign policy with the American administration and just as grossly neglected relations with Russia." Although Fico requested that Slovakia adopt "its own

attitude” to states like Ukraine, Cuba, Belarus or Vietnam he did not specify what this attitude should be, and his remarks did not represent an expression of support for Russian foreign policy but rather support for a more active approach to the common foreign policy of the EU, in particular cooperation with France and Germany.

Discussion of the “Slavic” character of Slovak foreign policy was also encouraged by discussion of the final status of Kosovo in the first half of 2007. Although the Slovak political elites were generally more sympathetic towards Serbia and public discourse tended to reject options leading to the creation of an independent Kosovo without Serb consent, discussions did not dispute that the European Union should be the basic framework for implementing Slovakia’s interests as a nation state.

R. Fico revived the notion of Slavic solidarity in office as prime minister, when he cited the work of Ján Kollár during commemorations to mark the sixty-second anniversary of the end of the Second World War. Although the political scientist Miroslav Kusý declared this idea to be “sick and outdated”, it can also not be considered a challenge to Slovakia’s European orientation because, in contrast to Ľudovít Štúr, J. Kollár, whom Fico claimed as an ally saw the idea of Slavic solidarity mainly as a cultural concept.

The same applies to other activities such as the European Congress of Maticas of Slavic Nations, which took place in March 2007 in Martin, Slovakia or the declaration of the Magna Charta of the Slavic Nations during the National Commemoration of Ss. Cyril and Methodius at Devin initiated by organisations with relatively limited influence such as the Association of Slovak Intellectuals, Roots and Slovakia Plus, which had a largely cultural character.

The statements of Ján Čarnogurský have a different character. Although on the one hand he supported Slovakia’s membership of the EU, he was opposed to NATO membership. In his opinion it is not in Slovakia’s interest to cooperate closely with the USA. He argued for stronger relations with Russia based on historical reasons relating to the experience of the followers of Štúr, the founders of the Matica Slovenská and the participants in the Slovak National Uprising. Čarnogurský is the only Slovak politician to argue strongly for close cooperation between Slovakia and Russia beyond the limits of Slovakia’s current geopolitical alignment. He no longer participates actively

European Idea and Slovak Policy since 2002

in politics but he is the head of the Slovak–Russian Society, which has members in the political elite including the SNS MP Anna Belousovová and the former minister of economy Ľudovít Černák.

The marginal Slovak Revival Movement and the Association for Slavonic Solidarity, which previously focussed on more cultural activities, promote a radical form of the concept of political cooperation between Slavic nations. Representatives of these two initiatives took part in the ninth Slavonic Congress in Minsk from 1–3 July 2005, which was organised under the patronage of the Belarusian president Alexander Lukashenko. That this was not just a one-off, is shown by the fact that representatives of the Slovak Revival Movement also took part in an international conference dedicated to “the anniversary of the victory of the Slavic nations over the Germans in the Great Patriotic War” held from 8–9 May 2006, again under the patronage of the Belarusian president.

The existence of the Slovak-Russian Society, whose activities extend across the Slovak political spectrum, and certain cultural activities show that the potential for the formulation of pro-Russian options in foreign policy continues to exist in Slovakia. Although we may be sceptical about the prospects of such options in the current geopolitical situation, they represent probably the most serious challenge to the European or Euro-Atlantic conception of Slovakia’s foreign policy and civilisation identity.

Conclusion

Despite the strong public support for deeper European integration and a stronger role for the EU in international affairs, perceptions of the EU as a space for implementing national or group interests are still rare in Slovak society. Evidence of this comes from the low turnout for the European parliamentary elections in 2004, in which Slovakia had the lowest turnout in the whole EU (only 16.96%) and also the fact that in autumn 2005 only 25% of Slovaks thought that their opinion could have any impact on EU decisions while 68% held the opposite opinion, which is significantly lower than the EU average – 34% and 59%. Despite the high rate of sympathy for adoption of the European Constitution, only 25% of Slovaks believe that it will be adopted before 2020.

EU membership is thus seen in Slovak society as a means of satisfying internal needs and improving domestic social, economic and political conditions as part of the process for “catching up in modernisation”

which began after 1989. In the case of Slovakia the objectives of “catching up” are the standards existing in the developed EU member states. In these circumstances, it is a logical outcome that Slovak society currently sees itself more as a passive player than an active participant in European politics.

There are also differences between the way citizens see the EU and the way it is perceived by political elites. The Slovak public has a more positive view of the EU than its political representatives. Euro-scepticism in the form of a concept or of intuitive reactions is more a project of the political elites than an expression of citizens’ fear of their new experience. In Slovakia and a number of other new EU member states, in contrast to Norway, Euro-sceptic moods and stereotypes are a defensive tool employed by the national elite in an attempt to use nationalism to combat real or imagined threats to their legitimacy both from European institutions and from their own citizens, who are dissatisfied with their performance since the culmination of the post-communist transformation.

Identita Maďarov na Slovensku

Zuzana Poláčková, *Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied*

Základným obsahom môjho príspevku je konštatovanie, že na maďarskú identitu môžeme nazerať z viacerých uhlov a analyzovať jej viaceré dimenzie a atribúty. Má spoločensko-politický, ideologický, historický a kultúrny, ale aj mediálny rozmer. V súčasnosti najväčší vplyv na formovanie verejnej mienky má televízia a noviny. V tomto kontexte, samozrejme, závisí od žurnalistov a médií, akú dimenziu sa rozhodnú prezentovať.

V súčasnosti nám médiá neustále servírujú obraz zhoršujúcich sa slovensko-maďarských vzťahov tak vo vnútri SR, ako aj na úrovni bilaterálnych vzťahov Slovenska a Maďarska. Táto problematika dokonca ovplyvňuje (vraj) aj postavenie SR v EÚ. V septembri a októbri 2007 sa rokovalo o (ne)zrušení pozastavenia členstva strany SMER v Strane európskych socialistov. Hlavnými medializovanými témami boli dekréty prezidenta ČSR Edvarda Beneša, návrhy na zmierenie, resp. ospravedlnenie sa maďarskej či slovenskej strane a naopak, poprípade údajné agresívne napadnutie etnickej Maďarky Hedvivy Malinovej etnickými Slovákmi. V médiách dominovali dvaja predstavitelia politického života na Slovensku, a to Ján Slota zo SNS a Pál Csáky z SMK, ktorí sa navzájom urážali a neštítali sa ani hrubých vulgárnych výrazov. Predstavitel SMK Pál Csáky sa síce choval navonok uhladenejšie, ale presadzoval záujmy svojej strany naozaj dôsledne. Prenášal a sprostredkúval problémy slovenskej politickej scény nielen do Maďarska, čo malo spätný dopad na slovensko-maďarské bilaterálne vzťahy a vzťahy v rámci V4, ale podľa Revue de presse du vendredi 20. septembra 2007 predseda parlamentu Pavol Paška obvinil Pála Csákyho, že sa snaží zdiskreditovať SR v orgánoch EÚ.

„Vyhlásenie nedotknuteľnosti Benešových dekrétov by v dnešných časoch mohlo znamenať posvätenie legislatívneho návrhu na čisto etnickom a hromadnom základe a jeho zavedenie do noriem Európskej únie, ktorej sú legislatívne návrhy takéhoto typu cudzie.“ Uvádza sa to v oficiálnom liste, ktorý predsedovi Výboru pre občianske slobody, spravodlivosť a vnútorné veci Európskeho parlamentu (LIBE) Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs Jean-Marie Cavadovi minulý týždeň poslala skupina piatich poslancov Európskeho parlamentu (EP)

z Európskej ľudovej strany. Medzi tými, ktorí sa pod list podpísali, sú dve europoslankyne z Maďarskej republiky Kinga Gál a Magda Kósáné Kovács, ďalej Ewa Klamt a Manfred Weber z Nemeckej spolkovéj republiky a slovenská europoslankyňa Edit Bauer. List sformulovali pred tým, ako Národná rada SR 20. septembra schválila uznesenie o nedotknuteľnosti povojnových dokumentov. V liste sa ďalej píše, že posvätenie Benešových dekrétov spôsobom, ktorý zvolil slovenský parlament, by dal etnický základ zásadám o slovenskom občianstve, nevyhnutne by vylúčil alebo degradoval približne pol milióna etnických Maďarov žijúcich na Slovensku a podkopal ich možnosti v uplatňovaní ich občianskych práv. „Je jasné, že schválenie tohto projektu by bolo nezlučiteľné so záväzkami, ktoré Slovensko prijalo, keď sa stalo členom Európskej únie v roku 2004,“ uvádza sa v liste Cavadovi. „Radi by sme Vás, ako predsedu Výboru LIBE, požiadali, aby ste na tento nehanebný projekt upozornili predsedu Európskeho parlamentu Hansa-Gerta Pötteringa, s cieľom zastaviť túto iniciatívu, ktorá by viedla k hrubému porušeniu šiesteho článku Zmluvy o Európskej únii. Ak bude projekt schválený, budeme radi, ak záležitosť zaradíte do rokovacieho programu Výboru LIBE,“ končí sa list skupiny piatich europoslancov. Ďalší list tomu istému predsedovi LIBE poslal predseda SMK Csáky, v ktorom označuje SNS ako extrémistickú a rasistickú stranu. Na základe tohto listu potom skupina europoslancov (podľa citovaného zdroja predovšetkým nemeckých) podnietila živú diskusiu v Európskom parlamente s cieľom dohodnúť sa, že postup slovenského najvyššieho legislatívneho orgánu bol v rozpore s princípmi, na ktorých je založená EÚ.

Dnes už je jasné, a europoslankyňa Smeru Monika Flašíková-Beňová to v stredu 3. 10. 2007 pre agentúru SITA potvrdila, že predsedníctvo Strany európskych socialistov pravdepodobne nebude o otázke členstva Smeru vôbec rokovať. „*Možno je to tak aj lepšie,*“ uviedla poslankyňa po pracovnom stretnutí s členmi maďarskej delegácie v PES a niektorými vplyvnými europoslancami. V tomto kontexte je zaujímavé uviesť aj pohľad nezávislého analytika z Bruselu, ktorý hodnotí slovensko-maďarské rozpory s odstupom. Konštatuje, že napriek tomu, že v médiách zaznievajú hlavne hlasy slovenských a maďarských nacionalistov, na Slovensku objektívne existujú aj iné pohľady na slovensko-maďarské vzťahy.

Na základe takéhoto krátkeho zhrnutia súčasných slovensko-maďarských vzťahov v politike SR by sme si mohli položiť otázku, aký je skutočný slovensko-maďarský vzťah, hodnotený nezávisle od výrokov

Identita Maďarov na Slovensku

hlavných predstaviteľov SNS a SMK? Prečo sa v SR neustále reprodukuje etnické napätie v spoločnosti? V rámci týchto otázok sa vo svojom vystúpení „Identita Maďarov na Slovensku“ sústredím na tri základné myšlienky, ktoré považujem v súvislosti s touto problematikou za nosné. V prvom rade sa pokúsím o stručný výklad termínu identita a jeho interpretáciu v rámci spoločenských vied. Po druhé, podľa môjho názoru je potrebné interpretovať koncept identity v rámci transformujúcich sa spoločností stredo európskych štátov v kontexte rozvoja občianskej spoločnosti a demokracie; v geopolitickom priestore strednej a východnej Európy to znamenalo posilňovania etnicity a partikulárnych záujmov. V tretej časti môjho vystúpenie budem analyzovať maďarskú identitu na Slovensku v kontexte historických a spoločensko-politických premien v 20 storočí.

Fenomény a inštitúcie, ktoré dnes majú bezprostredný vplyv na európsku integráciu – nacionalizmus, demokracia, ľudské práva, menšiny, inštitucionalizácia integračného procesu, kolektívna bezpečnosť – boli prítomné už v spoločensko-politickej realite po I. svetovej vojne. Povaha týchto problémov, schopnosť revitalizácie, ťažkosti s ich riešením a odstránením spočívajú čiastočne aj v ich tabuizácii, t. j. nedostatočnej analýze spoločenskými vedami v bipolárnej Európe po II. svetovej vojne. V súčasnosti európsky rozmer vnáša do výskumu nové aspekty, ktoré ho posúvajú iným smerom. Pojmy ako etnický konflikt, neznašanlivosť a antagonizmy, sú posúvané do úzadia. Dominujú otázky dôležité pre vývoj v regióne, demokratizáciu spoločnosti – vývoj občianskej spoločnosti, a v neposlednej miere aj komparácia týchto fenoménov v rámci „starých“ a „nových“ členských štátov EÚ. V SR sa takýto prístup presadzuje predovšetkým v orientácii na výskum európskej histórie, európskych regiónov, kategórie občianstva a stupňa demokratizácie a vývoja občianskej spoločnosti v oblasti strednej Európy. Európsky výskum smerovania a ďalšieho vývoja občianskej spoločnosti sa zameriava predovšetkým na otázky azylu a imigrácie, z tohto hľadiska je neustála revitalizácia nacionálnej otázky anachronizmom.

Teoretický termín identita je pre účely mojho príspevku najlepšie prezentovateľný v konkrétnych súvislostiach, a síce v rámci vzťahu občianskej a národnej, resp. etnickej identity. Ak dovoľíte, budem teraz citovať myšlienky pani profesorky Gbúrovej, ktorá sa v článku Medzi národným a občianskym (k problematike vzťahu národnej a občianskej identity) pregnantne vyjadruje k ich vzťahu. Vzťah národnej a občianskej identity sa stal v politologickej, sociologickej, ale aj v historickej literatúre

vo svete, ale v poslednom čase aj na Slovensku, diskutovanou otázkou. Podľa nej sa najčastejšie vymedzuje ako vzťah antinómie. Na jednej strane je tu predstava národného spoločenstva založeného na myšlienke občiansko-právnej spoločnosti s demokratickým riadením, na druhej strane je tu predstava etnického spoločenstva – národa nárokovujúceho si na vlastný suverénny štát, prípadne na iné historické územia v inom štáte. Kým v „otvorenom“ národe sa predpokladá bezproblémový rozvoj konsenzuálnej demokracie a v jej rámci rozvoj partikularizmov, v etnicky uzavretom spoločenstve sa, naopak, predpokladá preferencia národnej identity na úkor ostatnej identifikačnej škály občana, pričom sa nevyučuje, že táto identita môže nadobudnúť až nacionalistické atribúty.

V odbornej literatúre sú zastúpené aj iné modely vzťahu občianskeho a etnického. Niektorí autori píšu v súvislosti s režimami v strednej Európe, ale aj v baltických štátoch o forme etnickej demokracie. Tento model etnickej demokracie je pomerne nový. Jeho základnými črtami sú štátoprávna ideológia založená na národnohistorickom mýtuse, prítomnosť autochtónnej menšiny, disponujúcej podobným systémom etnohistorických mýtusov, ktorú štátotvorná majorita vníma ako potenciálne nebezpečenstvo a súčasne snaha vytvárať demokratické inštitúcie takým spôsobom, aby v nich mal kontrolu štátotvorný národ. Pre oblasť strednej a juhovýchodnej Európy je z môjho pohľadu najrelevantnejší model vzájomnej komplementarity, či dopĺňania sa oboch identít.

Na ilustráciu tohto konštatovania by som chcela uviesť, že 90. roky 20. storočia sa po pokojných revolúciách v roku 1989, prejavili ako obdobie vzrastajúceho nacionalizmu, ktorý sa ukázal byť jedným z problematických faktorov demokratizácie a transformácie spoločností v strednej a juhovýchodnej Európe. Nárast etnického nacionalizmu a s tým spojených otázok ochrany etnických menšín v tomto geopolitickom priestore strednej a juhovýchodnej Európy bol predmetom spoločenského diskurzu a objektom výskumu v spoločenských vedách.

V tejto súvislosti by som chcela zdôrazniť, že toto územie nie je jedným miestom etnických konfliktov v Európe. Okrem susedných krajín v našom geopolitickom priestore, môžeme spomenúť udalosti v Severnom Írsku, Baskicku, na Korzike, či iných miestach v rámci samotnej západnej Európy. Súčasne nové problémy „multikulturálneho“ života a medzietnického spolužitia v západoeurópskych mestách, spôsobené masovou imigráciou ľudí z mimoeurópskych oblastí, vytvorili nový druh citlivosti na problémy etnickej neznášanlivosti vo vlastnom prostredí v západnej Európe. Miera násilia v bývalej Juhoslávii, ako aj etnické

Identita Maďarov na Slovensku

rozpory v iných častiach bývalej komunistickej východnej Európy, boli vnímané západoeurópskou verejnosťou, médiami a akademikmi ako niečo kvalitatívne odlišné z viacerých dôvodov. Fakt, že takéto a násilie a „agresívny nacionalizmus“ sa objavili na území, ktoré sa iba nedávno zbavilo komunistických režimov, na území, na ktorom prebiehala spoločenská transformácia, iba posilňoval dojem, že situácia by sa tu mohla vyvinúť nepriaznivejšie ako v oblastiach s podobnými problémami v západnej Európe. Aj skutočnosť, že práve tieto štáty východnej a strednej Európy, kde v 90-tych rokoch vzrastalo etnické napätie, sa uchádzali o členstvo v Európskej únii, posilnila záujem západoeurópskej verejnosti o pozorné sledovanie vývoja v tejto oblasti. Malá informovanosť a dlhotrvajúce bariéry v komunikácii počas trvania bipolárneho rozdelenia Európy prispeli k tomu, že nielen reportáže v tlači, ale aj niektoré vedecké články vychádzali z určitého rámca predsudkov a stereotypov.

Seriózne vedecké články a publikácie však správne reflektovali skutočnosť, že stredná a juhovýchodná Európa prešli špecifickým historickým, kultúrnym a politickým vývojom, ktorý zahŕňal ideologický a kultúrny podmienený etnický nacionalizmus, slabosť demokratickej a štátnej tradície v oneskorene vzniknutých tzv. národných štátoch, na území ktorých po prvej svetovej vojne žili veľké etnické menšiny. Ďalším určujúcim faktorom pre vývoj spoločnosti bolo aj dedičstvo tzv. komunistických režimov, ktoré v sociálno-politickej oblasti prispelo k posilneniu určitých typických sociálno-politických črt v regióne. Ďalším faktorom je aj skutočnosť, že jednotlivé štáty v regióne majú v tomto ohľade špecifické črty a s ohľadom na rozdielny historický, sociálno-kultúrny a politický vývoj. Nie je vedecky korektné simplicisticky zovšeobecňovať určité fenomény. Proces transformácie znovu vyzdvihol do popredia otázky nacionalizmu, etnické antagonizmy a otázky postavenia národnostných menšín. Historické determinanty týchto fenoménov sa znovu dostali do popredia vedeckej diskusie. Ich interpretácia, zaťažená ideológiou, odlišným výkladom, mýtusmi a klišé, zase ovplyvňovali a ovplyvňujú politický život. Nacionalizmus a etnické problémy sa tak stali súčasťou politického života v transformujúcich sa štátoch v tomto regióne a nástrojom na presadzovanie mocenských záujmov. Nedostatočne rozvinutá občianska spoločnosť, v tomto kontexte aj nedostatočná lojalita voči štátu, slabosť demokratických inštitúcií, veľakrát umožňuje v tomto priestore predradiť partikulárny záujem nad všeobecný, čo v rámci historicky a ideologicky zaťaženého politického prostredia zvyšuje etnické napätie. To má spätný vplyv na mnohé otázky spoločenského a politického života v danom štáte a regióne a prenáša sa aj do európskych štruktúr.

V ďalšej časti svojho vystúpenia by som sa chcela sústrediť aj na iné pohľady na maďarsko-slovenský vzťah a na maďarskú identitu, ktoré sa usilujú o konciliantnejší prístup. V tomto ohľade je potrebné dodať, že aj v rámci SMK a ostatných strán slovenského politického spektra zaznievajú aj hlasy, ktoré sa snažia o inú interpretáciu vymenovaných problémov. Béla Bugár, bývalý predseda SMK, citujem podľa webovej stránky Ústredia Slovenskej kresťanskej inteligencie: „Pre mňa je očividné, že jednou z najväčších úloh nielen v maďarsko-slovenských, ale aj v stredoeurópskych, európskych, dokonca aj v globálnych reláciách je to, aby sme sa naučili žiť s mnohorakou minulosťou. Mladšie generácie musia spoznať minulosť bez hnevu a zaujatosti. To nie je malá úloha. Najmä ak si uvedomíme, že k našej kultúrnej pamäti patria aj negatívne tradície – ako memento, aby sme zachovávali zmier a krotili svoje partikulárne záujmy.“ Takisto by som v tomto kontexte chcela citovať aj podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Dušana Čaploviča, ktorý na margo výmeny názorov medzi slovenskými a maďarskými politikmi konštatoval, že do modernej európskej politiky a navyše do modernej EÚ nepatrí národný egoizmus, šovinizmus a revizionizmus.

V tomto zmysle ma ďalej zaujal aj článok Lászlóa Szigetiho z 22. 9. 2007 uverejnený v SME s názvom „Neukončená záležitosť jedného martýra“, v ktorom sa autor venuje téme stretu dvoch maďarských hodnotových svetov – rozdielu medzi Béloom Bugárom a Miklósom Durayom a jeho súčasným nasledovníkom v osobe Pála Csákyho. Pre slovenskú a maďarskú verejnosť, ako aj vedeckú komunitu, je článok zaujímavý preto, lebo ho napísal vzdelaný príslušník maďarskej menšiny. Konštatuje v ňom, že Durayove jednostranné maďarské postoje zaťažujú slovensko-maďarské vzťahy a maďarská ideológia ho spájala predovšetkým s maďarskými vládami Antalla a Orbánovho Fideszu. Podľa Szigetiho SMK už v roku 1998 opustila tieto anachronistické postoje, ktoré okrem iného spočívali aj v tom, že celé slovenské politické spektrum bolo chápané ako apriórny nepriateľ Maďarska. Bugárovská koncepcia vychádza pragmaticky z toho, že Maďari musia žiť aj na Slovensku a podstatná je spoločná dohoda v podstatných a zmysluplných otázkach na základe spoločného dialógu. V tomto zmysle je bugárovské energické uplatňovanie ekonomických, ľudskoprávných, vzdelávacích a kultúrnych hodnôt v opozícii proti durayovskej konštrukcii identity vládnucej od Trianonu, v ktorej občianske vedomie Maďarov neodráža vedomý a empatický vzťah, ale len jeho formálnu a povinnú podobu. Aj keď Szigeti dodáva že, za takéto konštrukt nenesú zodpovednosť iba Maďari.

Identita Maďarov na Slovensku

bugárovská koncepcia sa usiluje o symbiózu maďarskej národnej a slovenskej občianskej identity.

V stručnosti ku konceptu bugárovej konštrukcie maďarskej identity. „Možnosť zmierenia na Slovensku nespočíva v revízii hraníc, ale v legitimizovaní trojitej identity Maďarov žijúcich na Slovensku. Na to by však bolo treba, aby politická elita Slovenskej republiky, stojacej pred vstupom do Európskej únie, pochopila príkaz doby, nevyhnutnosť zmeny paradigmy. Aby pochopila, že jedinou schodnou cestou pre európske štáty je výmena utopického pojmu *politického národa* pojmom *politického spoločenstva*, ktorý realistickejšie odzrkadľuje skutočný stav, výmena programov slúžiacich ideí *národného štátu* za program zaručujúci blahobyt a mier *multietnického štátu* s mnohými národnosťami. V slovenskom politickom spoločenstve a multietnickom štáte 21. storočia by sa zachovávanie princípu partikularizmu a subsidiarity nevyčerpávalo uplatňovaním hľadísk na úkor iných, ale by poskytovalo štátoprávne podporovanú šancu na plnenie povinností, ktoré si sami určíme. Toto riešenie založené na konsenzuálnom zmierení a vzájomnej solidarite by poskytlo aj Európe upokojujúcu filozofiu riadenia multietnického občianskeho štátu.“ Napriek tomu sa to však v súčasnosti v praxi nerealizuje, na čele SMK stojí iný politický predstaviteľ, Pál Csáky, ktorý zľahčuje váhu a rolu občianskeho vedomia. Znovu sa dostáva na pretras idea jednotného politického národa, maskovaná presadzovaním záujmov maďarskej menšiny na Slovensku. V tomto ohľade je veľmi zaujímavé vytvorenie Stálej maďarskej konferencie, inštitúcie vytvorenej za vlády Orbánovho FIDESZU, ktorá sleduje situáciu menšín v susedných štátoch, financuje ich kultúrne a vzdelávacie inštitúcie a súčasne podľa Szigetihó, splňa funkciu politickej integrácie maďarského národa.

Iný aspekt pohľadu predstavujú výskumy verejnej mienky uskutočnené v 90. rokoch a v roku 2006. Poskytujú totiž diametrálne objektívnejšiu analýzu slovensko-maďarských vzťahov. Na ich základe je zrejmé, že tieto vzťahy sú oveľa menej kontroverzné a obyvateľstvo slovenskej a maďarskej národnosti žijúce na zmiešanom území južného Slovenska ich chápe viac-menej pozitívne. V tejto súvislosti uvediem dva zaujímavé výskumy verejnej mienky: výskum, ktorý sa uskutočnil pod vedením Petra Hunčíka v roku 1995 a výskum, ktorý sa uskutočnil pod vedením Štefana Šutaja v roku 2006. Oba zhodne, s odstupom vyše 10 rokov, uvádzajú výsledky o kladnom spolunažívaní Slovákov a Maďarov na zmiešaných územiach južného Slovenska. Pýtam sa preto, nemala

by verejnosť vedieť viac aj o týchto nezávislých výskumoch? Občianska verejnosť by nebola neustále zahlcovaná len negatívnymi informáciami a provokáciami, ale dozvedela by sa aj o tom, ako občania SR spolunajívajú v reálnom každodennom živote.

Skutočnosť, že Slovensko sa prednedávnom stalo plnoprávnym členom EÚ, pravdepodobne spôsobí zmeny v nazeraní a obraze postavenia maďarskej menšiny. Pre úspešnú integráciu Slovenska do Európskej únie, bude maďarská menšina a vývoj jej postavenia vo väčšinovej spoločnosti významným ukazovateľom stupňa zrelosti demokracie a politickej kultúry na Slovensku. To samozrejme neznamená, že by Európska únia bola schopná pomôcť Slovensku vyriešiť otázku postavenia maďarskej menšiny na Slovensku; na druhej strane overené mechanizmy riešenia a konsolidácie interetnických vzťahov v strednej a východnej Európe by mohli prispieť k riešeniu a konsolidácii zložitých interetnických vzťahov v multikulturálnej západoeurópskej spoločnosti. Súčasne pravdepodobne dôjde k vytvoreniu všeobecnej stratégie riešenia multietnických problémov na najvyššej európskej úrovni.

Identity of Hungarians in Slovakia

Zuzana Poláčková, *Institute of Political Sciences, Slovak Academy of Sciences*

My contribution is based on the premise that Hungarian identity can be viewed from a number of angles and analysed in terms of multiple dimensions and attributes. It has socio-political, ideological, historical and cultural aspects. The question of presentation in the media is also important. At present television and newspapers have the greatest influence in the formation of public opinion. In this context journalists and media owners naturally decide which dimensions will be presented through the media.

At the present time the media are repeatedly serving us an image of worsening Slovak-Hungarian relations both within Slovakia and at the level of bilateral relations between Slovakia and Hungary. This issue even has an (alleged) effect on Slovakia's standing within the EU. In September and October 2007 discussions took place regarding the (non-)termination of the suspension of government

Identity of Hungarians in Slovakia

coalition party Smer's membership of the European Socialist Party. The main themes that featured in the media were the decrees of ČSR president Edvard Beneš, proposals to settlements and apologies to be issued by Hungarians or Slovaks, and the alleged assault on the ethnic Hungarian Hedviga Malinová by ethnic Slovaks. The media were dominated by two representatives of political life in Slovakia, Ján Slota of the Slovak National Party (SNS) and Pál Csáky of the Hungarian Coalition Party (SMK), who insulted each other and did not draw the line at vulgar expressions. The representative of the SMK, Pál Csáky, may have had the smoother finish, but he went a long way in pursuing the interests of his party. He not only carried Slovak political problems into Hungary, which lead to negative developments in bilateral relations between Slovakia and Hungary and also within the V4 group, but also tried to discredit Slovakia in EU bodies, according to comments of the speaker of the parliament Pavol Paška reported in the *Revue de presse du vendredi* on 20 September 2007.

"A declaration on the inviolability of the Beneš decrees could amount to a legislative proposal based entirely on ethnic and collective principles and its introduction into European Union law, to which such proposals are alien." This quote is taken from a letter sent to Jean-Marie Cavada the chairman of the European Parliament (LIBE) Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs last week by a group of five MEPs belonging to the European People's Party. The signatories included two MEPs from Hungary, Kinga Gál and Magda Kósáné Kovács, Ewa Klant and Manfred Weber from Germany the Slovak MEP Edit Bauer. They wrote the letter before the Slovak parliament adopted a resolution on the inviolability of the post-war documents on 20 September. The list goes on to claim that consecration of the Benes decrees in the manner chosen by the Slovak parliament would put an ethnic foundation under Slovak citizenship, would exclude or degrade approximately half a million ethnic Hungarians living in Slovakia and undermine their ability to exercise their civic rights. "It is clear that the adoption of this project would be incompatible with the commitments that Slovakia made when it became a member of the European Union in 2004," claims that letter to Cavada. "We would like to ask you, as chairman of the LIBE committee, to inform the President of the European Parliament, Hans Gert Poettering, with a view to preventing this initiative, which would lead to a gross breach of the sixth article of the Treaty on European Union. If the project is adopted, we would be grateful if you would include the matter in the agenda of the LIBE Committee," ends the letter

of the group of five MEPs. SMK leader, Csáky also wrote to the chairman of the LIBE committee branding the SNS an extremist and racist party. Using this letter, a group of MEPs (according to the cited source, mainly Germans) initiated a lively discussion in the European Parliament with the goal of passing a motion that the supreme legislative body of the Slovak Republic was acting contrary to the principles on which the EU is based.

It is now already clear, as confirmed for the SITA agency by Smer MEP Monika Flašíková-Beňová on Wednesday 3.10.2007, that the leadership of the European Socialist Party will probably not even discuss the question of Smer's membership. *"Maybe this is for the best,"* the MEP said after a working meeting with members of the Hungarian delegation in the PES and certain influential MEPs. In this context, it is interesting to mention the opinion of an independent analyst in Brussels who is able to take an unbiased view of Slovak-Hungarian disputes. He says that despite the fact that the media report mainly the opinions of Slovak and Hungarian nationalists, there are clear alternative views on Slovak-Hungarian relations in Slovakia.

This brief summary of current Slovak-Hungarian relations in Slovak politics raises the question of what the true state of Slovak-Hungarian relations is, independently of the statements of the leading figures in the SNS and SMK. Why does ethnic tension constantly reproduce itself in Slovakia? Within the context of such questions, my presentation *"The Identity of Hungarians in Slovakia"* focuses on three basic thoughts, that I consider to be crucial to this issue. In the first place, I will try to briefly outline the meaning of the term identity as it is used in the social sciences. Secondly, I believe it is necessary to interpret the social understanding of identity in the transitional Central European states in the context of the development of civil society and democracy; in the geopolitical territory of Central and Eastern Europe this means the strengthening of ethnicity and special interests. In the third part of my talk I will analyse Slovak identity in Slovakia in the context of the historical and socio-political changes of the twentieth centuries.

The phenomena and institutions that currently have a direct influence on European integration – nationalism, democracy, human rights, minorities, institutionalisation of the integration process, collective security – were already present in the socio-political reality established by the First World War. The character of these problems, the capacity for revitalisation, the difficulty of solving and removing them relates

Identity of Hungarians in Slovakia

partly to the fact that they became taboo, i. e. received insufficient analysis by the social sciences in the bipolar Europe that came into existence after the Second World War. At present the European dimension is adding new aspects to research, which are taking it in different directions. Concepts like ethnic conflict, intolerance and antagonisms have been moved into the background. The dominant questions important for the development of the region, the democratisation of society – the development of civil society and comparison of such phenomena in “old” and “new” EU member states. In Slovakia this approach is applied mainly in the orientation to research into the history of Europe, the European regions, categories of citizenship and the level of democratisation and the development of civil society in the Central European area. European research into the direction and further development of civil society focuses mainly on issues of asylum and immigration, from which point of view the continual return of national questions seems like an anachronism.

For the purposes of my talk, it is easiest to present the theoretical term identity by means of specific examples in the context of the relationship between civic and national or ethnic identity. In this context, I would like to quote the thoughts of Professor Gbúrová, who gave a very apt definition of this relationship in her article “Between the national and the civic (on the problem of the relationship between national and civic identity)”. The relationship between national and civic identity has become a widely discussed issue in the literature of the political sciences, sociology and historiography around the world, and recently also in Slovakia. In her opinion the relationship is most often defined as a contradiction. On the one hand there is the idea of a national society based on the concept of a society with civil rights and a democratic form of government; on the other hand there is the concept of an ethnic society – nation claiming its own sovereign state and/or other historical territories in another state. While the “open” nation is expected to develop consensual democracy without problems, and for special interests to develop within the democratic framework, in the ethnically closed society there will be a preference for national interests at the expense of other forms of identity citizens could adopt and it is possible that such an identity will become nationalistic.

The literature in the field also presents other models of the relationship between the civic and the ethnic. Some authors write about the forms of government in Central Europe and the Baltic States

as ethnic democracies. The model of ethnic democracy is relatively new. Its basic characteristics are a constitutional ideology based on a national historical myth, the presence of an autochthonic minority with a similar system of ethno-historical myths, which the nation-forming majority sees as a potential danger. The nation-forming majority therefore seeks to create democratic institutions in a manner that ensures that such institutions remain under their control. I see it as the most relevant model for allowing both sorts of identity to co-exist in Central and South-Eastern Europe.

By way of an illustration of this statement, consider the how the 1990es, after the peaceful revolutions of 1989, were a time of rising nationalism, which proved to be a complicating factor for the democratisation and transformation of the societies of Central and South-Eastern Europe. The growth of ethnic nationalism and the related issue of the protection of ethnic minorities in the geopolitical region of Central and South Eastern Europe has been the subject of social discussion and the object of research in the social sciences. In this context, I would like to emphasise that this region is not the only site of ethnic conflict in Europe. As well as the neighbouring countries in our geopolitical region, we can point to events in Northern Ireland, the Basque Country, Corsica and other places even in Western Europe. The new, contemporary problems of "multicultural" life and interethnic co-existence in the cities of Western Europe associated with the mass immigration of people from outside Europe has created a new kind of sensitivity to problems of ethnic intolerance within Western Europe itself. The level of violence in former Yugoslavia and ethnic disputes in other parts of former Communist Eastern Europe have been seen as something qualitatively different for a number of reasons. The fact that such violence and "aggressive nationalism" appeared in lands that had only recently cast off their Communist regimes, in lands that were undergoing social transformation, only strengthened the impression that the situation could end up worse than in areas of Western Europe with the same problems. The fact that the states of Central and Eastern Europe where ethnic violence increased in the 1990es were applying for membership of the European Union strengthened the interest of the Western European public in following developments in this area. A lack of information and long lasting barriers in communication during the bipolar division of Europe contributed to the fact that not only press reports but also some academic articles were based on a certain framework of prejudices and stereotypes.

Identity of Hungarians in Slovakia

Serious academic articles and publications, however, correctly reflected the fact that Central and South-Eastern Europe had undergone a specific historical, cultural and political development, that included the ideological and cultural conditions of ethnic nationalism, the weakness of the democratic and state tradition in recently established so-called nation states on territories where large ethnic minorities had remained after the First World War. Another defining factor in the development of societies in this region was the heritage of the so-called Communist regimes, which contributed to the development of certain socio-political characteristics in the region. Another factor is the special characteristics of certain states in the region resulting from their different historical, socio-cultural and political development. The simplistic generalising of certain phenomena is not conducive to effective research. The transformation process once again brought into the foreground questions of nationalism, ethnic antagonisms and questions regarding the status of national minorities. The historical determinants of such phenomena once again became central to academic discussions. Their interpretation was made difficult by ideology, divergent interpretations, myths and clichés and was and continues to be affected by politics. Nationalism and ethnic problems thus became a part of political life in the transitional states in this region and an instrument for those who sought to obtain and exploit power. The insufficient development of civil society and in this context a lack of loyalty to the state and the weakness of democratic institutions, frequently enable special interests to triumph over general interests in this region, which increases ethnic tension in a political life that is already heavily burdened by history and ideology. This has a bad influence on many issues in social and political life in the given state and region and can even infect European structures.

In the next part of my talk I would like to concentrate on other views of Hungarian-Slovak relations and a Hungarian identity that aims for a more conciliatory approach. In this context it is necessary to mention that even within the SMK and other parties of the Slovak political spectrum there are voices that call for a different interpretation of the problems mentioned above. Béla Bugár, the former leader of the SMK, says, in a document taken from the website of the Federation of Slovak Christian Intellectuals: "For me it is clear that one of the most important tasks facing not only relations between Hungary and Slovakia but relations throughout Central Europe, Europe and even the world as a whole is how we can learn to live with different

interpretations of the past. Younger generations must be able to face the past without anger or bias. This is no small task. Particularly if we are aware that our cultural memory includes negative traditions – as a reminder that we should keep the peace and tame our special interests.” In this context I would also like to quote the deputy prime minister for knowledge society, European affairs, human rights and minorities, Dušan Čaplovič, who said of the exchange of opinions between Slovak and Hungarian politics that national egoism, chauvinism and revisionism have no place in modern European politics and certainly not in the modern EU.

An interesting article in this area was published in the SME daily newspaper by László Szigeti on 22. 9. 2007 under the title “Neukončená záležitosť jedného martýra” (The unfinished business of one martyr), in which the author discusses the topic of two Hungarian value worlds – the difference between Béla Bugár and Miklós Duray and his current successor in the person of Pál Csáky. The article is interesting for the Slovak and Hungarian public and for the academic community because it was written by a member of the Hungarian minority. It states that Duray’s unilateral Hungarian position is burden on Slovak-Hungarian relations and his Hungarian ideology links him most closely to the Hungarian governments of Antall and Orbán’s Fidesz. According to Szigeti, the SMK gave up these anachronistic attitudes in 1998, including the belief that the entire Slovak political spectrum was the automatic enemy of Hungary. Bugár’s plan was based on the pragmatic concept that Hungarians must live in Slovakia and that the key aim should be to achieve agreement on fundamental and reasonable questions through social dialogue. To this end Bugár energetically promoted economic, human rights, educational and cultural values in opposition to Duray’s concept of identity, which has been predominant since Trianon, in which the civic consciousness of Hungarians does not reflect a conscious and empathic relationship but only its formal and compulsory aspects, though Szigeti claims that not only Hungarians are responsible for this construct. Bugár’s concept aims for a symbiosis of Hungarian national and Slovak civic identity.

Briefly on Bugár’s concept of Hungarian identity. “The possibility for reconciliation in Slovakia is not based on a redrawing of borders or legitimisation of the triple identity of Hungarians living in Slovakia. For that it would be necessary for the political elite of the Slovak Republic, standing on the threshold of the European Union,

Identity of Hungarians in Slovakia

to understand the message of the times, the need for a change of paradigm. To understand that the only way forward for European states is to replace the utopian term *political nation* with the term *political society*, which realistically reflects the state of things, to replace programmes serving the idea of the *nation state* with programmes ensuring peace and prosperity for a *multi-ethnic state* with many nationalities. In the Slovak political society and the multi-ethnic state of the twenty-first century, the preservation of the principle of particularism and subsidiarity would not wear itself out by promoting its views at the expense of others, but would provide a constitutionally supported opportunity to perform the duties that we ourselves select. Such a solution based on consensual reconciliation and reciprocal solidarity would also provide Europe with a peaceful philosophy for the government of a multi-ethnic civil state". Nevertheless, this project is currently stopped and Pál Csáky is now the leader of the SMK, belittling the importance and role of civic consciousness and returning to the foreground the idea of a unified political nation disguised as the promotion of the interests of the Hungarian minority in Slovakia. In this context, it is interesting to note the establishment of the Standing Hungarian Conference during the government of Orbán's FIDESZ as an institution monitoring the situation of minorities in neighbouring states, finances their cultural and educational institutions and also, according to Szigeti, works for the political integration of the Hungarian nation.

A further point of view is shown by public opinion research carried out in the 1990s and in 2006. It gives a diametrically more objective analysis of Slovak-Hungarian relations. On the basis of such serious research it is clear that relations are much less controversial and that the Slovak and Hungarian population living in Southern Slovakia sees them in a more or less positive light. In this regard, I would like to cite two interesting opinion polls: an opinion poll carried out under the supervision of Peter Hunčík in 1995 and research carried out under the supervision of Štefan Šutaj in 2006. Though separated by more than 10 years, both present equally positive views on the cohabitation of Slovaks and Hungarians in the mixed areas of Southern Slovakia. I wonder whether the public should not know more about such independent research? Civil society would not be constantly belittled by purely negative information and provocations, but would find out how citizens of Slovakia live together in real daily life.

The fact that Slovakia recently became a full member of the EU will probably lead to changes in the perception and image of the situation of the Hungarian minority. For the successful integration of Slovakia into the European Union the Hungarian minority and the development of its status in the majority society will be an important indicator of the maturity of democracy and political culture in Slovakia. Naturally, this does not mean that the European Union would be able to help Slovakia solve the problem of the status of the Hungarian minority in Slovakia; on the other hand tried and tested methods for the solution and consolidation of inter-ethnic relations in Central and Eastern Europe could contribute to resolving and consolidating the complex inter-ethnic relations in multicultural Western European societies. At the same time, a general strategy for resolving multi-ethnic problems will probably be developed at the highest European level.

Význam vplyvu výchovy mládeže k pozitívnemu vlastenectvu

Jozef Klimko, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava

Úvodom si dovoľím zámerne pripomenúť rozsiahlu celonárodnú diskusiu o národnej hrdosti, ktorá prebiehala v zjednotenom Nemecku symptomaticky od roku 2000. Diskusia oscillovala v najrôznejších podobách tohto pojmu: vlast – Heimat, resp. otcina – Vaterland. Inými slovami, účastníci viedli polemiku o tom, či človek ako občan môže a má pociťovať hrdosť nad tým, že je Nemec, Angličan, Maďar, Čech alebo Slovák. Diskusia zaangažovala prekvapivo širokú nemeckú verejnosť do spoločného dialógu, uvoľnila tabuizované tematické okruhy, ktoré ju roky frustrovali. Výsledok mal jednoznačne regeneratívny účinok. Impoňovala najmä odvaha, s akou sa nemecká spoločnosť dokázala konfrontovať tak so svojou minulosťou, ako aj s hodnotovými kritériami.

Pritom je evidentne známe, že kolektívna identita je senzibilným a zraniteľným útvarom, ktorý možno pomerne ľahko zneužiť a hodnotovo aj ináč dehonestovať. Dokumentuje to nedávno uplynulé dvadsaťe storočie aj z aspektu našej slovenskej reality, ktorá – ako je známe – bola súčasťou dvoch totalít – fašistickej a komunistickej, dvoch horúcich svetových vojen vrátane jednej studenej. Navyiac bola subjektom i objektom šiestich štátnych zriadení, ak do výpočtu nezahrieme už aj vznik Slovenskej republiky v roku 1993.

Neoddeliteľným znakom všetkých týchto zlomov a zmien bol tlak na občana, od ktorého sa vyžadovali prejavy súhlasu, lojality alebo priamej podpory s uskutočňovanými zmenami, novými politickými prúdmi alebo štátoprávnymi zmenami. Je známe, že pád komunizmu vo východnej Európe bol spojený s nárastom etnickej rivality a regionálnych konfliktov. V bývalom Sovietskom zväze, Juhoslávii a Československu to viedlo k rozpadu štátu a vzniku nových národných štátov. Príčin uvedeného vývoja bolo niekoľko. Od snahy predchádzajúcich režimov vyriešiť otázku (socialistického človeka), ako aj skutočnosť, že etnický a náboženský nacionalizmus bol bezpochyby jedným zo spôsobov, akým sa vyjadroval antikomunizmus, alebo antisovietizmus. Politická nestabilita a ekonomická neistota po zrútení bývalých režimov bola napokon živnou pôdou politiky, ktorá sa zámerne a rada angažovala v posilňovaní vedomia kolektívnej identity. Dochádzalo tak nezriedka k etnickým napätiam a rivalitám.

Literárny vedec Dr. Rudolf Chmel v jednej zo svojich štúdií, ktorú uverejnil v časopise *Kafka* v roku 2001, na margo zmysluplného reflektovania takého pojmu, aký predstavuje pojem vlasť, konštatuje: „Diskontinuitný historický vývoj v celom dvadsiatom storočí, zmeny hraníc, štátov, režimov, multikultúrnosť verzus nacionalizmus, dobiehanie národného obrodzenia z prvej polovice devätnásteho storočia na konci dvadsiateho storočia. To všetko a mnohé iné komplikuje čo i len pomyslenie na obsah slova vlasť.“ Autor ďalej pokračuje úvahou: „A čo je vlasť? Čo spája do nej občanov? Jazyk, spoločná minulosť, osobitosť charakteru, záujem o prežitie, vedomie spoluzodpovednosti, príslušnosť k teritóriu, kultúre? Je vlasť iba predstavou, alebo skutočnosťou, spoločenskou praxou? Je monojazyková alebo multikultúrna, je v jej základe iba literatúra, umenie, kultúra, historizmus? Národné obrodzenie, romantizmus? A vôbec, musí sa vlasť spájať so štátom i s národom?“ Zámerne teraz porovnáam kreatívnu a fabulačnú schopnosť literárneho kritika s relatívne strohou, stručnou, ba až laxnou interpretáciou pojmu vlasť – Heimat s heslom v nemeckom Kompaktnom lexikóne od Bartelsmana z roku 2006. Vlasť definuje: „ako geografický, spoločne obývaný priestor, s ktorým sa človek cíti byť obzvlášť spojený vďaka narodeniu, tradíciám a životným zvyklostiam.“ V súvislosti s touto pojmovou konfrontáciou sa aktualizuje otázka, či a v akej miere patrí tento fenomén k tomu, čo drží tú ktorú spoločnosť dohromady (takzvaná spoločenská súdržnosť). Myslím si, že ho nemožno opomínať práve preto, že bol tak často zneužívaný. Môže patriť k integrujúcim alebo dezintegrojujúcim indikátorom spoločnosti a štátu. Samozrejme, spoločenská hodnotová, politická alebo kultúrna adjustácia tohto fenoménu musí byť nerozlučne spätá s hodnotami príslušného spoločenstva: solidaritou, sociálnou politikou, vzájomným uznaním jednotlivých skupín zvyčajne štátom inštitucionalizovaného celku. Vlastenectvo, ktoré nesubsumuje základné ľudské hodnoty a práva, si nemôže nárokovat' na hodnotu, ako zvyknú hovoriť Nemci an sich (t. j. samo o sebe). Je otázkou dobrovoľnej participácie. Vlastenectvo nemožno vnucovať jednotlivcovi ani spoločenstvu.

Bývalý nemecký spolkový kancelár Helmut Kohl s obľubou vo svojom tradičnom repertoári rád používal výrazy ako vlasť, resp. otcina, čím akoby naznačoval, že si nenechá zoškliviť tieto slová, ktoré by bolo možné znehodnotiť poukazom na obdobia temnej nemeckej minulosti.

Nositel'mi ľudských práv sú jednotlivci, etnické skupiny, ako aj celý národ. Adresátom ľudských práv sú štáty a štátne zväzky, do kompetencie ktorých patrí ochrana ľudských práv. Právo na ochranu svojich

Význam výchovy mládeže k pozitívnemu vlastenectvu

práv ich na druhej strane zaväzuje k lojalite voči štátu alebo štátnemu zväzku, ktorý im ochranu poskytuje. Štát sa rovnako nemôže exkulovať v boji proti recidívam politickej nedospelosti. Výchovnou a vzdelávacou úlohou štátu jej vyvíjať permanentné úsilie o zabezpečovanie súladu civilizácie a všeobecne uznávaných hodnôt svojich občanov. Túto úlohu, prirodzene, nemôže úspešne plniť bez spolupráce s intelektuálnymi elitami, ktoré by mali poskytovať dôvody, argumenty, vysvetlenia zákonov, „zákonov pohybu našej civilizácie“.

Slovenský politológ Ivan Štefanko v jednej zo svojich esejí pod názvom „Je to vlast? Či dobre spravovaný supermarket?“ popri inom konštatuje: „Slovenská intelektuálna, ale aj celá verejnosť je v pasci. Elity si nemajú veľmi z čoho vyberať favorita, a tak dlhodobo volia povestné menšie zlo.“ Nemôžeme uprieť autorovi kritickosť, na druhej strane však nemôžeme očakávať, že politické strany nás budú viesť k iným princípom a praktikám, ako sú tie, ktorými sa udržujú. Nemožno však zabúdať na skutočnosť, že každý režim potrebuje istú mieru iniciatívy a aktivity občianskej spoločnosti. A tu sa črtá šanca a príležitosť čeliť vplyvu mechanizmov stereotypu, ktorý nezriedka vedie k bezmyšlienkovitému splynutiu s prostredím ako protipólom nedostatku individualizmu; je oporou stagnácie a bariérou voči inováciám. Preto je pre spoločnosť nutná vzdelanosť sprostredkujúca humanistické tradície, hodnoty a ciele. Má zahŕňať všetky aspekty národného a ľudského života. Na margo želaného postulátu možno pripomenúť nedávnu iniciatívu nemeckej ministerky pre sociálne veci a rodinu na utvorenie takzvaného „Paktu pre výchovu“, ktorý by zohľadňoval princípy pluralistickej spoločnosti založenej na rešpektovaní spoločne uznávaných noriem správania, počnúc bazálnymi životnými hodnotami rovnosti ľudí, rešpektovania práva fyzickej a psychickej integrity a kultúrnej svojprávnosti. Ak chceme, aby verejnosť bola efektívnou súčasťou politického systému a mohla byť účinnou kontrolou moci, musí byť dostatočne informovaná a politicky vzdelaná. Musí mať trvalú možnosť svoje názory verejne vyjadrovať a transformovať ich do mechanizmov politického procesu. V tejto súvislosti si dovoľím opäť použiť postrehy Rudolfa Chmela z jeho tohtoročných augustových remniscencií v denníku Sme pod názvom: „Zostal nám len rozlámaný chlieb slobody? S podtitulom: „Socializmus s ľudskou tvárou neuspel, kapitalizmus sa o ňu ešte nepokúsil“. Autor tu ironizuje: „Dnes môžeme slobodne vysloviť názor, ibaže naň už nikto nie je zvedavý.“ Resumé z tejto ironickej poznámky varuje voči historickej likvidácii pamäti. Musíme byť voči tejto diagnóze rezistentní, pretože je to nevyhnutné na zachovanie znalostí procesov, ktoré nás viedli k demokracii, národnej a štátnej eman-

cipácii, prosperite a sociálnemu zmiernu. Historická pamäť zahŕňa rozmer pamäti individuálnej, kolektívnej, kultúrnej, sociálnej, pamäť ľudských skúseností ako aj pamäť myšlienkovvej kontinuity.

Kanadský vedec Saul J. R. vo svojej knihe „O rovnováhe“ pripomína: „Pamäť má potenciál ochrániť nás pred nerozvážnym deštruktívnym konaním, pred extrémnymi postojmi a snahami. Má schopnosť oslobodiť nás od nevhodných návykov myslenia, konania i riešenia problémov. Problémy našej civilizácie, vrátane deštrukcie iných kultúr označuje Saul ako znak civilizácie bez kontroly: „Racionálne je potrebné kontrolovať etikou, pamäťou, predstavivosťou, verejnou diskusiou, častokrát kompromisom a podobne.“ Hľadať argumenty na podporu pravdivosti poznania, že nemôžeme žiť mimo našich dejín, je zbytočné. Sú trezorom našej pamäti. Máme minulosť, bez jej skutočného pochopenia nepochopíme v úplnosti ani náš dnešok. Český historik Bartošek, pre neho s typickým nadhľadom, zdôrazňuje: „Zmysel našich dejín je tiež v dejinách nezmyselnosti, ktoré sme spolu tvorili. Hovorím tak preto, že povýšenie „zmyslu“ či „nezmyslu“ na absultizovanú vieru má pre skutočné poznanie rovnaký dôsledok: buď sme národom veľkých tradícií alebo národom zatratencov. Oboje musíme však odmietnuť ako nesprávne.“ Vnucuje sa preto prirodzene otázka, koľko priestoru na slovenských stredných školách poskytujeme dejepisu a dejinám. Na štvorročných gymnáziách sa dejepis učil iba prvé dva ročníky po dve hodiny týždenne, v treťom ročníku to bola iba jedna hodina, kým v štvrtom ročníku nič, iba voliteľný historický seminár. „Ak to bol dôsledok toho“, uvažuje popredný slovenský historik Prof. Dušan Kováč, „že sa takýmto spôsobom bránila pred komunistickou ideologizáciou, potom by sa po roku 1989 dalo predpokladať, že spoločenský vedci a špeciálne historici budú schopní urobiť analýzy pre nové podmienky a začať reformu slovenského školstva v potrebnej humanizácii, žiaľ doteraz nie je stav uspokojivý. Povinnosť vychovávať demokraticky, občiansky a európsky orientovaného človeka nemôže byť postavená iba na „vedomostiach“ a nie aj na „občianskych cnostiach“. Opodstatnene preto možno položiť otázku, ako si v našom multietnickom priestore, ktorý je predestinovaný na problematiku stredoeurópskych národov a národností, na faktory, ktoré túto koexistenciu nielen posilňovali, ale aj narušali, dokážeme čo najúplnejšie nájsť sami seba. Nevedomosť totiž v našej histórii nevedla k nacionálnej obmedzenosti a netolerancii, viedla k pretŕhaniu vzájomných koreňov, ktoré spoľahlivo ukotvovali každého jednotlivca aj v širšom stredoeurópskom priestore, vďaka svojej mnohorozmernosti často bez toho, že by si to dôsledne uvedomoval. Chýba nám akútne vedomie súvislostí.

The Importance of Educating Young People in Positive Patriotism

Dlhodobé línie vývoja slovenskej spoločnosti sa svojou mierou odrážajú v jej povedomí, v spoločenskej mentalite alebo kolektívnej psychike. Určité historické stereotypy takto nepochybne ovplyvňujú, aj keď nie vždy celkom priamočiaro, politických aktérov, elity aj masy a predznamenávajú tak náš spôsob vnímania a uvažovania. Nemôžeme byť preto v základných otázkach typu, čo drží našu spoločnosť dohromady, ľahostajní. Spoliehanie sa na často praktizovaný výber riešenia problémov medzi už hotovými vzormi existujúcich inštitucionálnych štruktúr nevyžaduje totiž priveľa kreatívnosti a neposkytuje zodpovedné záruky optimálneho riešenia pre budúcnosť.

The Importance of Educating Young People in Positive Patriotism

Jozef Klimko, Bratislava School of Law, Bratislava

I would like to begin by purposely recalling the national discussion of national pride that took place in the reunified Germany symptomatically after 2000. The discussion touched upon a wide range of forms of the concept: homeland – Heimat, and/or Fatherland – Vaterland. In other words, the participants discussed whether a person as a citizen can and should feel pride that he or she is German, English, Hungarian, Czech or Slovak. A surprisingly large proportion of the German population joined in the general dialogue, which released the pressure of a number of taboo topics that had been frustrating them for years. The outcome had a clear regenerative effect. It was particularly impressive to see the courage of German society in confronting its past and its criteria of value.

At the same time it is widely known that collective identity is a sensitive and vulnerable area whose values and other characteristics are easily abused and debased. This can be seen from the recently ended twentieth century and our Slovak experience which, as we know, has passed through two world totalitarian regimes – fascist and communist, two hot world wars and one cold one. Furthermore it has been the subject and object of six state settlements, not counting the establishment of the Slovak Republic in 1993.

An indispensable feature of all these turning points and changes was pressure on citizens to express consent, loyalty or outright support for

the changes made, the new political trends or the revisions to the constitution. It is known that the fall of Communism in Eastern Europe was linked to an increase in ethnic rivalry and regional conflicts. In the former Soviet Union, Yugoslavia and Czechoslovakia, the old state disintegrated and new nation states were established. These developments had several causes. These included the efforts of former regimes to resolve the issue (the socialist person) and also the fact that ethnic and religious nationalism was without doubt one of the means for expressing anti-Communism or anti-Sovietism. The political instability and economic uncertainty following the collapse of the former regimes then provided a fertile ground for politics that deliberately and with pleasure engaged in the strengthening of a sense of collective identity. This often lead to ethnic tension and rivalry.

In one of his studies published in the journal *Kafka* in 2001, the literary scholar Dr. Rudolf Chmel discussed meaningful reflection on the concept covered by the word homeland (*vlast*): "The erratic historical development throughout the twentieth century, the changes in borders, states and regimes, multiculturalism versus nationalism, the progress of national renewal from the first half of the nineteenth century to the end of the twentieth century. All this and many other factors make it difficult to even think about the meaning of the term homeland." The author continues his reflections: "And what is a homeland? What connects its citizens to it? Language, a common past, personal character, interest in survival, awareness of common responsibilities, territorial affiliation, culture? Is the homeland only a pretence or a real, social phenomenon? Is it monolingual or multicultural, does its basis consist only of literature, art, culture and historicism? National renewal, romanticism? And must the homeland be linked at all with the state and the nation?" I will now compare the creative and fabulative ability of the literary critic with the relatively blunt, brief or even lax definition of the term homeland – *Heimat* – given in the 2006 Bartelsman Compact German Dictionary. It defines homeland as follows: "a geographically, jointly inhabited space with which a person feels a special connection due to birth, tradition or lifestyle." These different understandings of the concept raise the question of the extent to which this phenomenon contributes to binding society together (so-called social cohesion). I think we should not neglect it just because it has been so frequently abused. It can act as both an integrative or disintegrative indicator for society and the state. Naturally the adjustment of social values, politics or culture in response to this phenomenon will be

The Importance of Educating Young People in Positive Patriotism

inextricably linked to the values of the affected society: solidarity, social policy, mutual respect of individual groups in the usually state-institutionalised entity. Patriotism, which does not subsume basic human values and rights cannot claim a value *an sich*, as the Germans like to say (i.e. in and of itself). It is a question of voluntary participation. Individuals and societies cannot be forced to be patriotic.

The former German federal chancellor Helmut Kohl made a point of including expressions like homeland and fatherland in his traditional repertoire, by which he seemed to indicate that he did not want to let himself be put off these words that could be devalued by their association with a dark period in German history.

The bearers of human rights are individuals, ethnic groups and whole nations. The addressees of human rights are states and state federations, whose competences include the protection of human rights. The right of citizens to protection of their rights also binds them to loyalty to the state or state federation that provides them with protection. The state can also excuse no one in the fight against lapses in political maturity. The nurturing and educational role of the state is to develop permanent efforts to ensure harmony between civilisation and the values acknowledged by its inhabitants. Of course, it cannot carry out this task successfully without the cooperation of the intellectual elites, who should provide reasons, arguments, explanations, laws, "the laws of the movement of our civilisation".

In one of his essays, entitled "Is it a homeland? Or a well-run supermarket?" the Slovak political scientist Ivan Štefunko states, amongst other things, that: "The Slovak intellectual community and the public at large are caught in a trap. The elites do not have a large selection from which to choose a favourite and therefore they continue to choose the notorious lesser evil." It is not possible to deny the author's criticism, but it is also impossible to expect that political parties will lead us to other principles and practices than those by which they maintain themselves. We must not however forget that every regime needs a certain amount of initiative and activity from civil society. And in this there is a chance and opportunity to confront the influence of stereotype mechanisms, which not infrequently leads to the thoughtless wasting of resources as a counterbalance to the lack of individualism and which supports stagnation and blocks innovation. For this reason society requires education that communicates the humanist tradition and its values and objectives. It should include

all aspects of national and human life. With regard to the desired postulate, we should mention the recent initiative of the German minister of social affairs and family to create a so-called "education pact" that would take into consideration the principles of a pluralistic society based on respect for generally agreed standards of behaviour starting with the basic life values of human equality, respect for the right to physical and mental integrity and cultural autonomy. If we want the public to be an effective part of the political system and an effective check on power, it requires sufficient information and political education. It must have the permanent ability to express its ideas in public and transform them into mechanisms in the political process. In this context I would like to once again draw on the observations of Rudolf Chmel and his reminiscences published in the daily newspaper SME in August this year under the title: "Are we down to the stale bread of freedom? and the subtitle: "Socialism with a human face failed, capitalism has not yet tried" In it, the author comments ironically: "Today we are free to express our opinion but no one is interested in it." The point of this ironic comment is to warn against the historical destruction of memory. We must resist this diagnosis because it is essential to maintain the knowledge of processes that have brought us to democracy, national and state emancipation, prosperity and social peace. Historical memory includes the dimensions of the individual, collective, cultural and social memory of human experience and also the memory of the continuity of thought.

The Canadian scientist J. R. Saul reminds us in his book "On Equilibrium" (Toronto 2001): "Memory can protect us from indiscriminate, destructive action, from extreme opinions and endeavours. It is able to free us from inappropriate habits of thought, action and problem solving. Saul sees the problems of our civilisation, including the destruction of other cultures as a sign of a civilisation out of control: "Rational control requires the use of ethics, memory, imagination, public discussion, often compromise and the like." It is unnecessary to seek arguments to support the truth of the statement that it is impossible to live outside our history. It is the treasure house of our memory. We have a past, without a true understanding of which we cannot fully understand even the present. The Czech historian Bartošek, with his typical detached perspective, emphasises: "The sense of our history is also to be found in the history of the nonsense that we have created together. I say this because the promotion of "sense" or "nonsense" to absolute faith has the same effect on true knowledge:

The Importance of Educating Young People in Positive Patriotism

Either we are a nation of great traditions or we are a nation of reprobates. We must, however, reject both as inaccurate." This then raises the natural question, how much space we give to historiography and history in Slovak secondary schools. In four-year *gymnázia*, history was taught only in the first two years for two lessons a week. In the third year it received only one hour per week and in the fourth year nothing but an option seminar on history. "If this was the reason", speculates the leading Slovak historian Prof. Dušan Kováč, "why people were protected against Communist ideology, then after 1989 we would expect that social scientists and historians in particular would be able to make an analysis of the new conditions and inaugurate reforms of the Slovak education system to introduce humanism, but so far the situation is not satisfactory. The duty to educate a democratic, civic and European-oriented person cannot be based only on "knowledge" and "civic virtues". It would therefore be reasonable to ask how we should most fully get to know ourselves in our multi-ethnic space, which is predestined for the problem of the Central European nations and nationalities and for factors that not only strengthen co-existence but also disrupt it. In our history, ignorance has led to national limitations and intolerance, a tearing up of the common roots that reliably anchored every individual in the broader Central European context thanks to its multidimensionality on many occasions without us fully being aware of it. We lack an acute sense of context.

The long term lines of development in Slovak society are reflected to an extent in a society's consciousness, in its social mentality or its collective psyche. Certain historical stereotypes thus have a definite influence, if a somewhat indirect one, on political actors, the elites and the masses and thus foreshadow our manner of perceiving and thinking. We should therefore take note of basic questions such as what it is that holds our society together. Although it does not take much creativity to draw on frequently used solutions to problems from the ready-made patterns of institutional structures, it cannot provide a reasonable guarantee of an optimal solution for the future.

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

Viliam Hornáček, akademický maliar, Združenia slovenskej inteligencie KORENE a Slovakia plus, Bratislava

Motto: Starorímske HOMO HOMINI LUPUS sa čoraz častejšie zjavuje na stenách – našou civilizáciou nie práve najčestnejším spôsobom získaného paláca blahobytu a s ním aj falošného pocitu nadradenosti – a stále viac pripomína zdvihnutý prst biblického MENE TEKEL ...!

Vždy, keď sa situácia stáva neprehľadnou – a dnes opäť vrcholí ten čas – treba sa vrátiť späť – najlepšie k „prapočiatku“. A vrátiť sa s pokorou a neváhať znovu prejavíť úctu inteligentných a zodpovedných bytostí ku koreňom či prameňom vecí a vzťahov, k ich podstate – ako k dôveryhodným oporným bodom našich istôt. Pričom istôt – nemnohých! Je to nevyhnutné, ak sa nechceme definitívne stratiť v zahmlených močiaroch vlastných nedorozumení a zaniknúť na dne pascí vlastných nástrah. Pochopiteľne, že nástrah vzájomných. Lebo – a to si treba uvedomovať pri tvorení akýchkoľvek ideálnych „utópií“ – človek, ľudia ani ich spoločenstvá nie sú a – ako dokazujú už hlinené tabuľky Sumerov, staroindické védy či napokon aj Biblia – od svojho počiatku ani neboli ochotní uskutočňovať „rajské spolužitie“. Naopak, svoju „slobodnú vôľu“ od počiatku realizovali vo vzájomných konfliktoch. Nevynímajúc z tejto konfrontačnej praxe ani samotného Stvoriteľa, ktorý sa neraz stal objektom vzbury vlastného stvorenstva. Vzbúrenými anjelmi počnúc a – ľuďmi končiac. Na našu adresu by mohol oprávnenne povedať: Stvoril som pre vás Raj, vy ste si vybrali Zem, aby ste z nej urobili Peklo. A nie je to iba mýtické podobenstvo! Taká je ľudská prirodzenosť, takí sme ...

S týmto vedomím „o sebe a o nás“, by sme mali pristupovať ku všetkému, čo nás môže zmeniť k lepšiemu, skultivovať a zdokonaľiť. Nie však zdokonaľiť vo vzájomnom podvádzaní sa a zabíjaní! Hoci je čoraz väčšia časť ľudstva presvedčená – a tak sa aj správa – že náš „pád z raja až na dno pekla, ktoré sme si sami zapálili“, je zrýchľujúcim sa a už nezastaviteľným voľným pádom – ja som presvedčený, že ešte máme na výber: buď sa dohodneme alebo nebudeme – všetci!

Pre začiatok – skutočne nevyhnutných „nových vzťahov“ – by sme sa mali dohodnúť aspoň na tom, že: svetlo je život a tma je zánik a smrť. A tiež na iných samozrejmostiach. Napríklad aj na tom, kde a v čom je presná a jasná hranica medzi pojmami „vlastenectvo“ a „šovinizmus“.

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

Pritom deliaca hranica medzi týmito dvomi pojmami spočíva už v správnom chápaní a zodpovednom postoji k pravdivému pôvodnému obsahu prvotného z týchto pojmov a tým je – vlastenectvo. Vlastenectvo ako všeludská pozitívna hodnota. A základný rozdiel je v tom, že kým skutočný vlastenec si ctí a pomáha aj vlastenectvu iných, aby aj oni dosiahli slobodu a rovnoprávnosť, šovinista neuznáva vlastenectvo iných a nadraduje nad všetko – iba svoje vlastné!

Šovinizmom sa podrobne zaoberať nebudem. Nerozumiem mu a nechcem mu rozumieť. A nepatrí ani do mentálnej, ani politickej výbavy nášho národného spoločenstva, lebo – šovinizmus môže uplatniť iba ten, kto vládne niekomu inému.

Máme síce kruté skúsenosti s maďarským šovinizmom idúcim až tak ďaleko, že okrem Maďara nepovažovali iného ani za človeka. Čoho dôkazom je aj neslávne známe heslo „Tóth nem ember” (Slovák nie je človek). Som však presvedčený, že tento extrémistický nacionalizmus už Maďarov prešiel a ani „nová Európa” takéto – zvrhlé a vo vzťahoch medzi národmi vonkoncom nežiaduce – excesy nestrpí a dôrazne ich zamedzí v záujme rovnoprávnej priateľskej spolupráce. O tom – teda o vzájomnom porozumení si – je aj naša konferencia.

V súčasnom svete a v jeho trendoch má pojem „**prirodzenosť**” čoraz dôležitejší a pre ďalší vývoj a smerovanie ľudstva možno až **rozhodujúci osudový význam**. Prečo?

Ako nad všetkými právami stojí **prirodzené právo** – právo na život, právo na ľudskú dôstojnosť..., tak nad všetkými vzťahmi stoja **prirodzené vzťahy**. Pojem „prirodzený” s významom – vrozený, spontánny, normálny, samozrejмый... – totiž bezprostredne vyplýva z prírodných zákonov a je v súlade so zákonitostami a aj záujmami života. **Ukážkovým príkladom prirodzeného vzťahu je napríklad materstvo**.

Vo svete čoraz umelejších a agresívnejších zásahov do zákonov a zákonitostí života, kde ľudstvo, vyzbrojené dnes nepredstaviteľnou deštruktívnou silou, koná čoraz častejšie proti – a nielen svojmu! – **prirodzenému určeniu a vzťahom overeným mnohomiliónročným vývojom**, vzhľadom na škody, čo už doteraz napáchala – napr. v ekosystéme – jeho nenасыtná chamtivosť, či bezohľadná „bohorovnosť” a ctibažnosť, je naliehavé a nevyhnutné sa nad takýmto konaním nielen zamyslieť. **Ak by išlo o konanie intelektom neobdarených živočíchov, bolo by snáď súčasné konanie ľudstva pochopiteľné...**

Ľudstvo sa mnohokrát na vlastnej škode presvedčilo, že ak v zložitých a presne vymedzených vzťahoch prírodného – a teda aj prirodzeného – systému zlyhá ktorákoľvek z jeho súčastí, spôsobí to často kolaps celého systému. A týka sa to rovnako zásahov do životného prostredia, experimentov v biotechnológiách či genetike, ale tiež aj manipulácií v systéme komunikácie ako spôsobe dohovoru medzi jednotlivými živočíšnymi druhmi a samozrejme – najmä medzi ľuďmi. Pritom práve u ľudí nejde len o dorozumenie sa, ale aj o **vzájomné porozumenie si**. Áno, konvencia – toľkokrát zaznávaná a zosmiešňovaná – tu hrá kľúčovú úlohu. Ved' aj abeceda je konvenciou a predsa – len vďaka tejto konvencii – sme vôbec schopní medzi sebou komunikovať. Z tohto hľadiska teda určite nie je namieste sústavné spochybňovanie a relativizovanie ustálených hodnôt. Najmä, ak nemáme za ne žiadnu lepšiu náhradu ...

Hoci je ťažké zodpovedať otázku „čo je prirodzeným určením človeka v systéme života a sveta“, bez obáv možno povedať, že určite ním nie je ničenie toho, čo sa osvedčilo, čo slúži nášmu prospechu a plní pozitívnu úlohu v našom živote. **Určením či poslaním alebo úlohou človeka určite nie je ničenie vlastnej perspektívy!** Pritom si nemožno nevšimnúť, že existujú „istí vplyvní jednotlivci či vplyvné kruhy“ – napríklad niektorí majitelia mienkotvorných médií či takmer všetci tzv. globálni hráči na trhu so zbraňami – **ktorým vyhovuje, aby sa ľudia s ľuďmi za žiadnu cenu nedohodli** a ktorých cieľom je – relativizovaním všetkého – do viesť ľudstvo k úplnej „babylonizácii“ a k – obrazne povedané – zrúteniu sa „babylonskej veže“ našej civilizácie. Aj ich konanie by bolo možné nazvať prirodzeným – však s jednou podmienkou. Ak uznáme, že je prirodzená aj **zvrhlosť**... A v mnohých postojoch nie sme od tohto – mnohými dnes zaniknutými civilizáciami už tragicky uskutočneného „skoku do priepasti“ – až tak ďaleko, keď **rôznym úchyľkám priamo vedúcim k zvrhlostiam a následnému rozkladu, otvárame v našej spoločnosti čoraz väčší priestor na úkor prirodzeného, normálneho vývoja a pozitívnych hodnôt života**.

Je známe, že k vlastnostiam ľudského rodu patrí aj veľmi rozvinutá schopnosť a priam mimoriadny talent – **zneužiť doslova všetko**. Dokonca aj náboženstvo, ba aj uctievaného Boha, vlastenectvo nevynímajúc! Pričom slovo „zneužiť“ chápem ako – využiť iba na svoj osobný prospech, bez ohľadu na škody spáchané na tých „druhých“ či „tretích“ – a aj ich, bohatšími veľmi cynicky označovanom, tzv. treťom svete. K svojmu osobnému prospechu sa snaží „dotýčný subjekt“ prispôbiť všetko a koná hlava-nehlava spravidla proti všetkému a aj proti zdravému rozumu – čiže v konečnom dôsledku vlastne aj proti sebe. **Lebo**

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

náš svet je iba jeden a je uzatvoreným systémom, v ktorom sa nič nestráca bez stôp. Veľmi častým a s rozvojom dosahu najmä elektronických médií čoraz častejším javom, je aj **zneužívanie jazyka a reči.**

K jeho hlavným prejavom patrí svojvoľné, spravidla zvrátené vysvetľovanie pojmov, ktoré ešte včera mali svoj pôvodný obsah a plnili úlohu ustálených, stabilizovaných, ale zároveň aj stabilizačných, prvkov medzilidskej komunikácie. Tento jav možno označiť ako **vykrádanie či „tunelovanie“ jazyka**, keď ustálenému pojmu doslova odcudzíme jeho pôvodný obsah a vnútime mu obsah, ktorý nám vyhovuje, respektíve vyhovuje zámerom toho, kto má tú moc, takúto zvrátenosť vo vedomí ľudí aj presadiť. **Ide teda o krádež aj násilie zároveň, čiže o závažný – veľmi rafinovaný, cieľavedomý a vysoko sofistikovaný – trestný čin, s vysokou spoločenskou nebezpečnosťou!** Pritom v masmédiách – najmä elektronických – sme toho svedkami každý deň. A tak sa z bojovníka za slobodu vlastného národa a úprimného vlastenca zrazu stáva nacionalista, extrémista, militant... Alebo naopak, z vysloveného teroristu a zabijaka – bojovník za slobodu a ľudské či národné práva.

Až zdruvujúco účinnou a pritom až neuveriteľne lacnou zbraňou hromadného ničenia spoločenského vedomia, resp. tendenčného ovplyvňovania verejnej mienky, je **nálepkovanie.** Stačí len v duchu goeblesovského „stokrát opakovaná lož sa stáva pravdou“ sústavné „nálepkovat“ napr. vlastenca nacionalizmom a nacionalizmus významovo sústavné približovať k pejoratívnemu „nazis“ a propagandisticky to spájať so zločinmi 2. svetovej vojny, aby sa, z obdivu a úcty hodného vlastenca, stal odsúdeniahodný zločinec! A samozrejme, naopak.

Naliehavosť zodpovedne používať **„princíp pravdivosti pôvodného významu“** platí aj pre často používaný, ale ešte častejšie zneužívaný pojem – **rasizmus.** Pritom – napríklad v našich slovenských podmienkach – spravidla nejde o „rasovú nenávisť“ či odpor k inej rase“, ako je tento pojem najčastejšie vysvetľovaný, ale o niečo celkom iné. Najčastejšie o konflikt – prirodzený konflikt – rôznych, až protichodných rebríčkov hodnôt, vyplývajúci z rôznych kultúrnych návykov či zlovykov, ktoré môžu byť v krajnom prípade z hľadiska druhej strany považované až za nekultúrne a teda neakceptovateľné. Pritom zďaleka nemusí ísť až o taký extrém akým je napr. kanibalizmus či incest. **Najčastejšie však ide o konflikty – prirodzene a zákonite – vyplývajúce z rôznej civilizlačnej úrovne.**

Ako príklad nedorozumenia, odmietania či konfliktu môže poslúžiť častý fakt, že tomu, kto je tendenčne označovaný priam odstrašujúcim pojmom „rasista“, vôbec neprekáža farba pleti či vlasov alebo tvar očí konkrétnej „dotknutej osoby“, ale prekáža mu – a právom to aj odmieta akceptovať – že niekto nemá napr. hygienické návyky. Takémuto „rasistovi“ tiež neprekáža, že niekto hovorí iným jazykom, ale to, že sa nechce dohovoriť ani dohodnúť či rešpektovať kultúrne hodnoty väčšinového domáceho obyvateľstva. Dokonca – napr. z pozície svojich osobných „individuálnych ľudských práv“ – si vynucuje, aby sa „hoci aj celý európsky národ vo svojej odevkej vlasti“ prispôbil jeho návykom a hodnotám, ktoré si priniesol z Ázie či Afriky. V takomto správaní neprichádza k „rasistickej“ reakcii spoločnosti proti jeho „rase“, ale k prirodzenému a oprávnenému odmietavému postojovi voči jeho nevychovanosti, nesprávnosti a netolerancii. **Takýto jedinec či skupina svojim správaním sa nielen spochybňuje základný princíp riadenia demokratickej spoločnosti, ktorým je odpočiatku zásada, že „menšina sa prispôbuje väčšine“ (a platí to napr. aj v Kongrese USA či v NR SR alebo OSN), ale zároveň neguje aj ďalší z významných pojmov vzájomných vzťahov – toleranciu. Tolerancia, tak ako však všetky medziľudské kultúrne a civilizované vzťahy, predsa platí obojstranne, recipročne!**

Teda k väčšine konfliktov istými skupinami označovaných s obľubou ako „rasistické“ – na Slovensku celkom určite! – nedochádza pre „rasové dôvody“, ale pre rôzne akcentovanie a aj chápanie rôznorodých kultúrnych či nekultúrnych hodnôt či pahodnôt, ale predovšetkým a najmä pre – často až diametrálne odlišnú civilizačnú úroveň. **Preto aj v tejto citlivej oblasti by mali – najmä novinári a politici – rešpektovať pravdivý a prirodzený význam pojmu „rasizmus“ a nezamieňať ho tendenčne s tým, čo sa im do ich bojového arzenálu nedorozumenia práve momentálne hodí.**

A k súčasnej, u nás zaužívanej praxi, iba poznámku na okraj. Ak sa „Cigán – Róm“ a „gádžo – Slovák“ pobijú – nikdy som nepočul, že by sa „rasový motív“ hľadal v konaní Róma. Zásadne iba u Slováka. A v opačnom prípade „sa“ už rasový motív vylučuje, to už nie je diskriminácia ...?

Najčastejšie sa **manipulácia s pojmami** uplatní tam, kde ich „treba zhodiť“ z piedestálu spoločenskej úcty. Tie bývajú najčastejšie nahrádzané „módnyimi bublinami“ – čo znamená: **všetko sľubujúci trblietavý povrch a beznádejne prázdne vnútro**. Tak sa napríklad pojem „osobnosť“ obsahovo degraduje na „celebritu“. So všetkými dôsledkami,

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

ktoré dokáže spoločensky znížiť pôvodný obsah označujúci v skutočnosti „významnú osobu či autoritu“ do podoby, že už nikto nevie „who is who“. Ba aj samotná „celebritka“ je napokon presvedčená o svojej nenahraditeľnej kultúrotvornej misii a výnimočnom „osobnostnom“ význame.

Aj **ideologizovanie pojmov** – napr. „socialistické vlastenectvo“ – patrí k nebezpečným zbraniam vzájomnej komunikácie a môže ju dokonca úplne znemožniť! **Totálna liberalizácia konvencií** vedie až k stavu, že každý si vysvetľuje pojmy po svojom a každý ich chápe tak, ako mu to vyhovuje. Sermovanie s ustálenými pojmami je hra s ohňom pri benzínovej nádrži, lebo – čo som dnes použil ja proti tebe, použiješ s radosťou ty proti mne. Taká je ľudská prirodzenosť odnepamäti! A nič nenasvedčuje tomu, že sa chystá zmeniť k lepšiemu. Ak už **relativizmus**, tak si ho ušetrimo najmä na to, aby sme našu vlastnú ľudskú „bohorovnosť v neomylnosti“ udržali na uzde zdravého rozumu. Tam je naozaj veľmi potrebný a nenahraditeľný.

Ak sa má však reč stať **prostriedkom porozumenia**, čo je – v dobe, keď ľudstvo doslova visí nad priepasťou samozničenia – viac ako nevyhnutné, vo vlastnom záujme musíme rešpektovať vývojom vykryštalizovaný, jasný a presný, obsah ustálených pojmov. Medzi takéto pojmy patrí aj **vlastenectvo – patriotizmus**.

Slovo sa stáva pojmom preto, že je „osobnosťou a autoritou“ medzi obyčajnými slovami a bolo vo svojej podstate a zároveň vo svojom význame potvrdené „puncom“ nespochybniteľnej a nespočetnekrát opakovanej skúsenosti nielen ľudí, ale ľudstva ako celku. V slovenských jazykoch má podstatné meno vlasť napr. aj slovnú podobu – „ródina“. Teda vlasť je chápaná aj ako veľká „mnohorodinná rodina“ a viac-menej splýva s pojmom národ. Vo všeobecnosti však pojem vlasť obsahuje nielen vzájomné rodinné či rodové, ale aj – **vlastnícke vzťahy**. A to nielen vlastnícke práva, ale najmä **vlastnícke, resp. vlastenecké povinnosti**.

A sme pri koreni veci, lebo **skutočné vlastenectvo, ako je chápané a aj ctené na celom svete – a ctené oprávnené – je svojou podstatou predovšetkým sledom neustálych, spravidla závažných povinností voči svojej vlasti**. Čím zodpovednejšie sa tieto povinnosti plnia, tým viac priestoru sa zákonite otvára aj pre **vlastenecké práva**. Medzi ne patrí napríklad právo na ľudsky dôstojný, slobodný a úspešný plnohodnotný život bez nutnosti straty vlastnej národnej či kultúrnej identity. O tomto trpkom fenoméne **vykorenenia až straty**

svojho „kolektívneho ja“, by mohli hovoriť najmä emigranti! Patrí sem tiež právo na vlastníctvo vlasti a všetkých hodnôt s ňou bezprostredne spojených, čo je rozhodne rádovo väčšie bohatstvo, ale najmä potenciál tvorivých väzieb a perspektíva, akú nemôže poskytnúť ani ten najväčší osobný majetok najväčšieho boháča tohto sveta.

Kto si zodpovedne vykonáva povinnosť rozvíjať hodnoty národného dedičstva či historický odkaz veľkých osobností vlastných dejín, má aj prirodzené právo užívať výsledky práce svojich predkov a **stavat' na nich o to vyššie konštrukcie, než to môže dokázať osamotený jedinec.** A má tiež právo – ak rovnako zodpovedne vychová v pozitívnom vzťahu k vlasti aj svoje deti – mať úprimnú a oprávnenú radosť z toho, že zabezpečil im aj svojej vlasti perspektívnu budúcnosť. Je to snáď málo na naplnenie zmyslu života? Je to málo vznešené, málo hodnotné? **Radosť človeka, ktorý sadi ovocné stromy hoci aj vie, že on osobne už nebude užívať ich plody patrí k vrcholom múdrosti ľudského bytia. A dnešný svet pre svoju perspektívu takúto „múdrosť nesebeckého prajného nadhľadu“ potrebuje viac ako kedykoľvek doteraz!**

Každá dobre organizovaná spoločnosť profituje zo systému, v ktorom sú **vyvážené práva a povinnosti** a v ktorej si jej členovia uvedomujú, že **vyberať nemožno viac, ako sa vkladá.** Vedia teda, že sa treba snažiť nielen mať a vlastniť, ale aj chrániť a zveľaďovať.

Vlastenectvo – patriotizmus je úzko späté s pojmom národovectvo. Ved' vlasť môže vlastniť iba národ. Pokiaľ ide len o územie, o krajinu, tak – **etnikum** a pokiaľ ide o štát, tak – **politický národ.**

Každý, kto hovorí o „národnom štáte“, hovorí zároveň o politickom národe. Hovorí teda o občianskej spoločnosti rovnoprávných subjektov rovnako v právach, ako aj v povinnostiach. Etnicita vo folklórnom, ľudovom zmysle sa vytvorením štátu automaticky odsúva na druhoradé miesto. To však neznamená, že „v globalizujúcom sa svete“ – najmä prostredníctvom globálnych médií a trhu – cítime to isté, keď sa cunami preženie pobrežím Indonézie alebo keď zúri smršť a víchrica u nás doma. Aj z hľadiska „globálneho otepľovania“ nás až tak netrápi ani nebolí vysychanie Balatonu, ako vlhový deficit na našich poliach. Rovnako ako – celkom prirodzene a logicky – napríklad Švédi pociťujú spontánnu radosť, hrdosť či dojatie pri počúvaní vlastnej hymny, ak ich národné mužstvo zvíťazí a celkom prirodzene sa neradujú z pre-

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

hry a s nadšením nespievajú hymnu svojho premožiteľa. **Pritom nejde iba o mechanickú aplikáciu a povrchné chápanie pravdivého príslovia: bližšia košeľa ako kabát!**

Pri akomkoľvek uvažovaní o čomkoľvek, čo súvisí s medziľudskými vzťahmi, si treba uvedomiť – a rešpektovať to ako prirodzené – že prvoradým a rozhodujúcim motivačným impulzom nášho správania a zároveň aj vytvárania akýchkoľvek vzťahov je **najsilnejší zo všetkých inštinktov – pud sebazáchovy**. Preto treba chápať ako prirodzené, že človeka (a aj všetky ostatné tvory) zaujíma predovšetkým to, čo sa ho týka najviac, čo sa ho dotýka bezprostredne.

Aj vzťahy vytvárané k niekomu či niečomu majú nielen svoju genézu, ale majú aj svoju rôznorodú intenzitu aj kvalitu. To, čo niekto považuje „za životne dôležité“, iný považuje za okrajové, banálne, ba zanedbateľné. **Výchova k hodnotám – ku kladnému vzťahu k výsledkom tvorivej činnosti – patrí k rozhodujúcim spúšťacím impulzom, ktoré povyšujú primárne inštinktívny vzťah na vedomú až uvedomelú činnosť s vysokým tvorivým potenciálom.**

Isteže, základom ľudského konania je uspokojovanie vlastných potrieb a presadzovanie vlastných záujmov. To by však bolo pre skutočné vlastenectvo primálo. Cieľom snaženia sa národa totiž nie je iba žiť a rásť, rozmnožovať sa a zaberat' nové územia... **Zmyslom a opodstatnením existencie národa je vytvoriť vlastné autentické hodnoty, svoju osobitú kultúru a týmto neopakovateľným a nenahraditeľným vkladom prispieť do pokladnice ľudskej kultúry a civilizácie.** To je hlavným a nezastupiteľným zmyslom vzniku a života národa a zároveň jediným či – takmer jediným podstatným – čím sa ľudské spoločenstvá líšia od spoločenstiev iných tvorov. Nebolo by rozumné ignorovať či dokonca negovať našu biologickú podstatu. Rovnako, ako by bolo nerozumné podliehať výlučne jej diktátu. **Múdrosť vždy sídlila tam, kde sa dve pravdy dokázali dohodnúť.**

Preto treba vlastenectvo chápať aj ako prirodzený, primárny až inštinktívny vzťah k svojmu blízkeму prostrediu ako životnému priestoru ohraničenému našimi prvými pocitmi, zážitkami, spomienkami a teda aj vzťahmi. A zároveň aj ako uvedomelý, vysoko kultivovaný, racionálny až pragmatický vzťah k tomu, čo nám svojím historickým odkazom či kultúrnym bohatstvom pomáha žiť. A žiť nielen biologicky, ale plnohodnotne a všestranne sa rozvíjať v zmysle vytýčeného ideálu. Ten ideál môže byť osobný, môže byť rodinný či rodový, môže byť národný alebo

aj vŕšľudský. Môže byť konkrétny a môže byť aj abstraktný – **v tomto máme skutočne slobodnú vôľu**. Podľa kapacity, ktorou ľudska osobnosť disponuje. Treba sa vedieť odhadnúť, lebo nepôsobí presvedčivo, keď sa niekto vehementne exponuje v riešení globálnych problémov a doma ma nezopametany dvor ...

Aj dnes stojíme pred rozhodnutím – čo je našou prioritou? Budovať opäť – ako už toľkokrát – projekty iných, alebo sa konečne pustiť do práce na vlastnom dome a dvore a na vlastnom záujme?! **Tento raz musíme vyriešiť túto „výzvu doby“ z pozície slobodného, svojprávneho aj rovnoprávneho subjektu medzinárodného práva ako nezastupiteľný tvorca vlastného osudu.**

Múdre rozhodnutie je opäť medzi dvomi pravdami. Je v múdrom pomere toho, čo je „božie“ a čo patrí „cisárovi“. Ak považujeme vlastenectvo za prirodzený vzťah – a ono ním skutočne je! – tak sa spýtajme: čo je našou prvoradou povinnosťou, za čo sme predovšetkým, bezprostredne a nezastupiteľne zodpovední?! Za svoj národ a štát, za svoju kultúru a históriu či za – Európu ako takú ...?

Kým všetkým ostatným členom EÚ je už od počiatku nad slnko jasné, že každý je za seba zodpovedný na sto percent a za spoločné veci iba toľko, koľko mu prislúcha, pre nás Slovákov je to ešte stále dilemou. Aj tu nám pomôže zdravý rozum a cit. A v neposlednom rade aj celkom prirodzený vzťah k tomu, čo tvorí veľkú, podstatnú časť nášho „ja“. **Ved' čo môže byť prirodzenejšie, normálnejšie a samozrejmejšie ako kladný vzťah k svojej matke a jej reči, vlastnej rodine, vlastnej kultúre, k osobnostiam našich vlastných dejín, ktoré nám zabezpečili našu dnešnú slobodnú prítomnosť ...?**

A napokon, motivačný potenciál prirodzeného francúzskeho či slovenského vlastenectva – a z neho vyplývajúca zdravá súťaživosť – je, ak sa zamedzí jeho vybijaniu sa vo vojnách a vzájomnom ničení. Nenahraditeľným a nevčerpateľným zdrojom doteraz nebyvalého napredovania všetkých európskych národov k takej kvalite života, akú si nevieme dnes ani predstaviť. **Len nedovoľme tento základný zdroj bohatstva nášho kontinentu – zadusiť administratívno-byrokratickými a ideologickými direktívami!**

Vypelý politický národ ako občianske spoločenstvo najvyššej kategórie vždy chápe svoju existenciu – svoj národnoštátny život – ako **vyvážený pomer práv a povinností**. V tejto súvislosti sa často hovorí

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

o lojalite. Pričom **lojalita** je považovaná za základný, najnižší – takpovediac „povinný“ – stupeň vzťahu k vlasti, kým vlastenectvo – patriotizmus je prirodzenou, vyzretou a uvedomelou formou vzťahu ku všetkému, čo pojem vlasť zahŕňa. **V najvyššom štádiu je vlastenectvo doslova stotožnením sa s vlasťou ako s veľkou spoločnou rodinou a všetkými jej duchovnými a hmotnými hodnotami.** Navyše s kritickým postojom k jeho negatívam a aktívnym tvorivým vzťahom k rozvoju jeho pozitív.

Vlastenectvo – patriotizmus však nie je iba pojem. A nie je iba vzťah. **V priebehu dejín sa z vlastenectva stal aj symbol. Výnimočný symbol s vysokou, ba najvyššou spoločenskou hodnotou a s vysokým – zatiaľ ničím nenahraditeľným – motivačným potenciálom, ktorý nielen ľudí, ale aj celé národy doviedol a vedie dodnes k mimoriadnym až neuveriteľným výkonom.** Pomníky na celom svete svedčia o všeobecnej vysokej úcte k tomuto symbolu statočnosti, obetavosti a nezriedka až hrdinstva.

Symbolom vlastenectva je aj vrcholná disciplína olympijských hier – maratónsky beh. Tento vyčerpávajúci, až hranicu ľudských síl prekračujúci, vytrvalostný výkon je prejavom nadčasového obdivu a úcty k nezabudnuteľnému činu gréckeho vlastenca, ktorý ako posol priniesol z vyše 42 kilometrov vzdialeného bojiska do rodných Atén správu o víťazstve – a teda o záchrane slobody! – aby vzápätí vyčerpaný zomrel... **Pokiaľ existuje jav, vzťah či symbol s takou obrovskou motivačnou energiou, akou disponuje vlastenectvo, žiaden rozumný človek – a už vonkoncom nie predstaviteľ štátu či napr. EÚ alebo OSN – s takýmto obrovským kapitálom nesmie hazardovať!**

Aj pri tvorení tzv. novej Európy a tzv. nových vzťahov v EÚ, treba rešpektovať skutočnosť, že vlastenectvo – nórske, poľské či nemecké, francúzske či španielske a predpokladám, že aj slovenské – v nich bude zohrávať, či sa to už niekomu páči alebo nie, **rozhodujúcu úlohu!** Bud' bude tento vlastenecký potenciál využitý rozumne, s rešpektom k jeho prirodzenému poslaniu, významu a miestu v systéme života a sveta – **a stane sa hnacím motorom spoločného prospechu** – alebo opäť zvíťazí snaha nadradiť ideológiu nad prirodzené vzťahy a ďalší z umelých a neprirodzených projektov skončí v prepadlisku dejín. Aj bývalý Sovietsky zväz, ako ideologický projekt nerešpektujúci prirodzené vzťahy medzi národmi, je toho neblahým dôkazom.

Na jednej z prvých konferencií Združení slovenskej inteligencie v obnovenej Slovenskej republike v roku 1993 sme sa spolu s pedagógmi zaoberali témou „**výchova k vlastenectvu a k národnej hrdosti**“. Nie som si istý, či kompetentné orgány štátu odvtedy prejavili vôbec nejaký záujem o jej výsledky. Podľa stavu vedomia, ale najmä chabého stavu **sebavedomia** našej spoločnosti – určite nie!

Pritom je v slovenských dejinách bezpochyby dost' príkladov skutočného, úprimného a obdivu aj úcty hodného vlastenectva. A bezpochyby je aj dost' dôvodov na našu oprávnenú národnú hrdosť. Ved' sme snáď jediným národom v Európe, ktorý po „vyše tisícročí“ nielen prežil, ale si – **z vlastnej slobodnej vôle!** – aj obnovil svoju štátnu samostatnosť. A to je v európskych pomeroch skutočne výnimočné. Aká je však prax nášho života a náš vzťah k vlastným hodnotám?

Ak sa pred slovenskou verejnosťou nastolí téma: prejať úctu ktorejkoľvek z našich významných osobností – okamžite sa rozdelí na dva nezmieriteľné tábory. Prečo? Určite ide aj o neblahé dedičstvo, ktoré do nás zasiali tí, ktorí nám vládli. Najmä však preto – a to je už naša vina – že za kritérium významu osobnosti nepovažujeme jej prínos „pre národ a vlasť“, teda jej vlastenectvo – patriotizmus, ako to robia iní, ale to, či bol katolík či evanjelik, kňaz či ateista, ľavičiar či pravičiar a napokon hoci či bol Východniar alebo Záhorák. Pritom všetci tí „nezmieriteľne zainteresovaní“ dobre vedia, že tento vrcholne nekultúrny a úplne neplodný spor nevedie nikde tak spoľahlivo ako k našej spoločnej prehre, spoločnej hanbe a napokon aj k spoločnej škode! **Všetci veľmi dobre vieme, že rozhodujúce pri hodnotení je to, kto, kedy, ako a čím, pomohol svojmu národu, svojej vlasti dostať sa čo i len o stupienok vyššie v zápasoch na ceste k vyššej kvalite života, medzinárodnej autorite a plnej rovnoprávnosti.**

Ak sa naučíme posudzovať osobnosti a deje takto, zrazu sa na našom dlhoročnom „haraburdovisku“ ideologizovaných a mocensky či politicky karikovaných slovenských dejín, začnú diať akoby zázraky. Biela sa opäť stane bielou a červená ostane červenou. Vedľa seba sa nielen ocitnú, ale **hrdo si stanú všetci – ľavičiar, pravičiar, ateista, kňaz, materialista či idealista – celkom prirodzene, tak, ako spoločne tvorili slovenské dejiny.**

Ak teda vrátime či ponecháme pojmu vlastenectvo jeho pôvodný, rokmi preverený a vo vedomí ľudstva ustálený, obsah vyjadrujúci čistý,

Vlastenectvo ako prirodzený vzťah

úprimný, prirodzený a zároveň aj uvedomelý vzťah k všetkému, čo zahŕňa v sebe pojem vlasť odmení sa nám tým, že nám, Slovákovi – tentoraz zrejme ako poslednému európskemu kultúrnemu a historickému národu – pomôže **usporiadať si vlastné dejiny a zároveň aj vlastné vzťahy**. A usporiadať si ich z takého istého hľadiska, z akého si iné národy svoje dejiny už dávno usporiadali. Teda výhradne z hľadiska prínosu jednotlivých osobností či dejov na prospech rozvoja vlasti, ktorou pre nás, Slovákov bola odnepamäti zem, ktorej sme dali svoje meno – Slovensko. Slovensko najskôr ako krajina, neskôr kniežatstvo a kráľovstvo nazývané tiež Veľkomoravská ríša a dnes naša vlasť ako slobodná a demokratická Slovenská republika. Aj od tohto postoja k vlastným hodnotám závisí či nás tí, ktorí to už majú za sebou, uznajú za rovnocenných partnerov.

Za to, že dnes žijeme dôstojný a plnohodnotný národnostný život ako svojprávny a zvrchovaný subjekt medzinárodného práva a rovnoprávny partner všetkým slobodným národom sveta, vdáčieme výhradne iba vlastenectvu a vlastencovi! A spoločný dejinotvorný výkon všetkých slovenských vlastencov bol a zostáva rovnako veľký a významný, aký dosiahli vlastenci iných národov, lebo ich činy viedli až k vlastnej štátnej samostatnosti ako optimálnemu prostrediu na rozvoj všetkých pozitívnych vlastností a autentických, neopakovateľných a nenahraditeľných hodnôt, ktorými môže národ obohatiť ľudstvo. To je poslaním každého národa – a to je aj našim poslaním.

Preto sa nehanbime za svoj prirodzený vzťah k vlastným hodnotám, za svoje prirodzené vlastenectvo. A nehanbime sa ani za svoju vlastnú tvár. Niet prečo! Ved' mnohí sa často pýšia ešte aj „bradavicou na nose“ – svojou kolonialistickou minulosťou či svojimi vražednými agresiami! Správajme sa a konajme ako vlastenci – patrioti. A takýto sebavedomý, v našom prípade oprávnený sebavedomý postoj národa tvorcov hodnôt, nie ich ničiteľov, bude v úplnom súlade s medzinárodnými zvyklosťami a zároveň aj s našimi spoločnými národnostnými záujmami. Aké prosté a aké účinné! Pritom len stačí pojmom „sloboda, suverenita, vlastenectvo“ vrátiť ich prirodzený obsah a pôvodný význam.

Patriotism as a Natural Relationship

Viliam Hornáček, academic painter, Societies of Slovak intellectuals KORENE and Slovakia plus, Bratislava

Motto: The ancient Roman saying HOMO HOMINI LUPUS more and more often appears on the walls of our palace of wealth which has been acquired by our civilisation in a not entirely honest way and is connected with the false sense of superiority. And it more and more reminds the biblical warning MENE TEKEL...!

In times when the situation is becoming intricate – and nowadays such a period culminates – it is necessary to get back – and the best option is back to the very origin. To get back with humility and be determined to pay tribute of intelligent and dependable beings to the roots or springs of things and relations, to their substance – as trustworthy pillars of our securities. Nevertheless, not numerous securities. It is unavoidable as long as we strive not to get lost for ever in foggy moors of our misunderstandings at the bottom of our own intrigues. Of course, mutual intrigues. When making up any idealistic “utopia”, it is important to have in mind that the man, people and their communities from the very beginning have not been willing to live in “paradisal cohabitation” – the proof of which are Summerian inscriptions, old Hindu vedas and also the Bible. On the contrary, since the beginning their „free will” has been contrived in mutual conflicts. And no exception is the Creator who more than once became the object of the revolt of his own creation. Starting with insurgent angels and ending with people. He could address us these words: „I created for you the Paradise, you chose the Earth to make the Hell out of it.” But it is not a mere mythical parable.

With this awareness “of self and of us” we should approach everything that can make us better, cultivate and refine us. But not refine us in cheating and killing. Although the majority of people are convinced that our “fall from Eden on the bottom of Hell which was lit by ourselves” is an accelerating and unstoppable free fall, I believe that we still have an option: we either make an agreement or perish – we all.

For the start – of entirely unavoidable “new relationships” we should agree at least on the points that: the light is life and darkness is the doom and death. And also on other platitudes. For example on the accurate and clear border between the concepts of “patriotism” and “chauvinism”. The dividing line between these two concepts lies

Patriotism as a Natural Relationship

in the correct understanding and dependable attitude to the truthful original content of the former one, which is patriotism. Patriotism is an all human positive value. And the essential difference between a patriot and a chauvinist is – that the former one reveres patriotism and also helps others to achieve freedom and equity, while the latter one does not approve of patriotism of others and puts above all – his own.

I am not going to analyse chauvinism in detail. I do not understand it and I do not want to understand it. It does not belong to mental or political paraphernalia of our national community, because chauvinism can be enforced only by those who rule others.

We have bitter experience with the Magyar chauvinism which went so far that no one except a Magyar was considered a man. The proof of it is the infamous, well-known slogan “Tóth nem ember” (The Slovak is not a man). But I am convinced that the Magyars have already abandoned this extremist nationalism and neither the „new Europe” would tolerate such perverse excesses in relationships among nations and will strictly halt them for the sake of equal and friendly collaboration. And this point – mutual understanding – is also the topic of our conference.

In the modern world and its fashions, the concept “**nature**” is increasingly important and may be **the decisive factor** in the future development and direction of humanity. Why?

Just as all rights are subordinate to **natural rights** – the right to life, the right to human dignity... so all relationships are subordinate to – **natural relationships**. The concept “natural” here means innate, spontaneous, normal, obvious... Such relationships follow from natural law and are in accordance with the laws and interests of life. **A typical example of a natural relationship would be motherhood.**

In the world we see ever more artificial and aggressive attacks on the laws and lawfulness of life, where humanity, now armed with unimaginable destructive force makes war ever more frequently – and not only on its own kind! – but also on **naturally determined relationships that have been tested over many millions of years**, and considering the damage that humanity’s bottomless greed, thoughtless arrogance and thirst for glory have already done to the ecosystem, for example, it is both urgent and essential to do more than just think about such actions. **If only they were done by thoughtless creatures – the works of humanity would make more sense.**

Many times, humanity has had to learn to its cost that the failure of any part of a system of complex and precisely defined relationships in nature – i. e. natural relationships – will cause the collapse of the whole system. This applies equally to interference in the environment, experiments in biotechnology or genetics and also manipulation of communication systems as a means of agreement between individual species and, of course, particularly between people. But people need not only to communicate a message but also to **understand each other as people**. In fact convention – so often treated disrespectfully and ridiculed – has a key role to play here. The alphabet is a convention but it is precisely such a convention that allows us to communicate with each other. It is for this reason that it is unwise to cast doubt on and relativise our stable values. Especially if we do not have a better alternative ...

Although it is difficult to answer the question “What is the natural purpose of humanity in the system of life and the world” we can doubtless say that it is certainly not to smash everything that works, which serves for our benefit and has a positive role to play in our lives. **The purpose or mission or role of humanity is certainly not to destroy its own future!** At the same time, we cannot ignore the existence of “certain influential individuals and influential circles” – for example the owners of certain opinion-forming media and nearly all the so-called global players in the arms market – **who benefit if people are unable to agree with each other at any price** and whose objective is to make a “Babylon” of humanity – through the relativisation of all things – and, figuratively put, to pull down the “Babylonian tower” of our civilisation. Even this behaviour could be called natural – subject to one condition. If we recognise that **degeneration** is natural... In many attitudes we are not so far from the “jump into the abyss” that many now extinct civilisations have already taken, when **various perversions that lead directly to degeneration and subsequent decay are given ever greater space in our society at the expense of natural, normal development and the positive values of life.**

It is well known that one of the characteristics of human beings is a highly developed ability and a truly extraordinary talent – **to abuse absolutely everything**. Even religion, and respect for God – patriotism no exception! In this case I take the word “abuse” to mean to use only for one’s own benefit, without regard for the damage caused to “others” or “third parties” including those that the richer world very cynically

Patriotism as a Natural Relationship

refers to as the third world. The „party in question“ seeks to turn everything to their advantage and attacks everything, heedless of the consequences, even common sense – so that in the final analysis they even damage themselves. **Because our world is only one world and a closed system, in which nothing disappears without trace.** A very common trend, which is becoming increasingly frequent as the range of the electronic media increases, is **abuse of language and discourse.**

It mainly takes the form of an arbitrary, usually perverted interpretation of concepts, which even yesterday had their original content and performed a constant stable role as well as functioning as fixed points for interpersonal communication. We can term this phenomenon the **looting or “tunnelling” of language**, in which a stable concept is literally robbed of its original meaning and forced to adopt content according to the user’s purpose or the purpose of whoever has the power to impose such crooked thoughts in people’s minds. **It is therefore theft and violence at the same time, which is to say a serious – and very refined, deliberate and highly sophisticated – crime that represents a great danger to society!** And in the mass media – especially the electronic media – we witness it every day. And thus one who fights for the freedom of his own nation and a sincere patriot suddenly becomes a nationalist, an extremist, a militant... A vice versa a literal terrorist and killer becomes one who fights for freedom and human or national rights.

A crushingly effective but unbelievably cheap weapon of mass destruction in social awareness or the deliberate manipulation of public opinion is – **labelling**. All one has to do is follow the spirit of Goebbels’ doctrine “repeat a lie a hundred times and it becomes the truth” and systematically “label”, for example, a patriot as a nationalist and bring the concept nationalism close to the term of abuse “Nazi” and propagandistically link it to the crimes of the second world war and a praiseworthy patriot becomes a contemptible criminal! Of course the same can work in reverse.

The need for responsible application of “**the principle of the truth of the original meaning**” can be seen with regard to another concept that is widely used, but even more widely abused – **racism**. It is not usually, for example in Slovakia, a matter of “racial hatred or resistance to other races”, as the concept is usually glossed, but quite another problem. Most often there is a conflict – a natural conflict – between

different or contradictory scales of values arising from different cultural habits, good and bad, which the other party – in extreme cases – may consider to be uncultured and therefore unacceptable. It need not be a matter of such extremes as, for example, cannibalism and incest. **Most often it is matter of conflicts – natural and lawful – arising from different levels of civilisation.**

An example of the misunderstanding, rejection and conflict that can arise is the fact that the person tendentiously described by the terrible term “racist” does not object to the colour of another’s skin or hair or the shape of the eyes of a particular “affected person” but objects to – and in fact refuses to accept – that someone lacks, for example, habits of hygiene. Such a “racist” also has not problem that a person speaks another language but objects to the fact that they do not want to agree on or respect the cultural values of the majority native population. The “affected person” even forces “the whole European nation in their traditional homeland” to adapt to the customs and values that he has brought from Asia or Africa on the basis of his “individual human rights”. In this case, there is no “racist” reaction to the affected person’s “race” but a natural and legitimate rejection of his lack of culture, bad manners and intolerance. **Such behaviour on the part of an individual or group not only calls into question the basic organisational principle of democratic society, which is that “the minority shall adapt to the majority” (which applies in the US congress or the Slovak parliament or United Nations), but also negates another important concept in human relations – tolerance. Because tolerance, like all interpersonal cultural and civilised relations applies both ways, reciprocally!**

Therefore the majority of conflicts that certain groups like to call “racist” – in Slovakia certainly! – do not arise on “racial grounds” but from different accenting and understanding of different cultural and non-cultural values or false values, but above all and in particular on often diametrically opposite levels of culture. **Therefore also in this sensitive area journalists and politicians in particular should respect the true and natural meaning of the concept “racism” and not tendentiously change it for whatever is best able to serve them as a weapon at any particular moment.**

I would also like to make a side note on a common practice in our country. If a “gypsy – Roma” and a “gajo – Slovak” have a fight – I never heard about anyone looking for a “racial motive” in the behaviour

Patriotism as a Natural Relationship

of the Roma. Always only in the Slovak. For the other party the racial motive "is excluded". Isn't that discrimination...?

Most frequently **manipulation of concepts** takes place where they "need to be knocked down" from the pedestal of social respect. They are usually replaced by "fashion bubbles" – which means: **everything promising a glittering surface and a desperately empty interior**. In this way the content of the concept "personality" is degraded to that of "celebrity". This has all the consequences that are to be expected when the original meaning of "an important person or authority" is reduced to form where nobody any longer knows "who's who". Even the "celebrities" are convinced that they have an irreplaceable cultural mission and exceptional significance as "personalities".

The **ideologisation of concepts** – e. g. "socialist patriotism" – is a dangerous weapon in interpersonal communication, which can even lead to its total paralysis! The **total liberalisation of conventions** leads to a state in which everyone defines concepts as he or she sees fit and everyone understands them as best serves his or her advantage. Jousting with stable concepts is like playing with fire next to a petrol tank – because what I use against you today, you will be happy to throw back at me. This has been human nature from time immemorial! And there is no sign of an imminent change for the better. If we must have **relativism** then let us save it mainly to use common sense to restrain our human "sense of infallibility". There it is really needed and irreplaceable.

If speech is to become a **means of understanding**, which is – in a period where humans are literally hanging on the edge of the abyss of self-destruction – more than necessary, it is in our interest to respect the development of the crystallised content – clear and precise – of fixed concepts. **Patriotism** is such a concept.

A word becomes a concept because it is a "personality and authority" amongst ordinary words and its substance and meaning have been confirmed by the "stamp" of the unquestionable and innumerable repeated experience, not only of some people but of humanity as a whole. In the Slavic languages, the noun for "homeland" is sometimes "ródina" (which is the Slovak word for family – translator's note). This means that the homeland is seen as one big "family of many families" and more or less blends into the concept of nation. In general, however, the concept of homeland ("vlast") contains not only the idea of family or lineage relationships but also the idea of **ownership** ("vlastnícke

vzťahy“). And not only ownership rights but especially **ownership or patriotic duties**.

And now we are at the heart of the matter because **true patriotism, as it is understood and honoured all over the world – and rightly honoured – is fundamentally and primarily a series of generally binding duties to one’s homeland**. The more responsibly these duties are performed, the more space is naturally available for – **patriotic rights**. These include, for example, the right to a full, free and successful life with human dignity, without the need to lose one’s own national or cultural identity. Emigrants in particular can tell us a lot about the bitter phenomenon of the **uprooting and even the loss of one’s “collective self”!** **These rights include the right to ownership of a homeland and all the values that go with it, which is something much more valuable, in particular as regards the potential for creative undertakings and opportunities, than can be secured by the greatest personal fortune of the richest person in the world.**

Whoever diligently carries out his duty to develop the values of national heritage and the historic message of the great personalities of his national history has a natural right to use the results of his ancestors’ labours and **build on them greater things than he could build as an isolated individual**. And he also has the right – if he diligently brings up his children to love their homeland – to the sincere and legitimate pleasure of knowing that he has provided a promising future for both them and their homeland. Is that really too little to give meaning to life? Does it lack dignity or value? **The pleasure of a person who plants fruit trees even though he knows that he personally will not taste the fruit is at the pinnacle of human wisdom. The future of the modern world needs this “wisdom of a selfless benevolent perspective” more than ever!**

Every well-organised society profits from a system that **balances rights and duties** and in which its members are aware that **it is impossible to take out more than you put in**. This means that they know that it is necessary to strive not only to have and to own, but also to protect and increase.

Patriotism, the love of one’s country, is closely linked to the concept of love of one’s nation (“národovectvo”). After all, only a nation can own a homeland. An **ethnic group** can have a territory or country but a state belongs to a **political nation**.

Patriotism as a Natural Relationship

Everyone who talks about a “nation state” is talking at the same time about a political nation. They are therefore talking about a civil society of subjects with equal rights and duties. Ethnicity in the popular, folklore sense automatically moves into second place on the creation of a state. This does not mean, however, that in the “globalising world” – a process that mainly takes the form of global media and markets – that we feel the same when a tsunami strikes the coast of Indonesia as when gales and hurricanes strike at home. And in the context of “global warming” the drying up of Lake Balaton causes us less pain and distress than the lack of precipitation on our fields. It is the same as when – quite naturally and logically – Swedes feel spontaneous joy, pride and tender feelings on hearing their own national anthem if their national team has won and quite naturally they are not excited about losing and do not enthusiastically join in with the national anthem of the team that has beaten them. **In this case there is no mere mechanical application and superficial understanding of the true saying: your shirt is closer than your coat!**

Consideration of any topic relating to interpersonal relations requires that we bear in mind – and respect as a natural fact – the primary and decisive impulse in our behaviour and the creation of any relationship, **the strongest of all instincts – the instinct for self-preservation.** It must therefore be understood as natural that people (like all other beings) are most interested in the things that most strongly affect them, which relate to them directly.

Relations that are established with some person or thing have not only their genesis but also varying degrees of intensity and quality. What one person considers to be “a matter of life and death” may seem marginal, banal or insignificant to someone else. **Education in values – in positive relations to the results of creative activity – are critical factors in transforming primary instinctive relationships into conscious and mature activity with high creative potential.**

Of course, the foundation of human action is satisfying one’s own needs and furthering one’s own interests. But this is too little for true patriotism. The objective of a nation’s efforts is not only to live and grow, multiply and take new land... **The purpose and justification for the existence of a nation is – to create its own authentic values, its individual culture and to make a unique and irreplaceable contribution to the treasury of human culture and civilisation.**

This is the main and the essential reason for the birth and life of a nation and also the only or – nearly the only fundamental – reason why human society is different from that of other beings. There is no sense in ignoring or denying our biological base. There is also no sense in submitting entirely to its dictates. **Wisdom is always to be found where two truths have managed to come to an agreement.**

For this reason we need to see patriotism as a natural – primary or instinctive relationship to one's immediate environment, in the sense of the environment defined by our first feelings, experiences, memories and relationships. At the same time it is also a conscious, highly cultivated, rational, even pragmatic relationship with the things whose historic significance or cultural value has helped us to live. And to live not only biologically but to develop ourselves fully in ever direction according to our framework of ideals. These ideals can be personal, they can relate to our family or lineage, they may be national or universal. They can be specific or abstract – **in this matter we have true free will.** According to the capacity that the human being has access to. We must be able to estimate that capacity, because it is not very convincing when someone vehemently expounds on the solutions to global problems without putting their own house in order...

Today we are faced with a decision – what are our priorities? To build once again – as so many times before – the projects of others – or to finally begin to work on our own house and garden in our own interests?! **This time we must face the "challenge of the age" in the position of a free, independent and equal subject under international law, as the sole creator of our own destiny.**

The wise decision is once again between two truths. It takes the wise balance between that which belongs to "God" and that which belongs to "Caesar". If we consider patriotism to be a natural relationship – and it certainly is! – then we must ask: what is our primary duty, what is our first, immediate duty, which cannot be delegated?! To one's nation and state, to one's culture and history or to Europe as a whole...?

While it is as clear as day to all the other members of the EU that they have always been one hundred percent responsible for themselves, and for common matters only in so far as they pertain to them, we Slovaks are still making a dilemma of this. Here too healthy reason and emotions are of service. And also a natural relationship to the things that make up a large and significant part of our common "self". **What**

Patriotism as a Natural Relationship

could be more natural, more normal and more obvious than a positive relationship to one's mother and her language, one's own family, one's own culture, to the personalities of our own history, who have earned us our current freedom...?

And finally, the motivational potential of our natural French or Slovak patriotism – and the healthy sense of competition that it gives rise to – is, if it can be prevented from breaking out into war and mutual destruction – an essential and inexhaustible source of unprecedented progress in all European nations to achieve a quality of life that we cannot even imagine at present. **Only we must never let this basic source of wealth on our continent choke on bureaucratic and ideological directives.**

A mature political nation, as civil society of the highest sort always understands its existence – its life as a nation state – as a **balance of rights and duties**. In this context there is much talk about loyalty. **Loyalty**, however, is only the basic, the lowest – we could say “compulsory” – level of relationship to one's homeland, while patriotism is a natural, mature and conscious form of relationship to everything that the concept of a homeland conveys. **In its highest form, patriotism is a literal identification with the homeland as a great, unified family with all its spiritual and material values.** There is also a critical attitude to its negative aspects and an active, creative relation to the development of its positive aspects.

Patriotism is not just a concept however. Nor is it only a relationship. **In the course of history patriotism has also become a symbol. It is an exceptional symbol with a high, perhaps the highest social value and with a high – currently irreplaceable – motivational potential, that has guided not only individuals but whole nations and continues to encourage us today to extraordinary and unbelievable efforts.** Monuments all over the world bear witness to the universally high regard for this symbol of courage, sacrifice and not infrequently also heroism.

Another symbol of patriotism is the supreme discipline of the Olympic Games – the Marathon. This exhausting endurance event, which reaches the limits of human strength, is an expression of timeless admiration and honour for the unforgettable act of a Greek patriot, who carried the news that victory had been won – and that freedom had been saved – 42 kilometres from the battlefield to his native

Athens – only to fall down dead... **No reasonable person – and certainly no statesman or representative of the EU or United Nations – should play games with a phenomenon, relationship or symbol with such enormous motivational energy as patriotism!**

We must also respect the fact that patriotism – whether Norwegian, Polish, German, French, Spanish, or even, I suppose Slovak – will play a **critical role** in the creation of the so-called new Europe and the so-called new relationships in the EU whether anyone likes it or not. We can either use this patriotic potential rationally, with respect for its natural mission, significance and place in the system of life and the world – and **make it a motive force for our common good** or once again allow support for ideology to triumph over natural relationships and another artificial and unnatural project will finish in the dustbin of history. The former Soviet Union – an ideological project that failed to respect the natural relations between nations – shows the unhappy truth of this.

At one of the first conferences of the Association of Slovak Intelligence in the restored Slovak Republic in 1993 we discussed the theme of “**Education for patriotism and national pride**” with educationalists. I am not sure that the competent bodies of the state have shown any interest in its results since then. If I consider the level of consciousness, in particular the shabby state of **self-awareness** in our society – I should say certainly not!

And yet there can be no doubt that Slovak history contains plenty of examples of real, sincere and praiseworthy patriotism. And there can be no doubt that we have plenty of reasons for legitimate national pride. We are perhaps the only nation in Europe who for more than a thousand years not only survived but – **of our own free will!** – also restored our national independence. That is something truly exceptional in Europe. But what is our actual practice in life and our relationship to our own values?

If you present the Slovak public with a topic: express respect for any of our exceptional personalities – they immediately divide into two irreconcilable camps. Why? It is certainly partly the result of an unhappy inheritance left behind by those who ruled over us. But it is mainly – and this is our fault – due to the fact that our criterion for a major personality is not what they did “for the nation and the country”

Patriotism as a Natural Relationship

i. e. their patriotism, as in other countries, but whether they were a Catholic or a Protestant, a priest or an atheist, a left-winger or a right-winger or even whether they came from the East or the West. Yet all these “irreconcilable interested parties” well know that this extremely uncivilised and completely unproductive dispute is sure to lead nowhere but our common defeat, common shame and even common harm! **We all know very well that the crucial factor is who, when and how the person helped their nation and their homeland to rise even a little higher in the struggle for a higher quality of life, international authority and full equality.**

If we learn to judge personalities and actions in this way, our many years of “junk” Slovak history deformed by ideology and power politics will begin to work wonders. White will once again be white and red will stay red. **Everyone – left and right, atheist and priest, materialist and idealist – will quite naturally be able not only to stand together but also to stand proud, just as they were formed together by Slovak history.**

If we give back, or leave undisturbed, the original content of the concept of patriotism, which has been tried and tested over many years and is settled in the consciousness of humanity, expressing the pure, honest, natural and also mature relationship to everything covered by the concept of homeland, it will reward us by helping us Slovaks – now probably the last of Europe’s cultural and historical nations **to come to terms with our own history and also our own relationships.** And to come to terms with them in the same way that other nations have already come to terms with theirs. Which is to say purely from the perspective of the benefit of individual personalities or acts for the development of the homeland which, for us Slovaks, has been since time immemorial the land to which we gave our name – Slovakia. Slovakia first as a territory and then as a principality and a kingdom known also as the Great Moravian Empire and now our homeland, the free and democratic Slovak Republic. This attitude to our own values will play a part in determining whether those who already have this process behind them recognise us as equal partners.

The fact that we now live a full and decent national life as an independent and sovereign subject in international law and an equal partner of all the free nations of the world is only thanks to our patriotism and patriots. The common, history-making work of all Slovak patriots was and remains as large and significant as that of patriots of other nations, because their deeds lead to their own

Viliam Hornáček

national independence as an optimal environment for the development of all the positive characteristics and authentic, unique and irreplaceable values, with which a nation can enrich humanity. This is the mission of every nation – and it is our mission too.

For this reason we are not ashamed of our natural relationship to our own values, of our natural patriotism. And we are not ashamed of our own face. There is no reason to be! Many are still proud of the “warts on their nose” – their colonial past or their murderous aggression! Let us act as patriots! And this self-confident, in our case legitimately self-confident, attitude of a nation of value makers – rather than value destroyers – will be fully compatible with international custom and also our common multinational interests. How simple and how effective! After that all we have to do is restore the natural content and meaning of concepts like freedom, sovereignty, patriotism...

My a tí „druhí“

SR a akceptácia konceptu jednoty v rôznosti

Sylvia Porubänová, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava

Hoci pôvodný koncept dnes už nerelevantnej, (či inak „nazvanej“) európskej ústavy patrí zrejme nenávratne k minulosti, priznávam, že patrí k tým, ktorí sú presvedčení o zmysluplnosti „**jednoty v rôznosti**“ v kontexte **rovnosti príležitostí**, a ich komplementarite s agendami **integrácie, i národnej identity**.

Osobné a profesionálne ?!

Zrejme sa dnes od nás očakáva sumarizujúce, globálnejšie stanovisko, istá generalizácia osobných i odborných skúsenosti. Dovolím si podeliť sa s Vami o dva osobné (a zároveň v kontexte dnešnej témy profesionálne zhodnotiteľné) zážitky zo zahraničia.

Prvý pochádza, myslím, z júna 2004, konkrétne z nórskeho Bergenu. Miestny taxikár ma viezol z hotela na letisko. (Musím priznať, že taxikári sú jedna z mojich „cieľových skupín“ a keďže ich považujem aj za akýsi lakmusový papierik spoločenských nálad s obľubou s nimi kdekoľvek a kedykoľvek vediem „názorové“ debaty...) Mladý bergenský taxikár bol typicky „kulturistický“, s vyholenou hlavou, tuším aj s hrubou reťazou na krku. Naša obligatórna konverzácia – „odkiaľ ste...“ – „zo Slovenska...“ – „aha, Vy ste práve vstúpili do EÚ“, nabrala nečakaný spád po jeho povzdychu: „...no aj my tam musíme vstúpiť...“. Musíte? – mierne som provokovala – máte naftu, sebestačnosť... Odpoveď profesionálneho vodiča bola krátka a jednoznačná: „Treba sa podeliť s blahobytom...“. To nebol tvorca európskych koncepcií, bol to človek, ktorý na vyslovené „prišiel sám“. Aj z tohto dôvodu si myslím, že je vhodným i oprávneným príkladom **multifaktoralnosti európanstva, rovnako ako hodnoty jednoty**.

Hodnotu **národnej či „štátnej“ hrdosti a zároveň hodnotu rôznosti**, uvedomenú z nielen priestorového odstupu, dokumentuje zážitok z rovnakého časového obdobia, tentokrát z Luxemburska. V rámci istej odbornej konferencie boli zahraniční účastníci a účastníčky pozvaní na prehliadku (mnoho kilometrov vzdialeného), v pozvánke nazvaného „zariadenia sociálnych služieb“. Až na mieste vyplynulo, že ide

o materskú školu, modernejšiu a elegantnejšiu, ale v podstate porovnatel'nú s takou, akou donedávna disponovala každá obec v tejto krajine...

Dnešné Slovensko je nepochybne vitálnou, dynamickou krajinou, hoci v spomínanej vitalite a dynamike existujú obrovské regionálne, skupinové, generačné i individuálne diferencie. Pohľad „zvonka“ je nevyhnutný – doma nikdo nie je prorokom – a aj pre bežné posúdenie dynamiky vývoja sa treba občas geograficky, alebo mentálne vzdialiť, bez ohľadu na to, či sa človek neskôr domov vracia z krajiny demokratickejšej, vyspelejšej alebo naopak.

Mnohorakosť – diverzifikácia je aj v aktuálnych podmienkach SR pridanou hodnotou, odpoveďou na hlad po rôznosti, odpoveďou na beznaďej unifikovanosti a uniformity predchádzajúceho režimu.

Minulosť – súčasnosť – budúcnosť?!

Registrujeme vznik **nových mýtov, nových schém**, potácame sa medzi prehnaným sebedomím a prejavmi reálneho neuspokojenia, komplexov menejcnosti.

Predchádzajúci deficit možnosti vyjadriť sa, cestovať, zažiť, byť videný, počutý... dosiaľ pôsobí na určitú aktuálnu nestriednosť, mantinelizmus, ktorý je typický pre ranné štádia čohokoľvek, v našom prípade pre ranné štádium štandardnej spoločnosti, resp. pre postupné ukončovanie tranzitívneho obdobia.

Na druhej strane, zahľadenosť do vlastných lokálnych problémov, ich absolutizácia je jedným z indikátorov, že tranzícia, resp. jedno z jej štádií ešte nie je ukončené.

Slovensko v najbližšej budúcnosti samozrejme bude riešiť práve tie otázky, ktoré riešia podobné štandardné, stabilizované krajiny – identita, integrácia (v duchu tejto logiky už štandardnou krajinou je, alebo k tomu opäť akcelerujúco smeruje).

Pri monitorovaní najfrekventovanejších problémových tém napr. EÚ, treba mať na zreteli, že do istej miery ide o administrujúcu inštitúciu, tzv. **nové výzvy, nové problémy** sú v našich podmienkach často len **ново vyjavené**. Naliehavosť dnešných riešení je aj dôsledkom niekoľkodesaťročnej komunistickej **symbolickej i reálnej izolácie i ignorácie**. Momentálne je nám tak vlastné **extrémizovanie istých tém, tabuizovanie, selektovanie** iných, napr. aj európskej agendy, vrátane záväznej primárnej i sekundárnej legislatívy.

My a tí „druhí“ SR a akceptácia konceptu jednoty v rôznosti

Pri komplexných, mnohodimenzionálnych, dlhodobo neriešených problémoch očakávame, že ich vyrieši jediný aktér (vláda), hoci niet pochýb o nevyhnutnosti koordinovanej, efektívnej, zmysluplnej spolupráci všetkých zainteresovaných aktérov.

Partnerstvá ?! Nie sme zvyknutí spolupracovať. Ako príklad môže poslúžiť špecifická situácia Rómov, ktorá presahuje možnosti reformy, ale aj integrácia iných sociálne vylúčených, znevýhodnených, ohrozených skupín ako **otázka rovnováhy, integrity, vývojových šancí modernej spoločnosti.**

Nemožno nevidieť ani **slabú odbornú i občiansku odvahu, obvyklú kulantnosť a efemérnosť, často zvaľovanú na „národnú“ povahu, či charakter.**

Ďalej **konzervativizmus** (nie v politickom zmysle, ale v každodennom reagovaní). Často sa „zdvorilo“ povie, že Slováci sú konzervatívni vtedy, keď sú jednoducho fóbickí. Odmietanie istých skutočností, určitej agendy a obsahov verejnosťou, však **pramení z obáv z neznámeho, nepoznaného.** Mnohokrát ide len o neinformovanosť alebo neznalosť.

Žijeme v medzičase: napriek všetkým kritikám, z hľadiska dlhodobších horizontov podliehame **eufóriám** – najsmelšie individuálne vízie posúvame síce do budúcnosti, ale do budúcnosti reálne „dožiteľnej“. Reálne ohrozenia 3. tisícročia akoby prichádzali zvonka, z východu, z inej kultúry... Berieme ich na vedomie (napokon nemôžeme ich ignorovať ani vďaka médiám), kritizujeme fenomény typu terorizmus, resp. fenomény individuálne, bezprostredne zažité, videné. Voči hrozbám historickým, potenciálnym, „vzdialeným“ panuje učičkanosť, prispatosť.

Šesťdesiat rokov bez vojny v našom časopriestore spôsobilo, že **neuvažujeme v intenciách možnosti nepoznaných konfliktov** (napr. „bohatí versus chudobní“). **EÚ je nám aj zárukou proti novej budúcej rozpínavosti, územným nárokom, ktorých potencionálne akoby dnes bolo ťažko uveriť.**

Ide však aj o to, **aká spoločnosť bude lepšie pripravená** čeliť nástrahám, nebezpečenstvám a tragédiám, ktoré vyvstanú, resp. za každých okolností vždy pred ľudstvom stoja. Nerátame s „nerátateľným“, napokon v akcelerujúcom svete nie je priestor pre vízie na 20 rokov dopredu. Neexistujú, sú to len rozprávky.

Sociálna inklúzia, sociálna kohézia nepochybne budú, sú našou **novou agendou.** V konkrétnom vyjadrení **pôjde o otázky mecha-**

nizmov zužitkovania ľudského potenciálu, ľudských zdrojov, povahy demokracie, kvality sociálnej spravodlivosti a ľudských práv. Ide o **integrálne a integrujúce problémové témy**, ktoré nie sú odsunutelné na „neskôr“.

Konkrétne aj – eliminácia akýchkoľvek foriem **diskriminácie – existuje spoločenský, resp. mocenský konsensus ohľadom prístupu k tejto otázke ?!**

Ašpirácie a ambície Slovenska byť rovnoprávnou, sebavedomou súčasťou európskeho spoločenstva sú nemysliteľné a neuplatniteľné bez **vyššie uvádzaných princípov a hodnôt, vrátane národnostnej, rasovej, hodnotovej tolerancie.**

Čo sa viditeľne a nespochybniteľne **zmenilo k lepšiemu ?!** Čo nám dáva šancu a nádej hovoriť o našej budúcnosti **v kontexte výziev a očakávaní** a nie v kontexte katastrofických scenárov ?! Zasahuje nás kríza rodiny, kríza identity ?!

Nie! Ide len o **dôsledky a autentické prejavy ZMENY**, mnohorkosť foriem vzťahov, usporiadaní.

Us and “the Others”

Slovak Republic and Acceptance of the Concept of Unity in Diversity

Sylvia Porubänová, Institute for Labour and Family Research, Bratislava

Although the original concept of the now irrelevant (or “renamed”) European Constitution has now probably been consigned irretrievably to history, I must say that I was one of those who welcomed the concept of **“unity in diversity”** in the context of **“equal opportunities”** and who believed that it was compatible with the agendas for **integration and national identity.**

Personally and professionally?!

Presumably we are today expected to give a summary, a universal perspective, a certain generalisation of personal and professional

Us and "the Others"

Slovak Republic and Acceptance of the Concept of Unity in Diversity

experience. I would like to share with you two personal (and also, in the context of today's them, professionally relevant) experiences from abroad:

The first dates, I think, from June 2004 in Bergen in Norway. A local taxi driver took me from my hotel to the airport. (I must confess that taxi drivers are one of my "target groups" and I tend to see them as a sort of litmus test for the mood of society and like to discuss "opinions" with them anywhere and any time...) The young taxi driver from Bergen was a typical "bodybuilder" with a shaved head and, if I recall correctly, a thick chain round his neck. Our obligatory conversation – "Where are you from..." – "from Slovakia..." – „aha, you just joined the EU", followed unexpectedly after a faint sigh: „ ...we have to join it too...". You have to?, I prodded him slightly, you have oil, self-confidence... the answer of the professional driver was short and unambiguous: "Wealth must be shared..." This wasn't one of the architects of the European concept, it was a person who had come upon the idea "by himself" and therefore I think it is a good and legitimate example of **the multifactorial quality of Europeaness, and also the value of unity.**

The value of **national or "state" pride and also the value of diversity** seen not only at a spatial distance is documented by an experience I had about the same time, this time in Luxembourg. At one professional conference the foreign attendees were invited to a tour (many kilometres away) of what the invitation called "a social services facility". This turned out to be a nursery school, more modern and elegant but otherwise the same as what every village in this country had until recently...

Today there can be no doubt that Slovakia is a living, dynamic country – though this there are huge regional, group, generational and individual differences in this vitality and dynamism. The view "from outside" is essential – no one is a prophet in their own country – and even routine assessment of the dynamism of development often requires geographic or mental distance without regard to whether a person later returns home from a more democratic or more developed country or vice versa.

Diversification is a recognised value in Slovakia at present as a response to the hunger for diversity in response to the despair of unification and uniformity in the previous regime.

Past–present–future?!

We are seeing the creation of **new myths, new schemes**, we lurch from overblown self confidence to expressions of real dissatisfaction and inferiority complexes.

The previous lack of opportunities for self expression, for travel, to experience, to be seen and heard has lead to a degree of self-indulgence, of aggression, that is typical for the early stage of anything, in our case the early stage of a standard society or the gradual coming to an end of a transitional period.

On the other hand, the fact that we are still fascinated by our own local problems, which we absolutise, shows that the transition, or one of its stages, is still not complete.

In the near future, Slovakia will obviously have to address the questions that face other standard, stable countries – identity, integration (according to this logic it is already a standard country, or quickly approaching this condition).

When monitoring the most frequently considered problematic themes, e. g. the EU, it is necessary to bear in mind that, to some extent, it is an administrative institution. The so-called **new challenges or new problems** in our area are often only **newly discovered** and the urgency of today's efforts to find a solution are partly the result of several decades of both **symbolic and real isolation and ignorance** under Communism. At present we are seeing a rise in **extremism in certain areas, and some areas have become taboo while others have been brought into the foreground**, e. g. the European agenda, including binding primary and secondary legislation.

In the case of complex, multidimensional, long-term unresolved problems, we expect one actor (the government) to provide a solution although there can be no doubt of the need for coordinated, effective, reasonable cooperation between all interested parties.

Partnerships ?! We are not used to cooperation – an example would be the situation relating to the Roma, which exceeds the possibility for reform, but we could also mention the integration of other socially excluded, disadvantaged and vulnerable groups as a **question of balance, integrity and the chances for development offered by modern society**.

Us and "the Others"

Slovak Republic and Acceptance of the Concept of Unity in Diversity

It is also impossible to overlook the **lack of professional and civic courage, the customary complaisance and ephemerality often ascribed to "national" temperament or character.**

There is also **conservatism** (not in the political sense but in the sense of day-to-day reactions) – which is sometimes used as a euphemism when what Slovaks really suffer from are phobias. The public's rejection of certain facts, certain tasks and meanings really **springs from fear of the unknown, the unfamiliar** – it is often a matter of uninformedness or ignorance.

We live in an intermediate age: despite all the criticism, from a long term perspective we live in a time of **euphoria** – although we put off the bravest individual visions for the future, we expect to live to see them come to fruition. The real threats of the third millennium seem to come from outside, from another culture... We take note of them (in fact, thanks to the media, it is impossible to ignore them), criticise phenomena like terrorism or the phenomena that we experience or see directly. Historical, potential and "remote" threats put people to sleep.

Sixty years without war in our vicinity has stopped us from **speculating on the possibility of unknown conflicts** (e. g. "rich against poor"), **the EU is also a guarantee against potential future expansive threats, territorial claims, whose strength now seem hard to believe.**

There is also a question of **what society is best prepared** to face the traps, dangers and tragedies that arise or that are always waiting for humanity. We do not expect "the unexpected" and in an accelerating world there is no room for visions twenty years in advance. They do not exist. They are only fairy tales.

Social inclusion, social cohesion without doubt will be and are our **new agenda**. In specific terms, **it will relate to mechanisms for making use of human potential, human resources, the character of democracy, the quality of social justice and human rights** – it is a matter of **problematic issues relating to the character of integration and the processes for achieving integration** which cannot be put off for "later".

It also specifically relates to the elimination of any form of **discrimination** – **is there a consensus on the approach to adopt to this issue in society or amongst those with power?!**

The aspirations and ambitions of Slovakia to be an equal and self-confident part of the European community are unthinkable and unachievable without **the principles and values mentioned above, including tolerance of other nationalities, races and values.**

What has clearly and undoubtedly **changed for the better?! What gives us a chance and hope to talk about our future in the context of challenges and expectations** and not in the context of catastrophic scenarios?! Will we be afflicted by a crisis of the family, a crisis of identity?!

No! It is only the **consequences and authentic expressions of CHANGE**, diversity in the forms of relationships and organisation.

Závěrečné slovo

podpredsedu vlády Slovenskej republiky Dušana Čaploviča

Chcel by som na záver poďakovať významným zahraničným expertom v uvedenej oblasti, pánovi Jahnovi Ottovi Johansenovi z Nórskeho kráľovstva a pánovi Rafaelovi Vagovi z Izraela, za to, že prijali naše pozvanie na konferenciu a aktívne sa jej zúčastnili nielen ako prednášatelia, ale tiež za skutočnosť, že počas konferencie, v oficiálnych i neoficiálnych diskusiách vytvorili vynikajúcu atmosféru na vysokej akademickej úrovni. Úprimne ďakujem za aktívnu spoluprácu a účasť na konferencii tiež slovenským prednášateľom a účastníkom z akademickej, politickej, a kultúrnej obce.

Veľmi si vážim tiež účasť vysokých predstaviteľov diplomatického zboru v Bratislave, ktorí sa na dnešnej konferencii zúčastnili. Prejavenie ich záujmu o rokovanie konferencie na tému závažnú nielen pre Európu, ale aj pre ďalšie štáty, pokladáme nielen za konštruktívny príspevok k rozvoju našich bilaterálnych vzťahov, ale aj za snahu aktívne prispieť k vytváraniu bezpečného, nekonfliktného prostredia medzi susednými krajinami, a v širšom kontexte v európskom regióne i vo svete.

Ako som už spomenul v mojom úvodnom príhovore, v otázkach patriotizmu a šovinizmu je veľmi ťažké určovať a vytyčovať presné hranice najmä vzhľadom na ich komplexnosť, ale aj vzhľadom na historické skúsenosti, ktoré nás učia, že rovnaké skutky a prejavy sú ich aktérmi interpretované rozdielne. Prejav vlastenectva na strane jednej môže byť, a často aj je, pokladaný za prejav neznášanlivosti a šovinizmu na strane druhej. Určite by sme boli všetci spokojnejší, keby nacionalistické spory a z nich vznikajúce vážne konflikty s mimoriadne negatívnymi politickými, spoločenskými i ekonomickými dôsledkami, boli pre Európu už minulosťou.

V tejto súvislosti by som rád ocenil vyvážené, analytické prístupy viacerých prednášateľov k tejto téme zameranej predovšetkým na región strednej a juhovýchodnej Európy. Práve tu sú otázky patriotizmu a šovinizmu v súčasnom období vnímané veľmi citlivo, najmä vzhľadom na mimoriadne dynamický medzinárodnopolitický i vnútropolitický vývoj v jednotlivých štátoch.

Z prednášok i diskusií v priebehu konferencie vyplynulo, že prakticky v celej Európe sa aj napriek mnohým pozitívnym výsledkom stále musia

riešiť citlivé problémy a výzvy, akými sú vyrovnanie sa s otázkami rôznorodej národnej identity, nacionalizmu a vlastenectva v rýchle sa meniacom a stále viac globalizovanom svete. Vzhľadom na historické súvislosti, ale aj na rozdielne tempo spoločenského, politického a ekonomického vývoja v posledných rokoch v jednotlivých krajinách, nie je jednoduché, ale naopak veľmi často citlivé a dokonca problematické, nájsť rovnováhu medzi väzbami a lojalitou k vlastným koreňom z minulosti. Rovnako medzi cieľmi, ktorých úspešné splnenie predstavuje nutnosť vytvárať nové, nadnárodné, regionálne a dokonca kontinenty presahujúce identity.

V tejto súvislosti by som rád poukázal na skutočnosť, že aj počas prípravy európskej ústavnej zmluvy sa ukázalo a potvrdilo, že otázky súvisiace s historickým vývojom jednotlivých krajín a ich etnicitou, zohrávali pri jej finalizácii významnú úlohu. Uvedené skutočnosti naznačujú, že aj obsahové vymedzenie pojmov patriotizmus a šovinizmus, predstavuje stále živý problém, na ktorý je potrebné dnes, a určite aj v nadchádzajúcich rokoch, potrebné reagovať nielen v rámci akademických debát a teoretických výskumov, ale aj v reálnom spoločensko-politickom živote.

Dovoľte, aby som na záver vyjadril môj osobný názor, že dnešná konferencia nám pomohla aspoň čiastočne zaradiť otázky súvisiace s patriotizmom do progresívnych prúdov národného a občianskeho pohybu a povedomia v Európe. Rád tiež vyjadrujem svoje presvedčenie, že počas konferencie sme prispeli ku konštatovaniu, že predpokladom budovania vyspelej európskej spoločnosti, v ktorej sa v plnej miere uplatnia moderné kritériá demokracie a pokrokové idey, je len také ponímanie patriotizmu a etnicity, ktoré rešpektuje politickú a spoločenskú rovnosť a úctu ku kultúrnej rozdielnosti.

Closing Address

*Deputy Prime Minister of the Slovak Republic, **Dušan Čaplovič***

I would like to begin my closing address by thanking the important, international experts in this field, Mr Jahn Otto Johansen from Norway and Mr Rafael Vago from Israel for accepting our invitation to the conference and for taking part not only as speakers but also for contributing to an excellent atmosphere with a high academic standard in both the official and unofficial discussions. My sincere thanks also to the Slovak speakers and participants in the conference representing the academic, political and cultural communities, for their active cooperation and participation.

I also highly appreciate the participation of the high representatives of the diplomatic corps in Bratislava who took part in today's conference. We see their expression of interest in the discussions of the conference on this topic, which is important not only for Europe but also for other states, not only as a sincere and constructive contribution to the development of our bilateral relations but also as an active contribution to the creation of a safe conflict-free environment between neighbouring countries and, in the broader context, in the European region and the world.

As I mentioned in my introduction, it is very difficult to measure and lay down precise limits in matters of patriotism and chauvinism, both because of their complexity and our historical experience, which teaches us that the same acts and speeches can be interpreted differently by different actors. One person's expression of love of his country can be, and often is, interpreted as an expression of intolerance and chauvinism by others. We would certainly all be happier if we could consign to Europe's past our disputes relating to nationalism and the serious conflicts that, which have extremely negative consequences for culture, social life and the economy.

For this reason, I welcomed the balanced, analytical approach of several speakers on this topic focussed particularly on the region of Central and South Eastern Europe. It is precisely here that questions of patriotism and chauvinism are currently a matter of extraordinary sensitivity, particularly given the high pace of development in foreign and domestic policy in all states.

From the lectures and discussion during the conference it would appear that practically everywhere in Europe where, notwithstanding many positive developments, there is still a need to address the sensitive problems and challenges arising from questions of diverse national identities, nationalism and patriotism in a rapidly changing and increasingly globalised world. Looking at the historical context and the different rates of social, political and economic development in various countries in recent years, it is by no means easy but in fact often a sensitive and even problematic matter to find a balance between ties and loyalties to ones own roots in the past. Likewise between the objectives whose successful achievement requires the creation of new identities that cross the thresholds of nations, regions and even continents.

In this context I must mention that even during the preparation of the Treaty establishing a constitution for Europe, questions of the historical development of individual countries and their ethnicity played an important role in the development of its final form. These facts show that even the material definition of patriotism and chauvinism remains a living problem that both today and certainly also in the coming years will need to be confronted not only in academic debate and theoretical research but also in everyday social and political affairs.

I would like to conclude by expressing my personal opinion that today's conference has helped us at least to some extent to introduce the question of patriotism into the progressive current of national and civic movements and consciousness in Europe. I would also like to say that I believe that through this conference we have helped to demonstrate that the construction of a mature European society, in which modern criteria of democracy and progressive ideas can be applied in full, needs a perception of patriotism and ethnicity that respects political and social equality and honours cultural diversity.

